

בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) ל' פנחס ראובן שליט"א

דברים - כלי יקר

• [פרשת דברים](#) • [פרשת ואתחנן](#) • [פרשת עקב](#) • [פרשת ראה](#) • [פרשת שופטים](#) • [פרשת כי תצא](#) • [פרשת כי תבוא](#) • [פרשת נצבים](#) • [פרשת וילך](#) • [פרשת האזינו](#) • [פרשת וזאת הברכה](#)

[פרשת דברים](#)

[פרק-א](#) [פרק-ב](#)

[פרשת ואתחנן](#)

[פרק-ג](#) [פרק-ד](#) [פרק-ה](#) [פרק-ו](#) [פרק-ז](#)

[פרשת עקב](#)

[פרק-ח](#) [פרק-י](#) [פרק-יא](#)

[פרשת ראה](#)

[פרק-יב](#) [פרק-יג](#) [פרק-יד](#) [פרק-טו](#) [פרק-טז](#)

[פרשת שופטים](#)

[פרק-יז](#) [פרק-יח](#) [פרק-יט](#) [פרק-כ](#) [פרק-כא](#)

[פרשת כי תצא](#)

[פרק-כב](#) [פרק-כג](#) [פרק-כד](#) [פרק-כה](#)

[פרשת כי תבוא](#)

[פרק-כז](#) [פרק-כח](#) [פרק-כט](#)

[פרשת נצבים](#)

[פרק-ל](#)

[פרשת וילך](#)

[פרק-לא](#)

[פרשת האזינו](#)

[פרק-לב](#)

[פרשת וזאת הברכה](#)

[פרק-לד](#) [פרק-לג](#)

[דברים](#)

[פרשת](#)

[דברים פרק-א](#)

[א] אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. לא מצינו בכל המקרא שמשה ידבר אל כל ישראל כאחד וכי אפשר שיוכל לדבר עם ס' רבוא איש בפעם אחד, ולא מצינו לשון זה בכל המקרא כ"א כאן ובפ' הקהל שנאמר (דברים לא.יא) תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם, ואמרו רז"ל (סוטה מא.) שהיה קורא המלך מן אלה הדברים והלאה, כי

בודאי יש יחוס ודמיון ביניהם כי בכל התורה נאמר בני ישראל וכאן נאמר ישראל וכי אל ישראל דבר והלא אל בני ישראל דבר כל דבריו.

והנה קרוב לשמוע שבכ"מ שמזכיר בני ישראל, הוא מדבר בכלל ההמון עם כי כולם בני ישראל המה, אבל במקום שמזכיר ישראל הוא מדבר עם הגדולים שבישראל אשר כל אחד בשם ישראל סבא יכונה ודומה לו. ולפי שגדולי ישראל עליהם מוטל להוכיח את העם ואם לא יוכיחם אזי אשמת העם תלויה בהם ע"כ זרזם משה ע"ז, יען שאין להם מקום לפטור מן העונש באמרם שגלוי לנו שאין התוכחה מועלת כי לא תועיל התוכחה לעם קשה עורף, לפי שאם לפניו ית' גלוי לפנייהם מי גלוי. וכן האשימם הנביא באמרו (ירמיה ב.ח) ואחרי לא יועילו הלכו. שתלו העדר התוכחה בטענת שלא יועיל להם כי לא אבו שמוע, וזה באמת אינו טענה כי עכ"פ המוכיח יעשה את שלו. ומ"מ למד אותם דרך התוכחה כי כל מוכיח הרוצה שיהיו דבריו נשמעים ולא יבעטו בתוכחתו אז יוכיחם ברמז ולא בפירוש באופן שלא יבין דבריו כ"א זה המרגיש בעצמו כי הוא זה האיש, אבל בתוכחת מגולה מסתמא יבעט. לכך אמר הקב"ה למשה שיקרא התורה הזאת המה הדברי מוסר שבפר' זו והמה נגד כל ישראל, כי כל תוכחה היא דברים קשים המתנגדים אל כל ישראל, ויקרא אותם באזניהם, היינו ברמז שדומה למדבר בלחישתו באופן שלא יכנס כ"א באזני זה היודע בעצמו שהוא חייב בדבר וזהו הרמז באלה הדברים אשר דבר משה אל כל הגדולים אשר בשם ישראל יכוננו, ומה דבר להם היינו במדבר בערבה וגו' ר"ל ממני תראו וכן תעשו להוכיח ברמז כי זה סבה גדולה לקבלת התוכחה.

וי"א כי דווקא אל הגדולים שקרא ישראל דבר ברמז מחמת הכבוד, אבל בסמוך נאמר דבר משה אל בני ישראל. דהיינו ההמון עם ולהם לא חלק כבוד אלא בפירוש אמר להם מעשה המרגלים והעגל, ואע"פ שהגדולים מסתמא לא נאשמו בכל הדברים אשר דבר ברמז מ"מ מאחר שלא הוכיחום תלה האשמה בהם ברמז. ונ"ל ליישב בזה מה שהקשו המפרשים למה לא נאמר ויהי בארבעים שנה בתחילת הפר'. לפי שעיקר טעם של הודעת זמן זה טעמו להודיע שהתוכחה טובה להיות סמוך למיתה כדי שלא יהיה מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ר"ל שמא היום או מחר יהיה לו מקום לומר אל המוכיחו טול קורה כו' (ערכין טז:). ודבר רע כזה אם הוא אפשרי להמצא אצל כלל ההמון עם, מ"מ כל איש חיל רב פעלים בל ישא על שפתיו דבור כזה. לפיכך תוכחה ראשונה שהיתה אל הגדולים לבד לא הוצרך לכתוב זמן זה כי אפילו בשאר זמנים תוכחה להם טובה כי לא יבעט לומר טול קורה כ"א העצב נבזה האחוז בחבלי בוז, וכל איש ירא אלהים לא ישמע על פיו דבור כזה, ועוד שדווקא התוכחות שנאמרו בפירוש מן ויהי בארבעים שנה וגו' והלאה בהם יש לחוש שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו לאמר טול קורה כו', אבל תוכחה ראשונה זו האמורה ברמז אין לחוש לזה כי כל אחד יכול לעשות את עצמו כלא יודע.

ד"א תוכחה ראשונה לפי שמשה מעצמו אמרם ע"כ הזכירה ברמז, כי
היה ירא פן יכוח בגחלתן כאשר קרה לו כשאמר שמעו נא המורים (במדבר
כ.ו) אבל בסמוך נאמר דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו
אליהם הוצרך לומר דברים כהווייתן.

בין פארן ובין תופל. לשון בין ובין אין לו שחר וישוב כלל לפירוש רש"י,
ועוד קשה למה לא הזכיר לפחות ברמז ענין מי מריבה כמ"ש (תהלים קו.לב)
ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם א"כ הם היו מקציפים לה'
ולמה לא זכרו משה בכלל כל הכעסים שהכעיסו אלא ודאי שרמז להם
בלשון בין ובין כי בפארן היה מעשה המרגלים ותופל ענינו שתפלו על המן
ואמרו ונפשינו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כא.ה) וביני ביני קרה ענין מי
מריבה ואע"פ שמחלוקתו של קרח נכתב אחר מעשה מרגלים מ"מ קדם
לו שהרי רש"י פירש וחצירות זה מחלוקתו של קרח שהיה בחצירות
וכתיב (שם יב.טז) ויסעו מחצירות ויחנו במדבר פארן. ומשם נשתלחו
המרגלים ש"מ שבין מעשה מרגלים שבפארן ובין מעשה תופל לא היה
בידם כי אם מה שהקציפו על מי מריבה כאלו אמר זכרו המעשה
שעשיתם בין ב' גבולים אלו, וזהו רמז תוך רמז לפי שגם משה חטא בזה
והיה מתירא פן יאמרו לו טול קורה כו' על כן הבליע חטא זה בקודם
ובמאוחר כי מהם לקח ראיה שהמה היו סבה, ועיקר החטא תלוי בכס
כי ראו מה שעשיתם בפארן שאמרתם נתנה ראש ונשובה מצרימה, (שם
יד.ד) וכן בתופל אמרתם למה העליתנו ממצרים. (שם כא.ה) וכן במי מריבה
אמרתם ולמה העליתני ממצרים (שם כ.ה). מזה ראיה שכל עבירה גוררת
עבירה בכיוצא בה והקודם והמאוחר מורה שגם חטא זה שנעשה ביני
ביני יש לתלות בכס ולא בי.

בין פארן ובין תופל. לשון בין ובין מקום אתי להוסיף שנית ידי ולפרשו
על מה דביני ביני בין י"ז בתמוז לט' באב, כי פארן היינו מעשה מרגלים
אשר בו בכו בכיה של חנם והוקבע בכיה לדורות בליל תשעה באב, ותופל
היינו העגל אשר עשו, כי מה שפירש"י שתפלו על המן אין לו דמיון
במקרא ויותר היה נכון אם היה רש"י מפרשו מלשון היאכל תפל מבלי
מלח (איוב ו.ו) כי כל דבר שאין בו טעם נקרא תפל וזה היה מסכים לדברי
רש"י. אבל לפי דרכנו קרוב לשמוע שמעשה העגל רמז בתפל, כי מצינו
לשון זה בע"ז בכמה מקומות, בירמיה (כג.יג) כתיב ובנביאי שומרון ראיתי
תפלה הנבאו בבעל וגו'. וכתוב (איכה ב.יד) נביאיך חזו לך שוא ותפל וגו'. וכן
יחזקאל קרא אותם טחי תפל. (יג.יא) וכן אמרו עושי העגל אלה אלהיך
ישראל. (שמות לב.ד) ובזה נתנו תפלה לאלהים וזה היה ב"ז בתמוז ובו ביום
נשתברו הלוחות, ובקיעת אבנים אלו הוקבע לדורות כי ב"ז בתמוז
הובקעה חומת העיר ואבניה ובין ב' גבולים אלו ישראל רובץ בין
המשפתים וזהו לשון בין ובין הנאמר כאן וכמ"ש (איכה א.ג) כל רודפיה
השיגוה בין המצרים. כי בין חטא העגל ובין חטא המרגלים כרע רבץ
ודוחו לא יוכלו קום כי בדרך הטבע אין הצלה מפני עקת אויב כ"א באחד
משני דרכים או בשניהם כאחד, הן מצד השגחת הש"י המציל לכל
הדבקים בו אף אם אינן עצומים בטבע מ"מ כשהן מקיימין ואהבת את

ה' אלהיך. הגורם הדביקות בהש"י אז הוא מציל לכל הדבקים בו, הן מצד הטבע כשהן מקיימין ואהבת לרעך כמוך. אז איש את רעהו יעזורו אף אם הם חוטאים וסר ה' מעליהם מ"מ יש להם קצת תקוה בדרך הטבע אם לא תתנגד להם המערכה.

ובב' זמנים אלו אבדו ישראל שניהם כאחד, וא"כ אל מי ינוסו לעזרה, כי ב"ז בתמוז שעשו העגל בו ביום נזורו אחור ופנו אל הש"י עורף ולא פנים בחודש שמזלו סרטן שדרכו לילך לאחוריו כך נזורו אחור ואז אבדו ההצלה הבאה מפאת ההשגחה. ובט"ב היה מעשה המרגלים בו ביום נולדה מדת שנאת חנם בישראל כמ"ש (דברים א.כז) ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו וגו' פירש"י מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עליך. (ילקו"ש דברים תתה.) כי המה סברו מאחר שכל אחד מהם שונא את חבירו כך מסתמא שונא אותם גם הקב"ה, ועוד מאחר שטעו לומר שהקב"ה שונא אותם בחנם א"כ ודאי טבע הענין מחייב זה שכל אחד ישנא את חבירו, ותהר צרה זו ותלד מדה רעה זו אשר החריבה בית ראשון ושני, כי בבית ראשון היה שנאת חנם בין נשיאי ישראל, ובבית שני פשתה הנגע בין כל ישראל כדאיתא ביומא (ט:). וזה היה בחודש אב שמזלו אריה כי כל אחד דמיונו כאריה יכסוף לטרופ את חבירו ואז אבדו גם ההצלה הטבעית כי אם אין אהבה ביניהם ואין אחד סומך ועוזר לחבירו מי יקום יעקב כי קטן ודל הוא (עמוס ז.ב.) נמצא שבין גבולים אלו נתפרדה החבילה מכל וכל כי סרו מהר מן ה', וסרו גם איש מעל אחיו, ונמצא ש"ז בתמוז וט' באב גדר מזה וגדר מזה ואין דרך לנטות ימין ושמאל לפיכך כל רודפיה השיגוה בין המצרים. כל משמע אפילו רודף כל דהו חלוש יוכל להם כי בזמן אחד נאצו את קדוש ישראל חללו קדושת ישראל התלוי באחדות האומה, ובזמן שני נזורו אחור מן השכינה ואל מי ינוסו לעזרה.

ע"כ אמר משה בתוכחה זו, ראו כי אתם עומדים בין שני גבולים אלו בין המצרים מצד מעשה פארן ומעשה תופל וכדי לזרזם על התשובה אמר כן כי אם לא ישובו אז מעשה של פארן יקבע להם בכיה לדורות כי בו מאסו בארץ הקדושה על כן יהיה דינם לגלות ממנה כאשר באמת גלו בט' באב. ובמעשה תופל יסבבו בקיעת העיר ב"ז בתמוז וביני ביני ירבצו בין המשפתים ואויב כל דהו ירדפם. ולפירוש זה צריכין אנו לומר שמלת ולבן רמז על שחלקו על המן שהיה לבן כפירוש רש"י ודי זהב רמז לחטא בני גד וראובן שהיה ממונם חביב עליהם יותר מגופם אע"פ שהיה להם די.

ובחבורי עיר גבורים פרשנו על צד הרמז, פסוק אחד עשר יום מחורב. על י"א יום שמתאבלים על חורבן בהמ"ק בשנה, והיינו ט' ימים של חודש אב וי"ז בתמוז וי' בטבת. ויען כי הוא רחוק מפשוטו קצרנו בזה אבל לשון בין ובין סובל פירוש זה אף בדרך פשוטו.

11 רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם. זו תוכחה ראשונה על שהאנשים שנאו את הארץ ונתישבו בהר זה ישיבה של קבע ולא פנו פניהם אל הארץ מקום מיוחד לקיום המצות, ורב לכם הוא מלשון רב

לכם בני לוי. (במדבר טו.ז.) כלומר המעט הוא המרד והמעל הזה כי רב הוא באמת לכם ענין שבת ישיבה של קבע בהר הזה, פנו הסבו פניכם אל הארץ וסעו לכם אל עצמות מקור שלכם כי משם נוצר חומר של אדה"ר כדרך שאמר לאברהם לך לך. ולקמן עשה פירוש מבואר על תוכחה זו ואמר ונסע מחורב ונלך את כל המדבר וגוי והיה לו לומר ונפן ונסע מחורב כדרך שאמר פנו וסעו. אלא כך אמר להם עדיין בפחזותכם קיימיתון כי אני אמרתי פנו וסעו שכשתלכו מן הר חורב מקום שלמדתם עליו תורה תפנו פניכם אל הארץ מקום שמירת התורה כי לא המדרש עיקר אלא המעשה. ואתם בלכתכם מחורב רוח אחרת היתה עמכם ליסע ממקום מיוחד לת"ת ואל מקום שמירת המצות לא פניתם פניכם ובמרדכם אתם עומדים לשנוא את הארץ, לכך אמר ונסע מחורב ונלך את כל המדבר כל אחד מכם ישית אל המדבר פניו ולא אל הארץ שהרי המרגלים אמרו נשובה מצרימה. (שם יד.ד.) אבל אחר מעשה המרגלים שיעד להם עונש גדול חזרו בתשובה שלא בטובתם ושם נאמר ונפן ונסע (דברים ב.א.).

וי"א שהאשימם על שברחו מן הר חורב כתינוק הבורח מבית הספר, וע"ז אמר רב לכם כי הימים אשר ישבתם בהר לא היו בעיניכם כימים אחדים באהבתם אותם, אלא כימים רבים של צער וזהו רב לכם שהיה רב והרבה לכם שבת בהר הזה לכם ולא לי, ונראה ליישב בזה מ"ש באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו (א.ב.) מדקאמר לנו היה לו לומר באנו עד הר האמורי, אלא כך אמר אתם באתם עד הר האמורי ולא אני כי אתם הסעתם דעתכם ומחשבותכם מכל וכל מן הר חורב, אבל אני תמיד מחשבתי משוטטת שמה כאילו עדיין אני שמה כי המעמד הנכבד ההוא לנגד עיני הוא תמיד.

[ט] ואומר אליכם בעת ההוא לאמור. בעת ההוא מורה באצבע על הזמן שאמר להם, בואו ורשו את הארץ. כי ראיתי שבזמן ההוא צורך שעה במינוי הדיינים כי זכות זה יספיק לכם להושיב אתכם על האדמה כמ"ש (דברים טו.ב.) צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ. פירש"י כדאי הוא מינוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם. וכן פרשנו למעלה פרי יתרו (יח.כג) פסוק וכל העם על מקומו יבא בשלום. מדלא קאמר ישב בשלום ש"מ שמדבר במקום שעדיין לא באו שמה, ומדלא קאמר איש על מקומו ש"מ שמדבר במקום המיוחד לכל העם בכללו וזה כל א"י בכלל שכל ישראל ירשוה בזכות מינוי הדיינים, לכך אמר הבו לכם אנשים את"ל שלא תרצו לעשות בגיני להקל מעלי, מ"מ תעשו לכם להנאתכם כדי שתרשו את הארץ. ועוד שנאמר (שם יח.יח) נבול תבל גם אתה גם העם לכך נאמר הבו לכם אם לא למעני.

ומה שנאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם. ואחר כך אמר איכה אשא לבדי טרחכם וגוי. יש לפרשו בשני פנים. האחד הוא, שלשון לא אוכל מורה על הדבר הנמנע ובלתי אפשרי כלל, ולשון איכה אשא מורה על דבר אפשרי אך שאינו מן הראוי לעשותו, ולא אוכל משמע גם להבא כי בזמן ההוא באשר הוא שם היה הדבר אפשרי ולא נמנע, כמו שפירש"י אפשר שלא

היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים כו' ואם כן בדור ההוא כפי המספר אשר היו בעת ההיא ודאי היה יכול, אך שאם יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים אזי יהיה ודאי הדבר נמנע, וכשאמר איכה אשא לבדי אמר כן על הזמן ההוא אע"פ שהוא אפשרי מ"מ אינו מן הראוי, וכשאמר לא אוכל אמר סוף סוף להבא לא אהיה אוכל לשאת לבדי ונתן טעם לדבר כי עכשיו ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכס היום ככוכבי השמים לרוב, וזכותכם לבד מצד שהוא אלהיכם העמיד אתכם על שיעור מספר זה ואותו סך אוכל לסבול, אמנם כשיצטרף אל זה גם זכות אבות מצד שהוא אלהי אבותיכם ודאי יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגו'. ועל זה הזמן הראוי לבא בכל עת אני אומר סופי שלא אוכל כלל, וגם עכשיו אינו מן הראוי ועל ההוה אני אומר איכה אשא לבדי וגו'.

השני, מסכים לפירש"י שפי' ה' אלהיכם הרבה אתכם. נטל העונש מכם והטילו על הדיינים, והדין דין אמת כי זה המחזיק הממון שלא כדין סובר שהדין עמו מאחר שהדיין פוסק לו כן הרי באמת הוא שלו וע"כ דין היא שהדין קיים והדיין נושא אלומותיו של זה. ונראה שלכך אמר והנכס היום ככוכבי השמים שהם קיימים וקיום זה בא לכם מצד שה' אלהיכם הרבה והגדיל אתכם והטיל עונש שלכם על הדיינים ועל זה אמר ג"כ ואשמם בראשיכם שאשמת העם תלוי בכ"מ בראשיהם כי ענין הדיינים בנין אב לכל התורה. ועל העונש אמר לא אוכל לבדי שאת אתכם לא אמר שאת טרחכם ומשאכם לפי שהנושא ענשו של זה דומה כאילו נשא עצמותו עליו והעונש לא אוכל שאת כלל כי ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' וכפירש"י. אבל אח"כ אמר על נשיאת טרחם ומשאם וריבם אע"פ שהוא אפשרי מ"מ אינו מן הראוי ועליו אמר איכה אשא לבדי וגו'.

[יג] הבו לכם אנשים וגו'. מתחילה תלה בהם בישראל שיהיו ממונים מהם, ואח"כ אמר ואשמם בראשיכם משמע שמפי משה יהיו ממונים, ועוד בי"ת של בראשיכם מה טיבו כי הל"ל ואשמם ראשיכם. ורז"ל דרשו (ספרי א. ג.) שאשמת העם תלויה בראשיהם. אמנם צריך לפרש זה כפי הפשט ואומר כי הראשים שהזכיר אינן הדיינים כ"א נשיאי השבטים, ואמר משה אתם יש בידכם כח למנות דיינים שיהיו רודים בשבטיכם אבל אין בכם כח להשליטם גם על הנשיאים כי אם אני, וע"כ אמר אתם הבו לכם אנשים כו' לשבטיכם שיהיו רודים בכל שבטיכם ואני אשימם גם בראשיכם שיהיו רודין גם בנשיאים שהם ראשיכם.

[טז] ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר למי יאמרו השופטים זה, ובעת ההיא מיותר לגמרי. ונראה שהזהירם על עינוי הדין אלא בעת ההיא לאמר באותו עת שברור לדיין להיכן הדין נוטה מיד יאמר פלוני אתה זכאי פלוני אתה חייב. ומה שפירש"י מכאן הו' מתונים בדין, אולי גם רש"י סובר שמשמעותו להזהיר על עינוי הדין, ומכל מקום למידין מזה גם להיות מתון בדין דאל"כ לשתוק קרא מיניה אטו ברשיעי עסקינן המענים את הדין בחנם אלא ודאי שכל דיין צריך להיות מתון בדין ויש לחוש שעיי"ז יבא לידי עינוי הדין וישהה יותר מן הראוי על כן

אמר בעת ההיא לאמר. ויכול להיות שדעת רש"י לפרש ואצוה דוגמת מ"ש פר' ואתחנן (ד.כג) ועשיתם לכם תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך. פירש"י צוך שלא לעשות ויהיה צוך לשון אזהרה שהזהירך שלא לעשות, כך ואצוה את שופטיכם הוא לשון אזהרה ר"ל הזהרתך על בעת ההיא לאמר שלא יחתוך הדין מהרה בעת ההיא אלא יהיה מתון בדין והוא ענין נכון מצד הלשון.

יח ואצוה אתכם בעת ההיא וגו'. פירש"י אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות והם בספרי זכרם הרא"ם ומכללם הוא שדיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה, ונראה שע"ז אמר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון. ומקרא מסורס הוא וכאילו אמר ואצוה אתכם כל הדברים אשר תעשון בעת ההיא, או ביום שלאחריו. ועל זה האשימם הנביא באמרו (ישעיה א.כא) מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים, כי בדיני נפשות מלינין החובה, וגומרין לאלתר הזכות, והם החליפו השטה צדק ילין בה אם היה נראה להם שהוא צדק בדינו אז ילין בה היו מלינין הזכות אולי ימצאו לו חובה, ועתה מרצחים אם היה נראה בעיניהם באותו יום לחובה אז ועתה תיכף בלא לינה היו מוכנים לרצחו ולגמור דינו לחובה.

ועדיין קשה לי על פירוש זה, למה אמר ואצוה אתכם הל"ל ואצוה את שופטיכם. ונראה ליישב זה על דרך שמצינו (בסנהדרין ח.) שדרש ר"נ בר יצחק מה שנאמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו. היינו ושמעתיו מפי הגבורה ונכון הוא כי איך יתלה משה איש עניו בעצמו, ועדיין לא הזכיר משה שאחר שישמע מפי הגבורה ישיב להם מה דבר ה', ונראה שעל זה אמר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון, ומקרא זה מחובר אשלמעלה כי הדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ואני אמליך בגבורה ושמעתיו ואחר שאשמע מפי הגבורה ואצוה אתכם, ר"ל אשיב לכם תשובה תיכף בלי איחור אלא בעת ההיא אשר תשאלו ממני אשיב לכם את אשר תעשון, ואל תחשבו מי יודע אם לעת כזאת אגיע למלך מלכי המלכים לשאול ממנו דבר הלכה ואולי עי"ז יבואו לידי עינוי הדין, אלא תיכף בעת ההיא אשיב שואלי דבר כי כך מובטחני כמ"ש (במדבר ט.ח) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם פירש"י אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה, לכך נאמר עמדו ואשמעה אל תלכו מכאן אלא עמדו פה ותיכף אשמעה מה יצוה ה', ועל זה אמר ואצוה אתכם בעת ההיא וגו' וזה פירוש יקר.

כב ותקריבון אלי כולכם. פירש רש"י בערבוביא כו' קריבה של מתן תורה כהוגן היתה כו'. למה לו להזכיר עכשיו קריבה של מתן תורה. אלא לפי שכל זה מענין התוכחה לומר כי עתה אני מאשים אתכם על הקריבה של מ"ת, וכך אמר להם במתן תורה דנתי אתכם לכף זכות כשראיתי ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם אמרתי מי יתן והיה זה לבבכם כל הימים. האמנם כשבאתם לשלוח המרגלים באתם בערבוביא

ילדים דוחפים את הזקנים אגלאי מילתא למפרע שגם קריבה של מ"ת לא היתה כהוגן לשם שמים, ואדרבה היא ראייה שכל חפצכם קניני הגוף אבל קנין התורה רחוק מכליותיכם, וע"כ שלחו הילדים את הזקנים לפנייהם לומר אתם קודמים לקבל התורה כי בישישים חכמה, ואנחנו אחרונים כי אין התורה נאותה לנו כי אמרתם אחר שכל זקן כבר כבה חום הטבעי שלו ואינו הומה אחר חמדות העולם הזה כל כך כמו שנאמר (שמואל ב' יט.לו) אם יטעם עבדך את אשר אכל על כן להם יאות להתעסק בחכמות ואנחנו נתעלסה באהבים הן עוד היום גדול, ורב מהיות קולות ה' באהלינו לעת זקנה ככלות כחנו וזה היה טעם לכיבודם שכבדו את הזקנים.

והמופת על זה כי סופו מוכיח על תחילתו, שהרי כשבאתם לשלוח מרגלים כדי לנחול את הארץ אשר לא יחסר כל טוב בה דחיתם הזקנים בשתי ידיים לומר אנחנו קודמים להשתמש בחמדות העולם הזה אשר מן הארץ מוצאם. ועוד היום כך המדה בישראל שדווקא בעסק התורה מכבדים זה את זה, ולפעמים הכיבוד להקל מעליו וליתן עול התורה על זולתו. ועכ"פ כשבאים לעסק ממון גלה כבוד מישראל כי לעולם לא יכבדו הילדים את הזקנים לומר זקן זה ואינו לפי כבודו לעשות בכסף ובזהב וראוי להקדימו באיזו הנאה אלא כל דאלים גבר ואין חכמה ואין תבונה לנגדם שוה לכלום, ונראה שרש"י דייק כל זה מדאמרו ויחפרו לנו את הארץ. לנו מיותר אלא כך פירושו כשראה משה קריבה זו שהילדים קדמו לזקנים שאלם למה זה והשיבו לו כדי שיחפרו לנו הארץ לנו ולא להם כי כל חמדות הארץ אינן שוין כי אם לנו, ומדוייק מזה שדווקא הארץ לנו אבל קנין התורה להם מכאן הבנתי מדבריהם שגם קריבה של מ"ת שלא כהוגן היתה. ומה שנאמר וייטב בעיני הדבר. אמר, הן לו יהי כדברייכם שלכם יהיה הארץ ולי ולכל בני גילי הזקנים תהיה התורה לנו לנחלה כי חלוקה זו ודאי ישרה בעיני ומוכן אני לקבלה, אבל מ"מ אשמים אתם הן על פירוק עול תורה מעליכם, הן היותכם להוטיין כל כך אחר קנין הממון.

ד"א לפי שאמרתם וישיבו אותנו דבר, וייטב בעיני הדבר שישיבו כי הייתי בטוח בהבטחת הש"י שישיבו טובה הארץ וקודם ששמעתי תשובתם ייטב בעיני הדבר שסופן להשיב, אבל כל עניניהם לא הוטבו בעיני, הן ענין שלוח המרגלים, הן הקריבה שלא כהוגן ע"כ פרט הדבר. ומן קריבה זו שהיתה שלא כהוגן נראה לי ליישב מה שאמרו רז"ל (חגיגה יד.) ח"י קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן. וכי הנביאים היו שמחים לאידם חלילה עד שאמר שנתקררה דעתו. אלא כך פירושו שבכל הקללות חס לבו בקרבו משריפה אשר שרף בו הספק לדעת למה זה ועל מה זה הפלא ה' את מכותם ואי זו עון פרטי גרם להם כל זה, ולא נתקררה דעתו על בלי הגיד לו לבו מבטן מי יצאו כל התלאות האלה. עד שאמר לו הש"י ירהבו הנער בזקן. אז נודע לו שכל העונשים הללו נמשכו מן חטא המרגלים שהיו הילדים דוחפים את הזקנים ובזה קבעו בכיה לדורות. ועוד היום לא הטהרנו

ממדה רעה זו הלא היא המחרבת שני בתי מקדשים ועוד ידה נטויה עד אשר ישקיף ה' וירא.

[לז] גם בי התאנף ה' בגללכם וגו'. בפסוק זה יצאו רוב המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם מספיק איך הכניס גזירת משה בין המרגלים עיין ברמב"ן ובמהרי"א ובשאר מפרשים. ולפי מה שפרשנו למעלה פר' חקת (כ.ה) בענין חטא מי מריבה שאילו היו ישראל בניס אמון בס ולא היו מקטני אמנה לא היה ענשו של משה גדול על שלא גרם להאמין כמ"ש (במדבר כ.יב) יען לא האמנתם. אמנתם לא נאמר אלא האמנתם שהוא לשון מפעיל יוצא לשני, שלא גרמתם לישראל להחזיקם באמונה ומי צריך חיזוק לא זה שהוא מקטני אמנה אבל אם גם מקדמת דנא היו חזקים באמונה לא היה צורך כ"כ לעשות בפניהם מעשה ניסים כדי לחזק לבם באמונה. ואע"פ שכבר נאמר (שמות יד.לא) ויאמינו בה' וגו'. מ"מ המרגלים גרמו ששבו להיות בניס לא אמון בס כמ"ש משה בעצמו שאמר אליהם במעשה המרגלים ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' וגו'. והודאת בעל דין כמאה עדים דמי כי משה הודה שבמעשה המרגלים נעשו בלתי מאמינים, וכ"ש שהיה לו לעשות ענין הוצאת מים מן הסלע באופן שיחזרו לקדמותם בענין האמונה ולא עשה, ע"כ נגזר עליו שלא לבא שמה, ע"כ אמר אחר פסוק ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו'. גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שמה, מהו גם אתה אלא כמו שהמרגלים לא יבואו שמה מצד שאינם מאמינים בה' כאמור, כך גם אתה לא תבא שמה מזה הטעם כמ"ש יען לא האמנתם בי. כי המחטיא הרבים חטא הרבים תלוי בו.

ד"א לכך הכניס לכאן גזירה של משה כי הא בהא תליא. כי ע"י גזירת המרגלים נתעכבו במדבר מ' שנה ובתוך זה הגיע זמנה של מרים למות ועי"ז פסק הבאר במיתתה וחסרו להם המים ונתגלגל ענין מי מריבה עי"ז, ואילו לא חטאו המרגלים היו נכנסים לארץ מיד עם מרים ולא היה משה בא לכלל עונש זה.

ומ"ש בגללכם ולא אמר בעבורכם, יש ליישב על פי מה שאמרו רז"ל (סוטה יד.) שמשה נקבר מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור שהיו מתריזים כנגדו רעי וגלל, לכך אמר בגללכם מלשון כאשר יבער הגלל (מלכים א' יד.ו) ולכן נאמר גם אתה לרבות עצמותיו כמו שפירש"י על פסוק הנה אנכי מת אינני עובר (דברים ד.כב) אפילו עצמותי אינן עוברים, וכל זה כדי לכפר על מעשה פעור.

[ג] **רב לכם סב את ההר הזה.** רבים אומרים כי פסוק זה נוקב ויורד עד תהום ויש בו רמז לשעה ולדורות, וענין סבוב זה שילכו סחור לכרם ה' צבאות לא יקרבו, כי ימים רבים לישראל שהיו נדים ונעים סביבו ולא יותן לישראל כח עליהם עד מדרך כף רגל, עד שיבא מי שנאמר בו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכריה יד.ז) וכל זמן שישראל הולכים סחור סחור נאמר להם פנו לכם צפונה ודרשו בזה אם הגיע שעתו של עשו הצפינו עצמכם (דב"ר א.יט).

וענין הצפנה זו נ"ל, שאם ימצא האיש הישראלי בגלות החל הזה איזו הצלחה זעיר שם, אז יטמינו ויצפינו הכל בפני עשו כי אין לך אומה שמתקנאת בישראל כמו עשו, כי לדעתם הכל גזולה בידם מהם מן ברכת יעקב אבינו שלקח ברכותיו של עשו במרמה, וכן יעקב צוה לבניו למה תתראו (בראשית מב.א) פירש רש"י בפני בני ישמעאל ועשו כאילו אתם שבעים כי שניהם סוברים שיצחק גזל הצלחת ישמעאל, ויעקב גזל הצלחת עשו ע"י השתדלות, ע"כ צוה דוקא על עשו פנו לכם צפונה שלא יתקנא בכם. וזה הפך ממה שישראל עושין בדורות הללו בארצות אויביהם, כי מי שיש לו מנה הוא מראה את עצמו במלבושי כבוד ובתים ספונים וחשובים כאילו היו לו כמה אלפים ומגרים האומות בעצמם ועוברים על מה שנאמר פנו לכם צפונה. ומנהג זה הוא ברבת בני עמינו והוא המסבב את כל התלאה אשר מצאתנו. והמשכילים יבינו ליקח מוסר.

[טז] **ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי.** פירש"י מן שלוח המרגלים לא נתיחד אלי הדבור. ומקשים כאן והלא אמירה רכה מורה יותר על חבה מן לשון דבור המורה על הקשות. ואומר אני היא הנותנת לפי שכל דבור קשה הוא תוכחה ומוסר כמו אלה הדברים, לפי שהם דברי תוכחות כו' וע"כ יש בהם יותר חבה כי את אשר יאהב ה' יוכיח. (משלי ג.יב) לאפוקי אמירה רכה אין בה מוסר וע"כ אין בה חבה כ"כ. כי מה שאמרו לשון קשות ורכות בלשון דבור, ואמירה, היינו מצד הענין עצמו אם יש בו רחמים או דין אבל לא מצד המקבל כי בזמן שהאוהב חפץ בנאהב ורוצה שיהיה רושם הדבור קבוע בו לא יסור ממנו, הוא מדבר קשות, וקולות וברקים של מתן תורה יוכיחו, שנאמר (שמות כ.יז) ובעבור תהיה יראת ה' על פניכם לבלתי תחטאו, אבל בזמן שאין האהבה עזה כל כך הוא מדבר בשפה רפה ולשון רכה ואין רשומם קבוע כל כך.

[יט] **אל תצורם ואל תתגר בם.** לא נאמר כאן ואל תתגר בם מלחמה כדרך שנאמר למעלה אצל מואב, לפי שגירוי בעלמא בלא מלחמה לא נאסר למואב אבל לעמון אסר אפילו סתם גירוי בלא מלחמה, לפי שמואב שכר על ישראל את בלעם ולא מצינו שהיה לעמון חלק בזה אע"פ שלא הועילו מעשיו מכל מקום גרם צער לישראל, ועוד שמואב היה לו חלק גם בזנות ולא מצינו זה בבני עמון אע"פ שמצד שלא קדמום בלחם ומים גרמו להם לזנות כמבואר למעלה פר' פנחס (כה.יז) מ"מ לא מצינו שהפקירו בנותיהם,

ואולי נמשך זה לשרשם כי גם במעשה של בנות לוט היתה אמם צנועה קצת.

[כה] **היום הזה אחל תת פחדך.** רז"ל אמרו (תענית כ.) מן ג"ש דאחל אחל שמשה העמיד החמה כדרך שהעמיד יהושע. ורמז זה במלת אחל כי ודאי זה התחלה המביאה לידי גמר הענין כי לא יכול להיות הגמר זולת התחלה זו, לפי שהאומות בטחו בכח המזלות ורובם היו עובדים לשמש וכן אמרו המרגלים שיש להם ערים גדולות ובצורות בשמים. (דברים א.כח) ולא דרך גוזמא אמרו בשמים אלא אמרו שכל מעשה תקפם וגבורתם מצד המזלות שבשמים, וכשהקב"ה מפיל האומה אז תחילת נפילתן הוא ע"י שמפיל תחילה אלהיה ואח"כ על מלכי האדמה תרד, ע"כ היתה העמדת החמה במשה ויהושע התחלה לנפילתן כי כשהמזל עומד מן תנועתו בהכרח יפלו בנופלים כל הבוטחים בו ורגזו וחלו מפניו, ע"כ נרמז העמדת החמה באחל אחל להורות שנפילתן היתה תלויה בהתחלה זו ועל זו ההתחלה אמר ראה החילותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש וגוי. ויצא סיחון וגוי. על מה אמר החילותי כי עדיין לא נתן כלום בידו ואם מתת ה' והבטחתו כאילו היא נתונה כבר, א"כ למה אמר ראה החילותי כבר היה גם הגמר, אלא ודאי שעל העמדת החמה אמר כן, ויכול להיות שגם זה דעת רש"י שאמר כפה שר של אמוריים למעלה כו', אבל השר לא פורש במקרא בשלמא העמדת החמה רמוז בגזירה שוה דאחל אחל.

ומה ששלח משה אל סיחון דברי שלום, אע"פ שכבר אמר לו ה' החל רש והתגר בו מלחמה. לפי שידע משה ברוח הקודש שעליו שלא ישמע סיחון ומי"מ פתח בשלום מפני חילול השם שלא יאמרו האומות שבאים עליהם בעקיפין, ולמד זה ממדבר קדמות כפירוש רש"י כי גם במתן תורה היה גלוי לפניו ית' שלא ירצו לקבלה, וגם היה גלוי לפניו ית' שלא ישמע פרעה.

ואמר למען תתו בידך כיום הזה. ר"ל כמו הגלגל היומי הזה דהיינו החמה נתונה בידך כך הוא יהיה נתון בידך ומכאן רמז נכון שמשה העמיד השמש.

דברים פרק-ג

{כג} ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. פירש"י אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים מ"מ אינן מבקשים כ"א מתנת חנם. (ספרי ואתחנן כג) וקשה על זה מהיכא תיסק אדעתין שיתלו במעשיהם הטובים שכבר עשו הלא לעולם אין לאדם שום חוב על הקב"ה, כי כל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב כעל גמולות כעל ישלם (ישעיה נט. יח) כל תגמולוהי עליו במה שכבר עשה לו ה' כי גבר עליו חסדו מיום הולדו, כמו שהאריך מזה בחוה"ל (שער הבטחון פרק ד) ורז"ל (ברכות י:) האשימו את חזקיה שתלה במעשיו ואמר זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת. (מלכים ב' ג. ב) ותלו לו בזכות אחרים שנאמר וגנותי על העיר הזאת בעבור דוד עבדי (שם ג. ה) כי מן השמים הראו לו שאין לו שום זכות כי כבר אכלו חזקיה, ונתקיים בו מאמר קטונתי מכל החסדים. כי הודה ואמר שקטן יעקב ודל במצות מצד כל החסדים שכבר קבל, ואיך אמרו אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, והראיה שמביא מן פסוק וחנותי את אשר אחון. אינה ראייה לכאן כי פסוק זה אין למידין ממנו כ"א שאף מי שאין לו זכות הקב"ה עושה עמו על צד החנינה אבל משה שנענש בחטאו שלא יכנס לארץ מה ענינו לפסוק זה כי הוא ודאי גרוע ממי שאין לו לא זכות ולא חובה.

והתשובה לכל זה, שמה שאמרו שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין הפירוש באותן מע"ט שכבר עשו אלא במעשיהם הטובים שעתידין לעשות, כי מסתמא כל צדיק אינו מבקש שום הנאה גופנית כ"א כדי שעל ידה יהיה לו מקום לקיים איזו מצוה, וזה הדבר שדרש רבי שמלאי (סוטה יד.) וכי לאכול מפריה היה צריך משה אלא אמר הרבה מצות תלויות בארץ, וא"כ היה לו לתלות בקשתו באותן מעשים טובים שעתיד הוא לעשות ע"י בקשה זו, וזה דבר אמיתי ששורת הדין נותן שימלא ה' משאלות לבו יען כי אינו חפץ כ"א את אשר חפץ ה' בו, ואע"פ שבחטאו נקנס עליו מ"מ אין מענישין החוטא לאמר לך עבוד עבודה שהיא זרה אצלך להוסיף על חטאתו פשע. אלא שמרוב ענוה שבו לא רצה לתלות השאלה באותן מעשים טובים שעתיד הוא לעשות ע"י הכניסה לארץ, כי אולי יכנס ולא יעשה המצות ורק ההנאה הגופנית יקבל ואת הטוב לא יקבל, לכך בקש בלשון חנינה מתנת חנם בעלמא, ולכך נאמר בעת ההיא לאמר. כי עשה שאלתו באשר הוא שם על דעת ההוה שעדיין אין שום זכות בידו מבלי שישקיף על העתיד לבא שסופו לבא לידי קיום מצות, כי שמא יבא או לא יבא לכך אמר בלשון ואתחנן כי היה צריך לבקש מתנת חנם על העת ההיא כאמור.

בעת ההיא לאמר. כבר כתבנו שהתפלה והתחינה היתה על העת ההיא מבלי שיתלה שאלתו במעשים טובים שסופם לבא ואמר לאמר לדורות

שכל צדיק יבקש תחנונים מתנת חנם. וי"א שמושה אמר איני מניחך עד שתאמר לי הן או לאו ועל זה נאמר בעת ההיא לאמר ר"ל שיאמר לו תשובה תיכף בעת ההיא. וי"א שהוא על דרך ה' שפתי תפתח וגו' (תהלים נא.יז) שבקש ממנו ליתן לו מקום לאמר דבריו כמ"ש וארשת שפתיו בל מנעת סלה (שם כא.ג).

ורש"י פירש, בעת ההיא. אחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר. ונראה שחשב משה כי טעם הנדר הוא יען לא האמנתם בי. לא גרמתם לישראל להאמין בי ע"י שיראו נס מפורסם זה, ובמלחמת סיחון העמיד משה החמה וע"י נס מפורסם זה בלי ספק שנעשו בנים אמון במ ותיקן מה שקלקל. וכ"ש לדעת העקרים שכתב בטעם חטא מי מריבה כי היה לו למשה לדבר מעצמו אל הסלע קודם שיצוה לו ה' כי כל נביא גוזר אומר ויקם לו כמו שעשה אליהו ואלישע כו'. וכן יהושע אמר שמש בגבעון דום (יהושע י.יב) כל זה תורף דברי הרב. והנה עכשיו עשה משה כמו שעשה יהושע והעמיד החמה כי מאחר שילפינן בג"ש דאחל אחל שהעמיד משה החמה כיהושע אין היקש לחצאין, כמו שיהושע עשה כן מעצמו כך משה עשה כן מעצמו ובזה נתקדש השם ותיקן מה שקלקל וחיזק האמונה ע"כ חשב שהותר הנדר, ולא שתלה בכיבוש ארץ סיחון ועוג כי לכתחילה לא היה בכלל השבועה שהרי נאמר (במדבר כ.יב) לכן לא תביאו את הקהל אל הארץ אשר נתתי להם. והיינו ארצות שבע אומות שכבר נתן לאבותם אבל ארץ סיחון ועוג לא היה מעולם בכלל הבטחה זו.

[כד] אתה החילות להראות את עבדך וגו'. פירש"י פתח להיות עומד ומתפלל, פ"א של פתח נקודה בסגול וכך פירושו החילות להראות מה הראה לו פתח, כמי שפותח פתח לאיזו דבר ואח"כ פירש על מה הראה לו פתח, להיות עומד ומתפלל. אבל הקוראים פתח הפ"א בקמץ טעות בידם כי מאי קמ"ל כי ודאי לא סיים תפלתו קודם שפתח, למה נקט לשון פתח הל"ל היה עומד ומתפלל.

ורז"ל אמרו (ברכות לב.) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום קודם שיתפלל, כי כן עשה משה שהתחיל בשבחו של מקום שנאמר אתה החילות להראות את עבדך וגו', ואח"כ אמר אעברה נא. ביאור הדבר שכל צדיק יבקש מתנת חנם וישער בעצמו שכל מה שהקב"ה עושה עמו, חסד אל כל היום כי הקב"ה תמיד המתחיל בעשיית הטובות לאדם מיום הולדו והאדם כל מה שמסגל מעשים טובים הכל הוא עושה דרך תשלומים, והקב"ה החנוני הגדול מקיף וחוזר ונותן בהקפה למי ששילם חוב ראשון וכמ"ש (איוב מא.ג) מי הקדימני ואשלם. הורה שהקב"ה המקדים והמתחיל בכל הטובות וזה שבחו ותהלתו של מקום ברוך הוא שצריך המתפלל לסדר שבחו של מקום תחילה קודם שיתפלל, כדי שבכל התפלה והתחנה לא יבקש כ"א מתנת חנם. שכן מציינו במשה שקודם שאמר אעברה נא אמר אתה החילות וגו' הורה כי הקב"ה המתחיל בכל טובות ואין לו שום חוב עליו ובקש מתנת חנם. וזה שפירש"י את גדלך זו מדת טובך, ואת

ידך החזקה הכובשת מדת הדין, כי כפי שורת הדין אינו חייב לו כלום וברוב טובו הוא גומל חסד למי שאין לו עליו כלום. וזה ביאור יקר.

[כה] אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו'. למה הפסיק במלת נא בין אעברה ואראה, ולמה עשה שתי חלוקות והזכיר הארץ בפני עצמה, וההר הטוב הזה והלבנון בפני עצמם. וביאור הענין הוא שבקש משה על ב' דברים א' בעבור ישראל, וא' בעבור עצמו, ובאה התשובה ויתעבר ה' בי למענכם כי בדבר הנוגע בכם לא נעתר לי ה', אבל מה שנוגע בי נעתר לי ואמר רב לך. די בדבר שהוא יהיה לך לבד, ועוד תרצה לבקש בעבורם. וב' דברים אלו הם שני מיני שלימות אשר הקנה ה' לאברהם, כי מתחילה אמר ה' לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וגו' כי לך אתננה ולזרעך עד עולם. (בראשית יג. יד-טו) ש"מ שבראיה לבד קני ליה, ואח"כ חזר מזה ואמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. (שם יג. יז) ש"מ שבראיה לחוד לא רצה שיקנה כ"א מכי דייש אמצרי ויחזיק בה חזקה מעליותא, ועוד שלא אמר ולזרעך עד עולם כ"א לך לבד, ומהו שאמר וראה מן המקום אשר אתה שם וכי ס"ד שיראה מן המקום אשר איננו עומד שם, ועוד כי שם נאמר לשון נא שא נא עיניך וראה דווקא בדבר הנקנה בראיה ולא בדבר הנקנה בחזקה גמורה, וכאן נאמר אעברה נא הזכיר לשון נא דווקא בדבר שצריך העברה ברגלים ממש הלא דבר הוא.

והבט ימין וראה כי מן הארץ הקדושה יש תועלת גשמי, ורוחני, הגשמי הוא התלוי בכל שטח הארץ כולה לאכול מפריה ולשבוע מטובה כי ארץ זבת חלב ודבש היא, והוא הדבר שאינו נקנה כ"א בחזקה ממש מכי דייש אמצרי כדין כל קונה שדה (ב"ק ט.) ועליו נאמר לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. ולא הזכיר בזה לשון נא כי אין נא אלא בקשה ויען כי החומר של האדם בטבעו הוא נכסף אל אהבה בתענוגים כי כל איש חפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. ע"כ לא היה צריך הקב"ה לדבר בלשון נא לשון בקשה כי אדרבה האדם מבקשו בלשון נא, שכן משה אמר על קנין זה שצריך העברה לשון נא שנאמר אעברה נא. וכשהאדם מבקשו מאת ה' ודאי אין הקב"ה צריך לבקשו מן האדם והא בהא תליא, ולא הזכיר בקנין זה לך ולזרעך עד עולם כי אין הארץ נקנית לזרעו עד עולם על כל פנים, שהרי על תנאי היא נתונה אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו.

ותועלת הרוחני אינו בא מכלל שטח הארץ, כ"א מן ההר הטוב הזה והלבנון שלמטה המכוון כנגד בהמ"ק שלמעלה, ושם חביון עוז השכינה ונקרא המקום ה' יראה (שם כב. יד) על שם שכל הרואה המקום הקדוש ההוא בראיה לחוד קני שלימות נפשו ונתלבש ברוח קדושה וטהרה כי מלך ביופיו תחזנה עיניו. כי כדרך שבא לראות שמה כך בא לראות, ועל קנין זה אמר לו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם וגו'. כי בזמן ההוא היה אברהם בבית אל ובית אל היינו המקדש כי מן המקדש יצא השפע אל כל ד' רוחות העולם כי מן הבאר ההוא ישקו כל הרוחות כמבואר למעלה פ' לך לך (יג. יז). ולפי שתועלת הרוחני כפי הטבע אין

האדם נכסף אליו על כן אמר לו הקב"ה שא נא לשון בקשה, כדרך שאמרו אצל אדם הראשון פתהו לכנס לגן עדן כי האדם צריך פיתוי על קבלת איזו דבר רוחני שאין ההנאה מורגשת לאלתר, ולעומת זה אמר משה ואראה ולא אמר ואראה נא לשון בקשה כי האדם כפי טבעו אינו מבקש על זה כל כך ואדרבא הקב"ה צריך לבקשו ממנו. ואע"פ שאצל השלמים כמשה ואברהם אין שייך לומר כן מ"מ דברו בלשון סתם בני אדם, ועל קנין זה אמר ה' לאברהם ולזרעך עד עולם. כי המקום הקדוש ההוא לעולם הוא בהויית קדושתו שהרי הוא מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה, ואם זה שלמטה חרב מ"מ המקום ההוא נשאר מכוון נגד בית המקדש שלמעלה השופע על המקום ההוא הקדושה ולעולם בכל דור ודור קדושה זו לא סרה, שהרי בימי האבות שלא היה שם בית המקדש בנוי ואע"פ כן היתה הקדושה שם. וכן דרשו רז"ל (יומא עב.) עצי שטים עומדים שעומדים לעולמי עולמים ובמסכת מגילה (כח.) אמרו רז"ל מן פסוק והשמותי את מקדשיכם (ויקרא כו.לא) שאפילו בשוממותם מ"מ בקדושתם הם עומדים רצה לומר בקדושתה הראשונה לא חסר דבר וכמ"ש נכבדות מדבר בך עיר האלהים סלה (תהלים פז.ג.) ומלת סלה מורה על הנצחיות.

ובהצעה זו יתורץ הכל כי משה בקש על שניהם. כי באמרו אעברה נא, בקש על קנין הארץ ממש להקנותו לישראל בחזקה גמורה והזכיר בזה לשון נא כי כל מה שניתן לאדם בקניני העולם הזה חסד אל כל היום הוא, ולא על עצמו בקש העברה זו כ"א בעבור ישראל בחסדו שאם הוא ינחילם את הארץ תהיה להם לחלוטין. ואח"כ בקש גם על עצמו ואמר ואראה כי על עצמו לא בקש כי אם השלימות הרוחני הנקנה בראיה. ואח"כ פירש על ראשון ראשון כי מה שאמרתי אעברה נא היינו את הארץ הטובה. לצורך הקנאת כל הארץ בכללה אל ישראל, ומה שאמרתי ואראה היינו ההר הטוב הזה והלבנון. כי השלימות הרוחני שבו נקנה בראיה, והפסיק במלת נא כדי שלא תחזור לשון נא כ"א על ההעברה מן הטעם שנתבאר.

ויתעבר ה' בי למענכם. על הדבר שבקשתי למענכם להקנות לכם הארץ לא נעתר לי ה' ואמר ה' אלי רב לך. די בזה כשאתן שאלתך שהיא לך לבד והיא הראיה, וע"ז אמר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו'. ותשכיל ותדע כי באברהם התחיל ברוח צפונה, וכאן התחיל בימה, לפי שעיקר ראיה זו הנותנת קדושה יתירה הוא ע"י ראית השכינה שבכותל מערבי כמ"ש (ישעיה נט.יט) ויראו ממערב את שם ה' אבל אברהם שעמד במקום ההוא ומדבר בשפע היוצא משם לכל ד' רוחות התחיל ברוח צפון החשוך וצריך ביותר לקבלת השפע.

ומה שלא רצה ה' בזה שמשה ינחילם את הארץ, לפי שכך מסיק (בדב"ר ח.א.) שהתפלה אם אינה עושה כולה היא עושה חציה. וכן תפלת משה על אהרן הועילה לחצאין, כך כאן נעתר לו על חצי שאלתו ונדחה המבוקש הגשמי מפני הרוחני. ומדקאמר למענכם שמע מינה שישראל לא היו זכאין שמשה ינחילם כי פני משה כפני חמה כחמה זו שאורה תמידי בלא הפסק כך כל מתנותיו של משה נצחיים וקנין התורה שעל ידו, יוכיח, אבל

יהושע כלבנה שאין אורה תמידי כך הארץ שהנחילם לפעמים כשזוכין לכל בני ישראל אור במושבותם, וכשאינן זוכין ראיתי הארץ והנה תוהו (ירמיה ד.כג) צר ואור חשך בעריפיה (ישעיה ה.ל).

וי"א שמושה בקש ראיית הארץ, שלא יהיה בכלל וכל מנאצי לא יראוה (במדבר יד.כג) וי"א רב לך מלת לך עולה חמשים כי משה בעצמו אמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכבר חיה ק"ך שנה דהיינו חמשים יותר מהראוי בדרך הטבע, ועתה בקש לחיות יותר ע"כ אמר לו רב לך אותן נ' שנה שנתוספו לך.

ויש אומרים, שמושה אמר שהגזירה לא היתה כ"א שלא יביא את הקהל וגוי ומאחר שיהושע מנהיגם א"כ יכנס הוא לארץ כאחד העם, והשיב לו רב לך בתמיה וכי הגון לך שיהא תלמידך יושב ודורש ואתה יושב ורואה.

דברים פרק-ד

[ב] לא תוסיפו על הדבר וגו'. בשלמא לא תוסיפו שפיר קאמר כי סד"א שיש בכלל מאתים מנה, אבל לא תגרעו למה לי כי הגורע אחת מכל מצות ה' כבר הוא מצווה ועומד שלא לגרוע אפילו אחת מכל המצות. ובחבורינו עוללות אפרים מאמר שפ"ה פרשנו שלא תגרעו אינו ציווי אלא פירושו דוגמת שאמרו רז"ל (ברכות כט:) לא תרוי ולא תחטא, כי לא תחטא אינו ציווי כי פשוט הוא אלא פירושו לא תרוי כדי שלא תחטא כך פירוש לא תוסיפו ואז ממילא לא תגרעו הא כל המוסיף גורע כי מאן דעביד הא נפיל בהא והוא כמו נתינת טעם על לא תוסיפו ושם הארכנו. ואולי סמך ענין זה לכאן כי זהו מעין חטאו של משה כי הוא הוסיף בהכאת הסלע ובהוספה בא לידי גרעון באמונה, לכך נאמר ועתה ישראל שמע אל החקים, מהו ועתה, וכי קודם זה לא היה להם לשמוע אל החקים אלא ועתה קאי על גמר גזירתו שהזכיר לפני זה והמשיך הסיפור אל מאמר לא תוסיפו.

וי"א שסיפור לא תוסיפו נמשך אל ענין פעור, שכל חסיד שוטה סובר שמצוה קעביד לבזותו ועובר על לא תוסיפו וסוף שבאו לידי גרעון כי השתחוו לאלהיהן, וקאי על מ"ש ונשב בגיא מול בית פעור. ועל זה אמר כמביא מופת על זה ואמר עיניכם הרואות את כל אשר עשה ה' בבעל פעור בעובד לפעור כי הוא בעל לאותה עבודה.

[ה] ראה למדתי אתכם וגו'. במס' נדרים (לז:) דרשו רז"ל מה אני בחנם אף אתם בחנם. למדו ממ"ש כאשר צוני ה' אלהי מה ת"ל וכי סלקא

דעתך שמושה יצוה מלבו אלא אמר כמו שצוני ה' אלהי בחנם אף אני למדתי אתכם בחנם וממני תראו וכן תעשו ללמד בחנם, כי ענין הערבות שכל ישראל ערבים זה בעד זה מחייב ענין זה כ"א יחיד יחטא ישאו רבים עונו, ודבר זה נרמז במ"ש ראה כמדבר ליחיד ואח"כ אמר למדתי אתכם לרבים אלא לומר שאם איש אחד יחטא, בינינו ישפוט. ובדרך זה יתבאר בע"ה לקמן פסוק ראה אנכי נותן לפניכם (דברים יא.כו).

ואמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים וגו'. החקים הם המצוות שאין טעמם נגלה והמשפטים מן המושכלות ועליהם אמר ב"פ כי, כנותן טעם על כל אחד בפני עצמו על החקים שהזכיר ראשונה אמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ביאור הענין שאם תעלה על לבבכם לומר מאחר שהאומות מונין את ישראל על שמירת החקים א"כ אין בהם ממש, כי לפעמים אדם מונע עצמו מאיזו דבר מפני המלעיגים על זה אמר אדרבה האומות ישבחו אתכם על שמירת החקים כי יש חקים שהם נעלמים מעין כל חי כפרה אדומה שנאמר (במדבר י"ט.ב) ויקחו אליך פרה לכולם חקה אפילו שלמה המלך אמר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז.כג) אבל למושה נגלה סוד הפרה ש"מ ששאר חקים נגלים ליחידי הדור אשר נתן ה' חכמה בהמה, ומה שפירש"י פ"ר חקת (י"ט.ב) שהשטן והאומות מונין עליה, אמת שכן הוא השומע חק זה לבד והאומות שואלים מה החקה הזאת לכם ובפיך אין מענה להשיב להם, פשיטא שיהיו מונין ומלעיגים. אבל העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה. ורובם יש להם טעם ודאי לא ילעיגו, כי רובם יתנו עדות על קצתם לומר כשם שחקים הללו יש בהם נועם נסתר כך הפרה וכל דכוותה יש בהם טעם ואם אינו נגלה לרוב ההמון עם מ"מ סוד ה' ליראיו נגלה.

ואמרו רק עם חכם ונבון וגו'. בשלמא כל העמים שהם עסוקים בעניני עושר וכבוד ושררות ומלחמות אין חידוש אם יטעו לפעמים באלהיות כי אין רוב עסקיהם בחכמות, אבל ישראל נעדרים מכל השלמיות הפחותות הללו ורק החכמה לבדה היא שמלתו לעורו ובחיקו תשכב וכל עסקיהם רק בחכמות ואיך יתכן שזקנים זה קנו חכמה כמותם יתעסקו בדברים בטלים הללו, אלא ודאי שהמה יודעין הסודות ההם ואין אתנו יודע עד מה וזהו לשון רק למעט שאר עניני שלימות לומר שאין בהם שלימות רק מה שהוא עם חכם ונבון, או מלת רק בא למעט את כל העמים וחוזר על מלת הזה לומר רק הגוי הגדול הזה הוא עם חכם ונבון ולא אנחנו עמו, כי אין אתנו יודע עד מה ויתלו החסרון בקוצר דעת השגתם.

ועל המשפטים שהזכיר אמר, כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וגו'. שאם יאמרו האומות מה יתרון לכם במשפטים אשר הונחו בתורה הלא כל אומה יש לה נימוסים וסדר דינין, ע"ז אמר תדע שמשפטים שלנו יש להם שלימות אלהי לפי שנאמר (תהלים פ"ב.א) אלהים נצב בעדת אל. ומכאן למדו שהקב"ה נצב בעדת הדיינים, כ"א הדיין קורא אל ה' על כל דאלים גבר איש זרוע המגזם אל הדיין ה' יענהו משמי קדשו, כי ה' יריב ריבם,

והמשפט לאלהים הוא, ע"ז אמר אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו. מה שלא נמצא כן במשפטי הגוים.

ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים. יאמר שמשפטי ה' אמת צדקו יחדיו עם החקים כי ב' חלקים אלו אינן מתנגדים זה לזה אלא שניהם כאחד צדיקים, ועוד שהחקים מופת על המשפטים כשם שיש בחקים סוד נסתר כך יש במשפטים סוד כמוס ליראי ה' וחושבי שמו.

[ט] רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו'. השמר לך ר"ל שמירת הגוף ולא הזכיר בו מאד כמו בשמירת הנפש אשר בשמירתה צריך האדם להזהר ביותר מבשמירת הגוף לכך אמר ושמור את נפשך מאד.

ד"א ב' שמירות אלו הם על מצות עשה ולא תעשה, אשר על ידם ישמור כל האברים והגידין אשר הבית האנושי נכון עליהם כי כבר אמרו רז"ל (זהר וישלח קע:) כי רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים ושס"ה מצות לא תעשה כנגד שס"ה גידין שבאדם. כי ע"ז נאמר (קהלת יב.ג) את האלהים ירא זה מצות לא תעשה, ואת מצותיו שמור זה מצות עשה, כי זה כל האדם כמספר אבריו וגידיו. ואמרו עוד כל ימי רשע הוא מתחלל היינו מתחלל כי בכל עבירה הוא פוגם אחד מאבריו או אחד מגידיו. ונראה לי לחלק בין לשון חלל, ללשון מת, באותו חילוק שיש בין מצות עשה למצות לא תעשה כי מת מעצמו משמע וחלל היינו שנהרג בידים, והעובר על מצות עשה עובר בשב ואל תעשה הרי הוא פוגם אבר אחד ונעשה מת מאליו, והעובר על מצות לא תעשה בקום ועשה הרי כאילו הוא הורג בידים איזו גיד מגידיו ועושהו חלל וחלול מן הדם שבתוכו והדם הוא הנפש, וביטולו אפילו מן גיד אחד מסוכן יותר ממיתת אבר א', כי ע"כ החמירה התורה בעונש העובר על לא תעשה מבעשה כי פגימת הגידין מסוכן מפגימת אבר וע"ז אמר רק השמר לך, זו שמירת אבריו כי הם עצמותו של אדם שמירתם תלוי בשמירת מצות עשה, ושמור נפשך מאד, זו שמירת הגידין כי הדם הוא הנפש וצריך שמירה גדולה לכך נאמר מאד ושמירה זו ע"י מצות לא תעשה וזה ביאור נכון.

פן תשכח את הדברים וגו'. רז"ל (אבות ג.ו) למדו מכאן שהשוכח דבר אחד ממשנתו מתחייב בנפשו כי גורם לעצמו שגם ה' ישכחו כמ"ש (הושע ד.ו) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. עוד דרשו רז"ל (חגיגה ט:) מן פסוק ושבבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו (מלאכי ג.יח) שאינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחד ושמעתי רמז לדבר לא עבדו ר"ת שלו עולה מאה לומר שהלומד מאה פעמים עדיין נקרא לא עבדו עובד אלהים לאשר ר"ת עולה ק"א כי השונה פרקו ק"א פעמים נקרא עובד אלהים.

וזו משלי לעשות רמז יקר מזה והוא, כשתסתכל במלת זכר ובמלת שכח תמצא מספר ק"א ביניהם, והרוצה לבטל השכחה יחזור על למודו ק"א

פעמים ובהם יפחות מן מספר שכח מספר ק"א וישאר מן שכח מלת זכר ע"כ מאז יהיה הדבר כמוס אצלו לזכרון לא ישכח עוד. וקרוב לשמוע שהמלאך הממונה על הזכרון זכור שמו ויש לו רכי"ז כוחות, והמלאך הממונה על השכחה שכח שמו ויש לו שכי"ח כוחות, נמצא שיש לו ק"א כוחות יותר מן מלאך של הזכרון ע"כ השכחה גוברת על האדם, לפיכך צריך הוא לחזור על למודו ק"א פעמים כי בכל פעם ופעם שיחזור הוא מחסר ומחליש כח אחד מכוחותיו וכשחזר ק"א פעמים החליש כל כוחותיו היתרים ונכנס תחת יד המלאך הממונה על הזכרון ולא ישכח עוד. רמז לדבר השמר ושמור נפשך מאד ר"ת מן ד"ת אלו עולה למספר ק"א ור"ת של תיבת לך היינו למ"ד וכאילו אמר למוד תורתך ק"א פעמים פן תשכח את הדברים וזה רמז יקר.

[כ] **ואתכם לקח ה' וגו' להיות לו לעם נחלה כיום הזה.** למעלה אמר ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' והיינו הגלגל היומי הגדול שבכל צבא השמים. ע"ז אמר איך תהיה נבער מדעת כל כך להשתחות לשמש והרי אתה חשוב וגדול אצל הש"י כמו השמש ואיך תעבוד לדומה לך, שנאמר (שופטים ה.לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ואם אתה דומה במעלה לשמש ק"ו לשאר צבא השמים הפחותים מערך השמש, ואדרבה אתם מושלים על השמש כמו שמש בגבעון דום (יהושע י.יב) וכן משה העמיד החמה. ומ"ש אשר חלק ה' לכל העמים לא על מציאות האורה אמר כן אלא על מציאת הנהגתם בשפלים כי כל האומות מסורים תחת יד המערכה ואתכם לקח ה' להנהגתו כי אתם מושגחים מסיבה ראשונה ית' על כן יש לכם ממשלה על השמש ואיך תעבדו לו.

ד"א כיום הזה קאי על מה שנאמר ואתכם לקח מכור הברזל. המנקה הכסף מכל סיג ופסולת עד שיהיה נקי וזך ברה כחמה כך נזדכך חומר שלכם בעינוי מצרים עד שנעשה ברור כשמש, ע"ז אמר להיות לו לעם נחלה כיום הזה כגלגל היומי וכמ"ש ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וכן מכרה כיום (בראשית כה.לא) תרגומו כיום דלהן שהוא ברור בלא סיג ופסולת כך מכור לי מכירה ברורה ברה כחמה. וי"א כיום הזה כמו שהשמש שאינו עובד מחמת קיבול פרס. ונ"ל שעל זה נאמר ואוהביו כצאת השמש. אלו העובדים מאהבה.

ומ"ש וה' התאנף בי על דבריכם בפסוק זה נתקשו המפרשים כי אין לו חיבור לא למעלה ולא למטה ועשו בו פירושים דחוקים. וקרוב לשמוע שבא לתרץ אם השמש גורם להחטיא הבריות למה אינו מאבדה כדרך שנענש משה על שהחטיא הרבים, ע"ז אמר שאין הנדון דומה לראיה כי אמת שה' התאנף בי על דבריכם אבל אין מיתתני גורם איבוד לרבים כ"א אנכי מת אינני עובר הירדן מ"מ אתם קיימים ועוברים את הירדן, אבל השמש אם יאבדה אז יאבד את כל העולם וכי מפני שוטים שקלקלו יאבד עולמו כדמסיק במסכת ע"ז (נ:.) שאל פלוספוס את הזקנים ברומי אם אין הקב"ה רוצה בע"ז למה אינו מאבדה כו'.

{כה} **כי תוליד בנים ובני בנים וגו'.** לפי שאין פתגם הרעה נעשה מהרה ע"כ מלא לב בני האדם לעשות רע (קהלת ח.יא). ואינו מרגיש שהקב"ה מאריך אפו וגבי דיליה באחרית הימים, ע"כ אמר כי תוליד בנים וגו' והשחתם ועשיתם פסל וגו'. ר"ל בתוך זמן זה באותן הימים עצמם אשר תשחיתו תולידו בנים ובני בנים כמנהג העולם ונושנתם בארץ. ועל ידי זה תטעו לומר לו חפץ ה' להמיתכם כולי האי לא שתיק והרי אנו מולידים כמנהג העולם ויושבים על הארץ ימים רבים וא"כ ודאי אין בנו אשמה. ע"ז אמר העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ. כי ממדת הש"י שלא להביא צרות תכופות זו לזו כמו שלמדו במדרש (בר"ר עה.יג) מן פסוק ורוח תשימו בין עדר לעדר (בראשית לב.טז) וזה דווקא בזמן שהוא נפרע תיכף בלא הרחבת זמן, אבל אם הקב"ה מאריך אפו זמן רב אז באחרית הימים הוא מביא צרות צרורות זו לזו ותכופות וצרה אל אחותה נגשת, וכן היה בבית ראשון שהיו עובדים ע"ז זמן רב מימות ירבעם ואעפ"כ האריך להם אפו ומ"ש (דברים יא.יז) ואבדתם מהרה וגו' ושם פירש"י לא אתן לכם ארכה וכן כאן נאמר כי אבד תאבדון מהר. אלא ודאי שענין מהירות זה נאמר על הצרות שיהיו בסוף תכופות במהירות בזו אחר זו.

ויש לי סיוע על פירוש זה. ממה שמסיק בילקוט פ"ר עקב (תתסט.) בפסוק ואבדתם מהרה. גולה אחר גולה גלו בז' ליהויקים וחי' לנבוכדנצר גלו ב"י"ח כו', וענין מהירות זה נרמז יפה בפסוק זה כי אבוד תאבדון כפל הלשון מורה על איבוד אחר איבוד שיהיה מעל הארץ, ואחר האיבוד לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון ר"ל לא תאריכון ימים בין איבוד להשמדה אלא יהיו תכופות, והשמדה יש בה יותר כליון מבאיבוד וכן נאמר (ישעיה ח.כג) והאחרון הכביד. וזה פירוש יקר לתרץ בו המהירות הנאמר כאן והרי האריך להם הקב"ה זמן רב, אלא שהוא נאמר על התכופות איבוד אחר איבוד והשמדה אחר השמדה, ובין איבוד להשמדה ג"כ לא תאריכון ימים.

ומה שהעיד בהם שמים וארץ, רצה ליתן טעם על שהקב"ה מאריך אפו זמן רב, וכדמסיק בילקוט פ"ר האזינו (תתקמא.) וז"ל משל למלך שמסר בנו לפדגוג כו' כך אמר משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מעל כנפי השכינה ולזוז מעל הארץ כו'. ותוכן הענין הוא שלכך הקב"ה מאריך אפו לפי שיודע שאין ממנו המלט כי מסרם לפדגוג דהיינו לשמים וארץ אשר לא יוכלו לזוז כלל ע"כ אמר העידותי בכס את השמים ואת הארץ. ועוד לפי שיד העדים תהיה בו ראשונה וכמ"ש (איוב כ.כז) יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו. ויכול להיות שזהו כפל האיבוד והשמדה שנאמר כאן ליחס אחד לשמים ואחד לארץ כי אבוד ע"י השמים ואח"כ תאבדון מעל הארץ ע"י הארץ, ואח"כ השמד תשמדון. וקרוב לשמוע שהשמדה זו נאמרה על מ"ש בסמוך ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן וגו'. דהיינו שמד ממש, וטעמו של דבר הוא שלכך מסבב הקב"ה שיבואו לידי שמדות כדי שיראו ישראל כי כל אלהי העמים אלילים ואין בהם מועיל ואז יאמרו אלכה ואשובה אל אישי הראשון. וזהו שנאמר ובקשתם משם את

ה' אלהיך שם לא נאמר אלא משם, ר"ל שעבודה זרה זו תהיה סבה להשיבך אל ה' אלהיך.

ומהרי"א פירש במלת משם, שמפני חמת המציק יעבדו בנגלה עץ ואבן ולבם תמיד אל ה' לכך נאמר ובקשתם משם וגו' בכל לבבך דווקא לבם יהיה נכון עם ה' כי הפה אינו רשאי לדבר.

ד"א לכך אמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו'. שאם תחשוב אחר שתהיה מוחזק בארץ ימים רבים ותחשוב שהיא שלך לחלוטין ומי יקחה מידך, ע"כ אמר בסיום הפרשה ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים. כי בכל יום ויום הוא נותן לך נתינה חדשה לא לחלוטין אלא בכל יום על תנאי אם תשמור מצותיו. ומה שדרשו (גיטין פח.) כמנין ונושנתם היו בארץ וישקוד ה' על הרעה שתי שנים קודם הזמן כבר הראה ה' ליעקב דבר זה במחזה כששקעה עליו החמה שתי שעות קודם זמנה כמבואר למעלה פרשת ויצא (כח.יא) והוא רמז נכון.

{כו} כי אבד תאבדון. כפל לשון זה, וכן כפל השמדה שהזכיר, וכן כפל העשיה שהזכיר כי אמר ועשיתם פסל, ועשיתם הרע וגו'. יתכן לפרש על דרך המדרש שאמרו רז"ל (מ"ר איכה א.נז) חטאו בכפלים שנאמר (איכה א.ח) חטא חטאה ירושלים. ולקו בכפלים שנאמר (ישעיה מ.ב) כי לקחה כפלים בכל חטאתיה. ומתנחמין בכפלים שנאמר (שם מ.א) נחמו נחמו עמי. וכי ס"ד שילקו בכפלים יותר ממה שחטאו כי אין זה ממדת בעל הרחמים ית', וכן צריך להבין מהו הכפל של החטא.

אלא כך פירושו, לפי שנאמר (ירמיה ב.יג) כי שתיים רעות עשו עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים. הרי רעה אחת שהיא שתיים כי אילו עבדוהו בשותפות לכל הפחות היתה הרעה אחת, והיא שיתוף ש"ש ודבר אחר, אלא אותי עזבו מכל וכל אפילו בשיתוף לא עבדוהו וזהו רעה אחת כפולה דהיינו עבודת האלילים ועזיבת הש"י, ע"כ היה ענשם כפול על זה האופן כי עזב ה' את ישראל ומילא ערי האומות כמ"ש (יחזקאל כו.ב) אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים, ואילו היו שניהם חרבים היה לירושלים צרת אחרים חצי נחמה אבל עכשיו שזה קם וזה נופל הרי שלקחה כפלים בכל חטאתיה על חטאתיה לא נאמר אלא בכל חטאתיה, אלא שר"ל שעם חטאתיה הכפולים לקחה גם בעונש מכה כפולה על זה האופן, וכן הנחמה תהיה כפולה בעזיבת האומות והצלחת ישראל. לכך נאמר כאן ועשיתם פסל הרי עשיית ע"ז, ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו הרי עשייה שניה שאפילו בשיתוף לא יעבדוהו כי כל מכעיס אינו עובד, על כן כפל האיבוד וההשמדה כמ"ש כי לקחה כפלים. ועליה אמר ונשארתי מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה הרי שארצות הגוים תהיה מלאה, וארצכם שממה. ואחר שאמר ושבת עד ה' וגו'. אמר להוריש גוים גדולים ועצומים ממך מפניך וגו' זהו הנחמה כפולה שתהיה לעתיד, כאשר היתה ביום עלותם מארץ מצרים.

{מא} אז יבדיל משה שלש ערים. בקישור פסוק זה עם הענין הקודם יצאו המפרשים ללקוט ולא מצאו ביאור מספיק, ומהו לשון אז. ועתה הטה אזנך ושמע כי מצינו שהאדם מתחיל במצוה אע"פ שאינה יכולה לבא לידי גמר על ידו מ"מ מצוה שבאה לידו חייב לקיימה (מכות י). כמו שמצינו בדוד שאמר לשלמה בנו והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב וגו' (ד"ה א כב.יד), אע"פ שידע שהוא אינו יכול לגמור המצוה כי לא הורשה לבנות הבית, מ"מ התחיל במצוה אע"פ שידע באמת שלא תהיה במלואה וטובה כ"א ע"י בנו. דרך משל איש זקן הנוטע אילן לאתרוג של מצוה אע"פ שהוא יודע באמת שלא יוכל לבא לידי מצוה זו מ"מ בניו יכולין לבא לידי קיומה, וכן ענינים רבים נמצאו על זה האופן. וע"ז נאמר בפסוק הקודם ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריו. ר"ל שאם תבא לידך איזו מצוה תקיימה היום לאלתר אע"פ שאין טובה נגמר ונראה לאלתר כי אם בזמן שבניך אחריו יגמרו המצוה, מ"מ תעשה המצוה היום לאלתר בין שייטב לך ר"ל שבידך לגומרה, בין שייטב לבניך אחריו כי אין בידך לגומרה, ולכן נקט לבניך אחריו מלת אחריו מיותר ולדברינו אתי שפיר. וע"ז נאמר אז יבדיל משה שלש ערים אע"פ שאינן קולטות עד שיבדלו אותן ג' בארץ מ"מ אמר משה מצוה שבאה לידי אקיימנה. וזהו לשון אז כשלמד את ישראל ענין זה בפסוק הקודם מיד עשה הוא הלכה למעשה בכיוצא בו כדי שממנו יראו וכן יעשו בכל התורה ומצותיה, וע"ז נאמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל שיעשו בכיוצא בזה בכל מצות התורה. ורמז עוד לאמרו רז"ל (אבות ד.יח) הוי גולה למקום תורה כי כמו שערי מקלט קולטין ונס אל ערים האלה וחי. כך בתורה ומצותיה נאמר (ויקרא יח.ה) וחי בהם.

עשרת הדברות הללו נשתנו בכמה מקומות מן אותן שבפרשת יתרו, והביאור לכולם תמצא למעלה פרשת יתרו.

דברים פרק-ה

{כד} קרב אתה ושמע וגו' ואת תדבר אלינו. מאי דעתם, אם הוא אפשרי למשה לשמוע בקול ה' ולא ימות הרי הוא אפשרי גם להם ואם הוא נמנע להם גם למשה הוא נמנע, ולשון ואת כמדבר לנקיבה צריך ביאור, כי מה שפירש"י התשתם כחי כנקיבה כו', אינו מספיק שהרי אמר ה' הטיבו את אשר דברו. ועוד למה אמר קרב אתה ושמע למה נאמר אתה כמדבר לזכר, ושם כתיב אשר יאמר היינו אמירה רכה ואח"כ כתיב ואת תדבר דבור קשה.

והביאור לכל זה הוא, שכל עוד שיותש כח החומר לפיהו יגדל כח השכלי ודעת זקנים יוכיח, לפיכך היה משה יכול לשמוע בקול ה' ולא נתפעל ממנו כי כבר תש כנקיבה כח חומרו ע"י שפירש מן האשה ושאר עניני פרישות שהיו בו. וכאמרו רז"ל (יומא ד:) ויכסהו הענן ששת ימים (שמות כד.טז) למרק אכילה ושתייה שבמעיו כמ"ד שהענן כסה למשה. וכל זה תשות כח החומרי גורם להתחזקות השכל שאינו מתפעל מן הקול כי כל דבר אינו מתפעל כי אם מהפכו והיה יכול לקבל קול ה' אפילו דבור קשה, לכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר כי אמירה רכה של השכינה יכול אתה לקבל אפילו אם היה חומר שלך חזק כזכר ולא הותש כנקיבה, אמנם ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך. כי יכול אתה לקבל אפילו דבור קשה לפי שכבר הותש חומרך כנקיבה כי פני משה כחמה המאירה מכל צד כך נזדכך גם החומר שבו, וע"ז נאמר שפיר הטיבו את אשר דברו.

ולפירוש רש"י יהיה הביאור שמשה נצטער על שלא עבדו מאהבה כי כל אוהב מתדבק אל אהובו והירא מתרחק ממנו, ומשה נצטער על מה שאמרו קרב אתה ושמע כי הריחוק מורה על היראה ואחר זה הותש כחו של משה מחמת צער על כן נאמר ואת תדבר והקב"ה אמר הטיבו את אשר דברו. דרך פשרה כי כפי קשיות ערפם חידוש אצלי אפילו זה מה שאחזו במדת היראה ואפילו מיראה חוששני שלא יעמדו בה ימים רבים, ומי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגוי כל הימים וגוי.

ויש מפרשים הפסוקים דרך הלצה, שאמרו ישראל מאחר שאין תועלת המיתה כי אם כדי להסיר ממנו החומר שהוא מסך מבדיל בינו לבין אלהיו כדי שיוכל האדם לראות פני השכינה כי לא יראהו האדם וחי. ועתה אנו רואין כי ידבר אלהים את האדם וחי, ועתה למה נמות. לסבול צער המיתה בחנם כי תאכלנו האש הגדולה היינו צער מיתה, מ"מ אם יוספים אנחנו לקבל איזו שלימות יותר ממה שיהיה לנו בחיים בענין השמיעה בקול ה' אז ומתנו נקבל עלינו צער המיתה.

דברים פרק-ו

[ד] שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. פירש"י שהוא אלהינו ולא אלהי האומות לעתיד יהיה ה' אחד. ביאור הענין כדאמר רבי אחא בר חנינא כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד (זכריה יד.ט) אטו האידנא לאו אחד הוא אלא לא כעה"ז העה"ב כי בעה"ז על בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות הוא אומר ברוך דיין האמת, אבל לעה"ב על כולם יאמרו הטוב והמטיב (פסחים ג.). לפי שבעה"ז מצד שרואין פעולות

הפכיות להרע או להטיב ע"כ יצאו קצתם למינות לומר שתי רשויות הן, כי מהתחלה אחת לא יצאו שני הפכים כמבואר למעלה פר' בראשית (א.ה.) בפסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. אבל לעה"ב שכבר נשכחו כל הצרות וכולם משבחים ואומרים על בשורות טובות הטוב והמטיב ולא יראו אז ההפכיות על כן יהיה ה' אחד בפי כל ושמו אחד. כי שינוי השמות מדין לרחמים יסבב להם טעות זה לפיכך ה' אלהינו היינו שם של דין ורחמים שישראל לבד מיחסים אותם לאל אחד, ולעתיד יהיה ה' אחד כי לא ישתמשו כולם כי אם בשם של רחמים.

ה' אחד. במלת שמע העי"ן גדולה, ובמלת אחד הדל"ת גדולה, רמז למה שאמרו במדרש (תוס' חגיגה ג: ד"ה מי כעמד) שהקב"ה וישראל מעידין זה על זה כו' כמ"ש (ישעיה מג.י) אתם עדי נאם ה' ורז"ל אמרו שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין (ברכות ז.) וענין קשר זה הוא כדמסיק (שם ז.) תפילין של מרי עלמא מה כתיב בהו כו' ומסיק שם שכתוב בהם את ה' האמרת היום וה' האמירך היום אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד גם אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם כו'. וזהו ענין קשר של תפילין כי כשם שאנו קושרים כחותם על לב וזרוע יחוד השי"ת כן הקב"ה משים אותנו כחותם על לבו, וכחותם על זרועו, לעשות אותנו גוי אחד בארץ, וזהו הקשר שבינינו עם בוראינו ית' ששינוי מעידין זה על זה ענין האחדות כדרך שבא לראות כך בא לראות וזה ענין נכון מצד פשוטו.

אמנם כפי הרמז אפשר לומר, בסוד עי"ן דל"ת גדולה וענין קשר של תפילין, כי משה בקש ואמר הראני נא את כבודך (שמות לג.יח) ואמרו (בויק"ר מה.ה) בקש לראות כל מתן שכר של צדיקים בעה"ז ובעה"ב כי שם כבוד חכמים ינחלו והשיב לו וראית אחורי ופני לא יראו (שם לג.כג) ואמרו רז"ל (ברכות ז.) אחורי זה קשר של תפילין. כי בתפילין יש שם של שדי, דהיינו הדל"ת בקשר התפילין מאחוריו, יו"ד שי"ן אותיות יש בפניו, דהיינו שי"ן בשל ראש ויו"ד בשל יד, וי"ש היינו שכר העה"ב שנאמר (משלי ח.כא) להנחיל אוהבי י"ש. כי נמצא בו ישות וממשות ובערכו נחשב השכר של העולם הזה לתוהו ואין, והוא רמוז בדל"ת כי יתרונו בא מכל ד' רוחות העולם כמ"ש (בראשית כח.יד) ופרצת ימה וקדמה וגו'. ואמר לו הקב"ה וראית אחורי הדל"ת שבקשר תפילין רמז לשכר עה"ז אותו לבד תוכל לראות והוא דבר טפל המכונה באחור, וכן אמר למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה צפונה ונגבה וגו'. להראות לו כל אחוריו כמו שפירש"י פרשת וזאת הברכה (לד.א-ב) ויראהו את כל הארץ וגו', עד היס האחרון. ולא עד בכלל כי מן היום האחרון והלאה הוא זמן התחלת שכר העולם הבא ועליו נאמר (ישעיה סד.ג) עין לא ראתה אלהים זולתך. לכך נאמר לפני לא יראו. כי הפנים של תפילין חקוק בהם תיבת יש המרמז לשכר העה"ב אשר עין לא ראתה וזהו סוד עי"ן דל"ת גדולה לומר שעיי"ן האדם לא יוכל לראות כ"א הדל"ת כאמור, אבל י"ש רמוז בראש תיבת של שמע ישראל כי ויש המרמז להנחלת אוהביו יש לא יוכל עין לראות כי אם

לשמע אוזן שמענו ייעוד זה מפי סופרים ומספרים אבל עין לא ראתה וזה רמז יקר.

ד"א לכך באו ע"ין דל"ת גדולה, לפי שנאמר באיוב (כד.ח-ט) הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין, שמאל בעשותו ולא אחז יעטוף ימין ולא אראה. וכל זה מופת על אחדותו ית' שאינו נראה בשום מקום בזולת מקום אם כן אינו גשם, ומאחר שעין הרואה בכל ד' רוחות לא יוכל לראותו משם לפי שאינו גשם מתחלק, זה מופת על אחדותו ית'.

דברים פרק-ז

[ז] לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם. לשון זה צריך ביאור כי קשה מהיכא תיתי לומר מרובכם חשק ה' שהרי באמת המה המעט, ועוד מהו שנתן טעם ואמר כי מאהבת ה' אתכם. נתן טעם לאהבה באהבה עצמה, ועו"ק חשק בכם ויבחר בכם תרתי בכם למה לי ה"ל חשק ויבחר ה' בכם, ומה בין חשק לבחר, ועוד יש עיון דק כי בתיבת מרבכם כלל האנשים והמספר בתיבה אחת ובאמרו כי אתם המעט יצא לחלק ביניהם.

והביאור לכל זה הוא, שראה ה' את ישראל שבאמת אינן שלמים מכל צד כי עם קשה עורף הוא. אך שהם טובים מן שאר האומות כי יש בהם ריבוי זכיות יותר מן העמים, ומיעוט עונות מכל העמים, וסד"א שמצד שיש להם קצת ריבוי זכיות חשק ה' בהם כי החשק שייך לומר בדבר הנאהב, ומצד שיש להם מיעוט עונות בחר בהם כבוחר הרע במיעוטו, ושמא יטעו לומר שעל זה האופן מעשיהם רצוים אל השי"ת קמ"ל כי מאהבת ה' אתכם. אתם רצוים ומעשיכם אינן רצוים ולא גרמו לא החשק, ולא הבחירה, וז"ש לא מרבכם מכל העמים לפי שמדבר בריבוי זכיות הדבוקים בהם, כלל האנשים והמספר בתיבה אחת לכבודם, ואמר שלא חשק ה' בכם מצד זה המקצת ריבוי זכיות שיש לכם על כל העמים, ויבחר בכם קאי ג"כ על תיבת לא כאילו אמר שגם לא בחר בכם כי אתם המעט לפי שיש לכם מיעוט עונות על כל העמים כבוחר הרע במיעוטו ולכבודם חלק המספר מן האנשים שלא לחבר אליהם העונות דיבוק גמור אלא הפריד מהם. לא משני צדדים אלו חשק ה', ויבחר בכם, כי אין דבר קטן כזה מעלה ומוריד מאחר שבאמת מעשיכם אינן רצויין. כי מאהבת ה' אתכם כי אתם בעצמותיכם רצויין מצד הגזע שלכם ומשמרו את השבועה וגו' ר"ל זכות אבות היא שעמדה לכם, וזה הרמוז במלת אתכם לומר אתם לבדכם רצויין אבל מעשיכם אינן רצויין כמ"ש (דברים ט.ה) לא

פרשת עקב

[יב] והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה. פירש"י אם המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם תשמעון. לא רצה לפרש עקב זה מלשון עקב אשר שמע אברהם בקולי (בראשית כו.ה) לפי שקשה לו הלא בפסוק הקודם נאמר ושמרתם את החקים ואת המשפטים. ולמה הזכיר כאן משפטים בלא חקים, אלא ודאי שלשון עקב כולל החקים ורמזם בלשון עקב לפי שהשטן והאומות מונין עליהם מצד שאין טעמם נודע ובסבה זו בני אדם נוהגין קלות בהם ודשים אותם בעקב, וז"ש אם המצות קלות כו' וע"כ הזכירם בלשון עקב ולא בלשון חקים לומר לך שהחקים שהזהרתך עליהם למעלה אולי מצד שבני אדם דשין אותם בעקביהם לא תהיה זהיר וזריז בהם כמו במשפטים ודינין שתועלתם גלוי וידוע לך, ע"כ אני אומר שאם גם החקים הרמוזים בעקב אע"פ שבני אדם דשים אותם בעקביהם מ"מ תהיה זהיר בהם כמו במשפטים, ואת הוא לשון עם כמשפטו בהרבה מקומות שלשון את משמע כמו עם וכאלו אמר שתשמעון החקים עם המשפטים, ובי חלקי מצות אלו יהיו שוים בעיניך לכל דבר כי כמו שאתה נזהר במשפטים כך תהיה נזהר בחקים ולאידך גיסא בדרך שיתבאר בסמוך.

וראיה לדברינו ממה שמסיק בילקוט (תתמו.) והיה עקב תשמעון זהו שנאמר (תהלים מט.ו) למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני אמר דוד אין אני מתירא מן החמורות מפני שהן חמורות, אבל אני מתירא מן הקלות שמא עברתי עליהם ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, לכך נאמר והיה עקב תשמעון. אמר דוד לפני הקב"ה גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב (שם יט.יב) מה רב טובך (שם לא.ב) זה שכרן של מצות קלות עכ"ל. חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי שאמר הקב"ה הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה ואיך אמר דוד ואתה אמרת כו', ואיך סמך בעל המדרש זה דבריו לפסוק והיה עקב תשמעון. ומאי משמע שפסוק רב טובך, מדבר בשכרן של מצות קלות, אלא ודאי שקשה לו והיה עקב תשמעון את המשפטים למה לא זכר גם החקים, ועוד אם מלת עקב תרמוז אל המצות קלות הל"ל ואת המשפטים כי מלת את אינו מקושר למעלה.

אלא ודאי עקב היינו החקים, והם המצות שהם קלות בעיני ההמון עם ומלת את הוא כמו עם, והיינו הך שאמר הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, מדתלי החקים במשפטים באמרו שתשמעון החקים עם המשפטים שוה ודומה להם, וע"ז דרש פסוק מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת

לחוסים בך נגד בני אדם. ר"ל המקיים החקים זהו דבר שהוא נגד בני אדם שהוא מתנגד אל רוב בני האדם, כי כרובם כן מונין עליהם והמקיים ודאי אינו מצפה כ"א לשכר עוה"ב כי בעה"ז אין תועלת שלהם נגלה כמו שנגלה לכל תועלת המשפטים והמקיימם חוסה בו ית' שלא יקפח שכרו, לכך נאמר פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. שהם חוסים בך בדבר שהוא מתנגד לבני אדם המונין עליהם, וע"ז מביא גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. ונזהר הוא לשון זוהר וברירות כי ע"י שמירת החקים הרמוזים בעקב המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע לעולם הבא, ז"ש כאן ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו' מסיק בילקוט (תתמז.) שישמור לך שכרך לעה"ב.

וזה שאמרנו שאמר להשוות חקים למשפטים הוא לשני פנים. האחד הוא, שכבר אמרנו על הזריזות לומר כשם שאתה מזורז בעשיית המשפטים מצד שבעיניך אתה רואה התועלת, כך תהיה נזהר גם בחקים הרמוזות בעקב. ולאידך גיסא, כשם שהחקים מאחר שאין תועלתם מורגש לך ודאי אתה מקיימם לשם שמים לא לשם הנאתך כי אין ההנאה מורגשת לך לשעה, כך המשפטים לא תקיים בעבור הנאתך כ"א בעבור שמצות ה' עליך, כמ"ש (תהלים קיט. קא-קב) מכל אורח רע כליתי רגלי למען אשמור דברך, ממשפטיך לא סרתי כי אתה הורתני. כשם שהחקים שאני מקיים ודאי אין כוונתי כ"א למען אשמור חקיד חקים שחקת לי, כן ממשפטיך לא סרתי לא בעבור תועלתי המורגש כ"א בעבור שאתה הורתני. ועל דרך אמרו רז"ל (תו"כ ויקרא כ. ככת) אל יאמר אדם אי אפשי לאכול חזיר כו'.

וז"ש סוף פרשת ואתחנן, ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו, ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם. פירש"י בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי לטורדו מן עה"ב, וקשה אם הגוי מקיים איזו מצוה למה קראו שונאו בשעת קיום המצוה, אלא ודאי לפי שהגוי אפילו בשעה שהוא מקיים איזו מצוה מן המושכלות אינו עושה כ"א בעבור הנאתו המורגשת לשעה ע"כ דינו במאי דפסק אנפשיה לקבל שכרו בעה"ז אבל אתם לא תעשון כן לה' אלהיכם אלא ושמרת וגו' אשר אנכי מצוך ר"ל בעבור שאנכי צויתיד תשמרם ולא בעבור הנאתך ואז ממילא יהיו המשפטים והחקים שוים בעיניך. וע"ז אמר ההיקש והיה עקב תשמעון את המשפטים ואז ראוי שיהיה הקרן שמור לך לעה"ב ושמר ה' אלהיך לך וגו'.

וז"ש בסוף הפרשה, כגוים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם ופסוק זה כולו מיותר כי כבר נאמר מקודם כי אבד תאבדון, ועוד למה תלה איבודם באיבוד הגוים, אלא ודאי שפסוק זה אינו נקשר כלל עם שלמעלה כי למעלה דבר בע"ז והיה אם שכוח תשכח וגו' ועל הע"ז אמר כי אבד תאבדון, כפל האיבוד לומר שהעובד ע"ז נטרד מן העה"ז ומן העה"ב, ואח"כ אמר שיש איבוד אחר שאינו כ"א מן העה"ב לבד והוא מי שאינו מקיים העקב המרמז לחקים לפי שאין תועלתם נגלה לשעה ואז מסתמא אפילו מה שמקיים מן המצות אינו

מקיים כ"א בעבור הנאת שעה, ועליו אמר כגוים אשר ה' מאביד והוא האיבוד האמור למעלה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, מן עה"ב. כן תאבדו, מן עה"ב. ונתן טעם לדבר ואמר עקב לא תשמעו, לפי שלא תשמעו המצוה הרמוזות בעקב משמע שמי שמקיים מה שרמוז בעקב אוכל מפירותיהן בעה"ז והקרן שמור לו לעולם הבא, לכך נאמר כאן ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וזה פירוש יקר.

ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו'. במלת לך רצה לתרץ מה שנאמר אשר נשבע לאבותיך. והלא השבועה לא היתה על תנאי, ואף אם לא יהיו זוכים וכי בעבור זה לא יקיים ה' את השבועה, אלא שאם לא תזכה אז ישמור ה' את השבועה אבל לא לך כ"א לדור אחר, או כדרך שאמר למשה ואעשה אותך לגוי גדול (שמות לב.י) ואם תזכה ישמר לך הבטחתו לדור זה. ומה שנאמר לך כמדבר ליחיד אע"פ שהתחיל כמדבר לרבים מ"מ הזכיר לך לרמוז גם על שכר עה"ב ששם עושין מדור לכל צדיק בפני עצמו.

ואמר ברוך תהיה מכל העמים. ברבתי דרש כי כל העמים יברכוך כו' על דרך מלאך רע יענה אמן. והקשה מהר"א ע"ז ואמר מה יתרון לישראל בזה, ואומר אני לפי שארץ ישראל עיני ה' דורש אותה תחילה וע"י אותה דרישה הוא דורש כל שאר ארצות כי כל הארצות מתמצית א"י שותים, ע"כ בהכרח יברכו כל העמים את ישראל כי בשלומם יהיה שלום גם להם, וכמ"ש (תהלים קיז.א-ב) הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים, כי גבר עלינו חסדו. ולפיכך ואכלת את כל העמים כי משלך יתנו לך ודווקא אשר ה' אלהיך נותן לך. המסורים תחת ידך כמ"ש כי לחמנו הם (במדבר יד.ט) ולא אותן שאינן מסורין בידך כי גזל הגוי אסור.

דברים פרק-ח

[א] כל המצוה אשר אנכי מצוה וגו'. התחיל בלשון יחיד וסיים בלשון רבים תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם, לפי שצדיק יסוד עולם ואפילו יחיד שעשה מצוה אחת אשרי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות כו', וכן יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו, לכך אמר אשר אנכי מצוה ליחיד תשמרון לעשות למען תחיון כי שמירת היחיד דומה כאלו רבים שמרו המצות ויגיע התועלת לכולם ונקט המצוה בלשון יחיד לומר לך שאפילו שמירת מצוה אחת כתקונה גורמת למען תחיון כדעת ר"י בסנהדרין (קיא.) שדרש פסוק ופערה פיה לבלי חק (ישעיה ה.יד) למי שלא שמר אפילו חק אחד הא אם שמר אפילו רק חק אחד ניצול מגיהנם לפי שהמצוה גוררת מצוה כמבואר בפר' שלח לך (טו.לח).

ומ"ש למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך וגו' הוא לשון הרמת נס מלשון נסה עלינו אור פניך ה' (תהלים ד.ז.) כאלו הושם לבבך על נס גבוה והושיבו בפתח עינים שהכל צופות בו, כך רצה לדעת את אשר בלבבך לכל גויי הארץ כי לדעת מלשון למען דעת כל עמי הארץ ורצה להודיעם בין התשמור מצותיו או לא. כי ממ"נ אם תשמור מצותיו ויתן ה' לך הצלחה ביתר שאת על כל העמים יהיה להם מקום ללון ולומר למה לא עשה כן לכל גוי ישמעאל ועשו יוצאי ירך אברהם, ישיב להם הקב"ה כי מי גוי אשר יעמוד בנסיון כמוהם כי הלכו אחרי ה' בארץ לא זרועה, וכן להפך אם ח"ו יהיו חוטאים וישלח ה' בהם את המארה יאמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, וישיב להם לפי שלא היו שלמים עם ה' וזהו שנאמר לנסותך. וכן והאלהים נסה את אברהם מבואר בדרך זה, והעד ע"ז מ"ש כאן התשמור מצותיו אם לא משמע שהנסיון הוא להראות לכל העמים את אשר בלבבו אם ישמור מצותיו או לא.

[ד] שמתך לא בלתה מעליך וגו'. עליך לא נאמר אלא מעליך, י"א שקאי על הזיעה המצוי בהולכי דרכים והזיעה מבלה את הבגדים לכך נאמר מעליך מן הדבר אשר עליך וע"כ סמך להם ורגלך לא בצקה כי הדרך סיבה לשניהם. ורש"י פירש שענני כבוד היו שפים בכסותם ובלי ספק שבמקום שהיו שם ענני כבוד אשר כבוד ה' בתוכם נדחו כל המזיקים כי אינן מצויין במחיצת השכינה ע"כ אמר שלא קבלו נזק בבגדים ורגליהם על דרך שאמרו רז"ל מסכת ברכות (ו.) הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו הני כרעי דמנקפן מנייהו.

[ט] ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וגו' רז"ל דרשו (תענית ד.) ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה אלו ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם והם מחדדים זה את זה כברזל. ומה ראו על ככה לדרוש פסוק זה על לומדי תורה במקום שיש לפרשו כפשוטו. ונראה שקשה להם כי פסוק זה מתחיל בעניני אכילת לחם, ואח"כ אמר ואכלת ושבעת, ואיך נתן ריוח בין הדביקים והפסיק כברזל, אלא ודאי שהכל מדבר מהנהגת לומדי תורה כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל (אבות ו.ד.) והביאור הוא שארץ זו לא בעבור מסכנות ודלות תאכל בה לחם כמות שהוא שהרי לא תחסר כל בה, אלא לפי שהיא ארץ אשר אבניה בוניה ברזל מחדדים זה לזה בהלכה וכל כך יהיה להם חשק בתורה עד שלא ידרשו איזו מקומן של זבחים הרוג צאן ושחוט בקר, אלא יסתפקו בלחם לבד. ואל תאמר שבעבור זה יותש כחם אלא עכ"פ יהיו חזקים כברזל כי התורה תוסיף תת כחה להם. ומ"ש אבניה בוניה אין צורך לזה כי מדרך הכתוב לכנות אנשי השם באבנים כמו אבן מאסו הבונים (תהלים קיח.כב) כי אבני נזר מתנוססות (זכריה ט.ט.) האבן הראשה (שם ד.ז.) וכן רבים. ועליהם אמר ואכלת ושבעת כי הצדיק אוכל לשובע נפשו אם מעט ואם הרבה יאכל וכן מ"ש ומהרריה. היינו מן אנשי השם שנקראו בשם הרים כמו שנאמר (מיכה ב.) שמעו הרים את ריב ה' מהם תחצוב נחושת כי נשיכתן נשיכת נחש (אבות ב.טו) והלשון נופל על הלשון.

ובסמוך הזהיר על המותרות ואמר פן תאכל ושבעת. והל"ל פן תאכל ותשבע, אלא שר"ל פן תדרוש אחר המותרות ותאכל אחר שכבר שבעת ובתים טובים תבנה אע"פ שכבר ישבת שיש לך כבר דירה כדי צרכך, ולא תסתפק במוכרחות ותבנה עוד ללא צורך. ועל זה הדרך נוכל לומר שגם בפסוק זה הזכיר האכילה והבתים, שאמר ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם, היינו הסיפוק ההכרחי כאכילה כאמור, ארץ אשר אבניה היינו בונה ברזל כי הבונה כדי צרכו הוא הבנין החזק כברזל אשר מתקיים לעד, לא כן הבונים חרבות למו, כי מבנין המותרים ודאי לחרבה יהיה ושם מאין יושב כדרך רוב חצרות של שרים שמקויים בהם ושאינה יוכת שער (ישעיה כד.יב).

ד"א מסכנת לשון אוצרות, מלשון ויבן ערי מסכנות לפרעה (שמות א.יא) שלא יצטרכו לעשות אוצרות תבואה בארץ מפני יראת זלעפות רעב, או מלחמה, כי בעשותם רצון האל ית' נכון לבם בטוח בה' שומרם ומצילם.

וי"א לפי שמדרך העני לאכול פת כמות שהוא, אבל העשיר אינו אוכלו בלא לפתן, על כן אמר שלחם של א"י יהיה כל כך נקי וכשלג ילבין שאפילו העשיר יאכלו כמות שהיא בלא לפתן לכך נאמר לא במסכנת תאכל בה לחם.

ומ"ש וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה. רמז לו"פ ארץ שהזכיר כי הם מקור הברכות כאמרו רז"ל (סוטה לח:) אין נותנים כוס של ברכה כ"א לטוב עין שנאמר (משלי כב.ט) טוב עין הוא יבורך קרי ביה יברך ותוספת וי"ו רמז למקור הברכות כי הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות כו' (בי"ב ט:). וחסרון וי"ו של עפרון שהיה רע עין יוכיח, על כן דווקא טוב עין יברך ויבורך בתוספת וי"ו בששה ברכות הנזכרות בו"פ ארץ שהזכיר כאן על כן נאמר וברכת וגוי על הארץ והוא רמז נכון.

דברים פרק-י

ו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. פירש"י והלא בהר ההר מת כו', יש בענין זה כמה ספקות. א' הוא, אם הכוונה להודיענו שחזרו לאחוריהם מהר ההר למוסרה הל"ל שנסעו מהר ההר לקדש כו' עד מוסרה ולמה משמיט כל המסעות ולא זכר כ"א זה שנסעו מבארות בני יעקן מוסרה. ב', למה נאמר כאן בארות בני יעקן ובפרי' מסעי לא הזכיר לשון בארות. ג', כאן מסיק שחזרו לאחוריהם ח' מסעות ובפרי' חקת פירש רש"י חזרו ז' מסעות. ד', שם מת אהרן פירש"י שעשו שם הספד למה דווקא שם במוסרה ולא קודם לכן. ה', מה ת"ל ויכהן

אלעזר בנו תחתיו כי זה אינו מענין התוכחה. ו', משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים למה פרט חנייה זו שביטבתה יותר מכל שאר חניות ולמה הזכיר כאן נחלי מים ולא הזכיר זה בפר' מסעי. ז', מ"ש בעת ההיא הבדיל את שבט הלוי הבדלה זו היתה בתחילת מי' ומה ענינה לכאן. ח', מ"ש ולברך בשמו עד היום הזה. על איזו יום הוא מראה באצבע לומר כי הוא זה אשר עליו אמר עד היום הזה וכי מכאן והלאה לא הובדלו. ט', מה שפירש"י בני לוי החזירום מנ"ל לרש"י לומר כן ואם קבלה נקבל. י', מה שפירש"י ללמדך שקשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות והלא כל פרשה זו מדברת מלוחות שניות ומ"ש אשר שברת, לא לפסוק זה נסמכה מיתת אהרן. י"א, מה שפירש"י שקשה יום זה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו העגל, עגל מאן דכר שמייה כי לא הוזכר בכל הפרשה.

ועתה הט אזנך ושמע, והנני מבאר כל זה בהצעה קטנה אשר כבר זכרנו בפר' חקת (ב.כ.) שבמיתת מרים חסרו המים כי כל צדיק דומה למעין המתגבר כדאיתא באבות (ו.א.) ומי שאינו מספידו כראוי אינו מרגיש בהעדר מקור מים חיים ע"כ דין הוא שיכזבו מימיו וכך קרה להם במיתת מרים שנאמר (במדבר כ.א.) ותמת שם ותקבר שם. כי שם תהא קבורתה מיד ונשכחה תיכף כמת מלב ולא נאמר בה ויבכו אותה זה ראייה שלא הספידוה על כן חסרו המים, כמו כן עתה בפטירת אהרן היו יראים מחסרון המים שלא יקרה להם כאשר קרה בפטירת מרים, ועוד יעלה על ראשם מורה של מלך ערד, ומיראה הוצרכו לחזור אחוריהם ובתוך חזרה זו היה ג"כ מורא מים עליהם פן יחסר מהם הבאר ע"כ עשו חניה בכ"מ שמצאו שם מים, אע"פ שבהליכה לא עשו חניה במקומות המים לפי שהיה המסע קצר מ"מ בחזרה עשו חניה שם כי החזרה היתה אחרי מות אהרן.

והנה בין מוסרה ובין בני יעקן, היה מקום אחד שנקרא בארות לפי שהיו שם בארות הרבה, ולא היה רחוק מן בני יעקן עד שהיו אנשי בני יעקן שותים מן אותם הבארות וע"כ נקרא המקום בארות בני יעקן ר"ל בארות של בני יעקן וזה ראייה שהיה בארות סמוך לבני יעקן, והיה המסע קצר לעשות שם חניה לפיכך כשהלכו לפנים ולא לאחור הלכו בפעם אחת ממוסרה לבני יעקן ולא עשו חניה בבארות כי היה המסע קצר מלעשות שם חניה ואז לא היה מורא מים לנגד עיניהם. אבל כשחזרו לאחוריהם אחרי מות אהרן מיראת מלך ערד עשו חניה גם בבארות כי היו יראים אולי פתאום יפסק הבאר כדרך שפסק במיתת מרים, ע"כ מנה ח' מסעות בחזרה אבל בהליכה לא היו כי אם ז', וע"כ לא מנה בחזרה לאחור כ"א ויסעו מבארות בני יעקן מוסרה כי לא בא להודיע כ"א דבר חידוש זה שעשו חניה בבארות מה שלא עשו בהליכה, וכאשר באו למוסרה מקום שלא היה בו מים כל צרכם והיו יראים מן חסרון הבאר הלכו והספידו את אהרן כאילו שם מת כי אמרו שבזכות ההספד ינצלו מן חסרון הבאר, ובזה חטאו שלא נתנו אל לבם להספידו קודם לכן לפי שבטחו במקום בארות ויטבתה ארץ נחלי מים שהיה לפנייהם, והכתוב אומר ויכהן

אלעזר בנו תחתיו שלא היה להם לירא מן חסרון המים בעבור פטירת הצדיק כי כל המעמיד בן צדיק כאילו לא מת (ב"ב קטז.) ואע"פ שמת אהרן מכל מקום זכות בנו קיים להצילם מן חסרון המים, ומכלל תוכחותיו שעדיין עמדו במרדס והיו מחוסרי אמנה ועשו גם אחר זה חניה ביטבתה לפי שהיתה ארץ נחלי מים משמע שלולא זה לא היו עושים שם חנייה.

ומ"ש שהלויים החזירום כו', ראייתו ממ"ש בעת ההוא הבדיל את שבט הלוי. ודאי זה נאמר על זמן עשיית העגל ומהו שאמר עד היום הזה, אלא כך פירושו אע"פ שבמעשה העגל נבחרו הלויים וזכותם שמור לדורי דורות מ"מ לא היה צורך באותו זכות כ"א עד היום הזה ולא עד בכלל, לפי שביום זה עשו מעשה טוב שאף אם לא היו נבחרים לעבודת ה' מאז ומקדם היה מן הראוי שיבחרו מן יום זה והלאה והיינו מה שהחזירום לאחור מן אותו דרך עקלתון שהלכו בו, ומדאנו רואין שהשוה השכר של הלויים על מה שעשו עכשיו אל מה שעשו בזמן העגל, ש"מ שהוקשה יום זה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו העגל.

וכן מה שפירש שקשה מיתתן של צדיקים כשבירת הלוחות, מבואר ע"ז האופן, כי מדקאמר ויכהן אלעזר בנו תחתיו. וסמך זה לפרשה זו המדברת מלוחות שניות ש"מ שקם אלעזר בנו תחתיו כמו הלוחות שניות שקמו תחת הראשונים שנשברו, וממילא נשמע שפטירת אהרן דומה לשבירת הלוחות כי ידיעת ההפכים אחד, ובא להאשימם בתוכחותיו על שחזרו לאחוריהם מיראה מפני מלך ערד והיה להם לבטוח שזכותו של אהרן ילחם להם גם במותו, כדרך שמצינו שהארון שבו היו שברי לוחות היה יוצא ובא עמהם למלחמה כך הצדיק הנפטר הדומה לשברי לוחות זכותו יעמוד להם גם במותו, שכן משה לא נענה עד שאמר זכור לעבדיך לאברהם וגו'. ולהצעה זו כל סיפור זה הוא תוכחות עלי עון וכל הענין מקושר מראשו לסופו.

[יב] ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. רז"ל אמרו (ברכות לג.) וכי היראה מילתא זוטרתא היא אין לגבי משה זוטרתא היא, ומקשים כאן וכי בעבור זה אמר לכל ישראל מה ה' שואל מעמך. ויש מתרצים לגבי משה היינו כשהיו ישראל אצל משה שהיה מדריכם במדת היראה אז זוטרתא היא. ואני אומר שזהו כוונת הפסוק שאמר ועתה ישראל. מה הוא ועתה, אלא לפי שנאמר אח"כ וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ולא ראו את מוסר ה' אלהיכם וגו', וכל הסיפור עד עיניכם הרואות את כל מעשי ה' וגו', כך ביאורו אלו בקשתי היראה מן בניכם אשר יקומו מאחריכם אשר לא ראו כל הנוראות אשר עשה ה' למען תהיה יראתו על פניהם אז ודאי הייתי שואל דבר גדול כי ודאי קשה להכניס את האדם בעול היראה כי רב הוא. אמנם ועתה ר"ל הדור הזה אתם ראו (ירמיה ב.לא) כי בעיניכם ראיתם כל הנוראות אשר עשה האלהים כדי שייראו מלפניו וכבר אתם מורגלים במדת היראה לפיכך ועתה באשר הוא שם שאלה קטנה ה' שואל מעמך, וזה"ש לגבי משה זה דור המדבר שהיו בזמן משה להם ודאי מילתא זוטרתא היא היראה, ומן היראה יבא

למדריגת האהבה זש"ה ולאהבה אותו. ומסיים לטוב לך היינו קבול שכר כפירש"י והזכירו בסוף לומר שסוף השכר לבא מעצמו ולא שתהיה תחילת כוונת עשייתך לשם קיבול פרס.

[יד] הן לה' אלהיך השמים וגו', רק באבותיך חשק ה'. במילת רק בא למעט השמים ושמי השמים שבכולם לא חשק ה' כ"א באבותיך, כדעת חכמי האמת שאמרו גדולים צדיקים ממעשה שמים וארץ והסכימו לומר שכולם נבראו בעבור האדם, לא כדעת הרמב"ם שכתב שהאדם עיקר בתחתונים אבל אין לו ערך עם העליונים. ולסברת הרמב"ם יש מקום לפרש פסוק זה שכל הסיפור נמשך למ"ש ואהבתם את הגר וגו' כי חפץ ה' שתדבקו בגרים אע"פ שהם נמוכים מ"מ ממנו ית' תראו וכן תעשו, כי הן לה' אלהיך השמים וגו' ועם גודל רוממתו ית' מ"מ רק באבותיך חשק ה' עם היותם נמוכים בערך העליונים הקרובים אל ה'. ועוד נתן מופת שני כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' ואף עפ"כ עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר. ומפסוק זה אר"י כ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו' (עיין מגילה לא.) ומשני הקדמות אלו הוציא התולדה שאמר ואהבתם את הגר.

אך עדיין יש לדקדק, מ"ש רק באבותיך חשק ה' ויבחר בזרעם אחריהם, מדעשה ב' חלוקות, ועוד שהחשק אינו ענין הבחירה כמבואר למעלה סוף פרי' ואתחנן (ד.ו.) ש"מ שמלת רק קאי אשלמטה, ובא לומר שרק באבותיך לבד חשק ה' בחשק ובאהבה גמורה אבל לא בכס, אלא בחר בזרעם מכל העמים. ר"ל בערך העמים אתם נראים טובים כי לשון בחירה שייך אפילו בדבר שאינו טוב מצד עצמו זולת שהוא טוב מזולתו, לכך נאמר ויבחר בזרעם אחריהם בכס. כי חסרון זה תלוי בכס, לפיכך ומלתם את ערלת לבבכם וגו' כדי שתגיעו למדריגת אבותיכם.

דברים פרק-יא

[ו] ואת כל היקום אשר ברגליהם. פירש"י זה ממונו של אדם המקיימו על רגליו, וכי מי שאין לו ממון חיגר ברגליו ולא עמדה לו כל חכמתו ושאר המעלות האנושית. ונראה שבגנות קנין הממון הוא מדבר כי הוא הפחות שבכל ד' מעלות שמנה הרמב"ם (בח' פרקים) והם החכמה, והגבורה, והמדות, והעושר, כי כולם דבוקים באדם, והעושר חוץ ממנו, כי החכמה מקורה בראש ובמוח ולב, והגבורה מקורה בלב כי מי שהוא רך הלבב אינו גבור, אבל העושר דבוק ברגלו כי יתרון ארץ בכל היא, (קהלת ה.ח.) והארץ מדרס לרגליו ודין הוא שיהיה הפחות שבכולם ויהיה נתון תחת ממשלת האדם לעשות בממונו מה שירצה, אבל לסוף מוחלפת השיטה

שממונו מתגבר עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו ועלה מן הארץ משפל מצבו כאשר יקום איש על רעהו כך יקום ממונו עליו ושליט בו ומעבירו על דעתו ועל דעת קונו, לכך קראו היקום אשר ברגליהם כי זה העצב נבזה האחוז בחבלי בוז ונתון תחת כפות רגליו הוא היקום אשר יקום עליו למשול בו, וכאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש (דברים כג.כו). כך קנין זה מביא את בעליו בסכנות רבות והוא אשר המית את קרח כי בטח בעשרו ונפל, לכך קרא לממונם של קרח ועדתו היקום אשר ברגליהם.

[יג] והיה אם שמוע תשמעו, פירש"י אם תשמעו בישן תשמעו בחדש. כי כך אמרו רז"ל (אבות ד.ב.) ששכר מצוה מצוה ושמיעה גוררת שמיעה דהיינו מן הישן אל החדש. ומ"ש בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא נאמר ובכל מאדכם לפי מה שפירש"י שלכך נאמר בכל מאדך לפי שיש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, מדקאמר יש לך אדם ש"מ שדבר זה בלתי מצוי כ"א באדם אחד או מתי מספר שבטלה דעתם אצל כל אדם אבל לא בציבור כי לא שכיח הדבר שרבים יסכימו על דעה נפסדה זו. ולפי מה שפירש"י בכל מאדך בכל מדה שהוא מודד לך להרע או להטיב, הרי פרשה זו מדברת מזמן קבלת השכר והוא עת דודים ואין שייכת הברכה שעל הרעה לכאן כי אינה כפי הזמן אשר הוא עומד בו. ועוד נראה שאין צורך לומר כאן שיעבוד ה' בכל מדה שהוא מודד לו אפילו בזמן קבלת הרע, לפי שדבר זה כבר אמור הוא בפרשה זו שנאמר ואבדתם מהרה מעל הארץ וגו', ושמתם את דברי אלה על לבבכם. ר"ל שאפילו בזמן שצאן אובדות יהיו מ"מ יעבדו את ה' על כל פנים וישימו דבריו על לבבם וכן פירש"י (יא.יח), וא"כ ענין זה אמור בפירוש לכך לא הוצרך לומר ובכל מאדכם.

ונאמרה הפרשה בלשון רבים חוץ מן ואספת דגנך, כי כך נאמר (שמות כג.כה) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך. שפרשו הראשונים כי עבודת ה' טובה יותר בציבור כמ"ש (איוב לו.ה) הן אל כביר לא ימאס. אבל האכילה טובה יותר כשכל אחד אוכל פתו לבדו ולא ירבה בסעודת מרעים. ע"כ נאמר כאן ולעבדו בכל לבבכם וגו', ואספת דגנך. כי טוב הוא בזמן שכל אחד מאסף דגנו לעצמו וכן כשיושב בביתו לבדו כמ"ש בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך. כי כל אלה הדברים אינן שייכים לומר על הכלל.

[כא] למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה, במס' ברכות (ח.) אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל. תמה, והכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה משמע אבל בחוצה לארץ לא, אמרי ליה הם מקדימין ומחשיכין לבי כנשתא אמר היינו דאהני להו. וקשה על תירוץ זה כי עדיין הקושיא במקומה עומדת שהרי בפסוק זה אמר סתם על האדמה בלתי שום חלוקה, ומהיכן למד לומר שפסוק זה מדבר דווקא בזמן שאינן הולכים לבית הכנסת לומר שאז דווקא ממועט.

וּנִ"ל ע"ד שארז"ל (מגילה כט.) שעתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחו"ל שיקבעו בא"י כו'. וא"כ האדמה שבכל בתי כנסיות של חו"ל זו היא האדמה של א"י שהרי לעתיד יקבע ה' הבתי כנסיות הבנין והקרקע מכל וכל אל א"י, וא"כ ודאי האדמה ההיא אדמת קודש היא וחלק מן אדמת א"י והמשכים והמעריב בכל יום לבתי כנסיות דומה כאילו בכל יום הוא עומד על האדמה אשר נשבע ה' לאבותם ומקויים בו ייעוד למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם. לכם לא נאמר אלא להם פירש"י מכאן לתחיים המתים מן התורה, ומה ענין זה לכאן אלא לפי שבזמן ההוא דווקא יקבעו הבתי כנסיות שבחו"ל לא"י, ויכול להיות שזה מוסב על תחילת הפרשה שאמר ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה כפירוש רש"י, ומדקאמר בכל לבבכם ש"מ שמדבר שרבים מתקבצים לבתי כנסיות להתפלל וע"ז ייעד השכר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה.

ומה שתלה הדבר דווקא באקדומי ואחשוכי, תמצא מבואר יפה בחבורינו עוללות אפרים בשער התפלה מאמר תקג. ע"ד הפסוק לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי (משלי ח.לד). לשכנו תדרשו ובאת שמה ותמצא כל הענין באר היטב.

פרשת ראה

[כו] ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. ראה כמדבר ליחיד, לפניכם כמדבר לרבים, לפי שאמרו רז"ל (קידושין מ:): לעולם ידמה לאדם כאלו היה כל העולם מחצה על מחצה זכיות ועונות עשה מצוה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. לכך אמר אל כל יחיד ראה שיראה בעין שכלו כי כל מעשיו יחזרו לפניכם, לכולכם, והזכיר ענין זה בפרשה זו המדברת מענין הר גריזים והר עיבל כי שם נעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה ומצד הערבות רבים נתפסים בעון היחיד. ויש כדמות רמז לזה מה שמסיק בילקוט (תתעה) בתחילת פ' זו משל לאחד שהיה יושב על פרשת דרכים, והיו לפניו שני שבילין כו'. התחיל בדרכים הכבושים לרבים, וסיים בשבילין הכבושין ליחידים, אלא שהציע משל זה על הפסוק המתחיל ביחיד וסיים ברבים מן הטעם שנתבאר. ונקט לשון היום אע"פ שזמן קבוע לקבלת השבועה כי יביאך ה' אל הארץ. מ"מ נקט לשון היום לומר שמהיום עד אותו זמן יש לכם שהות להמלך כדי שלא יאמרו אנוסים היינו כדרך כל שבועה שנותנים זמן פן ינחם האיש, כך נתן להם זמן שלא יאמרו הממם וערבבם ואילו היה להם שהות להמלך לא היה עושין.

ד"א במלת היום רמז אל הגלגל היומי, וסמכו אל הברכה והקללה לומר לך כמו השמש שהוא באחד ופועל שני הפכים. מתיך השעוה, ומקפיא הביצה, משחיר פני הכובס, ומלבין הבגד, וכל השינוים הללו אינן באים מצד השמש כ"א מצד המקבלים כד הברכות והקללות הבאים מאתו ית' אינן מחייבים שינוי בו ית' כמ"ש (מלאכי ג.ו.) אני ה' לא שניתי, אלא השינוי בא מצד המקבלים ומפי עליון לא תצא הרעות והטוב. (איכה ג.לט) כדאיתא במדרש שהביא בעקידה בפרשה זו ואמרתי לקובעו במלת היום.

ד"א לפי שמצינו לרז"ל, שאמרו (נדרים ח.י.) אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה כו' שנאמר (מלאכי ג.יט) ולהט אותם היום הבא. והיום היינו השמש, אבל בצדיקים כתיב (שם ג.כ) וזרחו לכם יראי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. לכך נאמר היום ברכה וקללה מן גלגל היומי תמשך ברכה וקללה כי בהאי עלמא שכר מצוה ליכא. ולכך נתן סימן אחרי דרך מבוא השמש וגו' בפסוק זה נתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שדהו, ודרך מבא השמש למה לי אלא שבא לרמוז שעיקר קבלת השכר והעונש ע"י מבוא השמש.

[כז] את הברכה אשר תשמעו וגו'. בכ"מ שהזכיר השמיעה יש אחריו עשיה ושמירה, או עבודה, והיה עקב תשמעון וגו' ושמרתם ועשיתם, והיה אם שמוע וגו' ולעבדו בכל לבבכם, לפי שהשמיעה אין בה כי אם קבלת דברים במחשבה לבד שיקבל עליו לעשותו, אבל מ"מ אין די בזה אלא צריך גם עשיה בפועל שכן נאמר והקללה אם לא תשמעו וגו' וסרתם מן הדרך. וא"כ קשה הל"ל את הברכה אשר תשמעו וגו' והלכתם בדרך, וכי יש די בשמיעה לבד בלא עשיה.

והנה שא נא עיניך וראה מה שכתבנו למעלה פר' לך לך, במה שנאמר ואברכה מברכך ומקללך אאור. שלכך הקדים ברכתו למברכים, לפי שמחשבה טובה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, ולפי זה הדבר אין צריך ביאור כאן כי הקללה ודאי לא תחול עד אחר שלא תשמעו וסרתם מן הדרך ממש, אבל הברכה תחול מיד אחר השמיעה לבד, כדי שקבלת הברכה יהיה לו לעזר לשיוכל להוציא מן הכח את מחשבתו הטובה ע"י הסרת המונעים.

ומ"ש אשר תשמעו ולא אמר אם תשמעו, לכבודן של ישראל אמר כן כאילו אינן חשודים בעיניו שלא ישמעו ולא יקבלו עליהם לעשות מצות ה' אפילו במחשבה כולי האי לא פקר, ומסתמא כל איש מישראל יחשב לעשות המצוה כי מחשבה קלה מאוד, אך בעשיה היה מסופק בהם כי אולי תכבד העבודה עליהם ויתרשלו בעשייתה לכך אמר את הברכה אשר תשמעו כי ידע ה' ודאי שתשמעו ותקבלו בלבבכם לעשותן ואז ישלח ה' את הברכה כדי שעל ידה יסורו ממכם כל המונעים שמבחוץ ותוכלו להוציא המחשבה אל הפועל כי האדם המתחיל וה' יגמור עליו כמ"ש (תהלים נ.ו.) לאל גומר עלי. לכך נאמר את הברכה כל את לרבות בא כי הברכה באה לרבות המעשה שיוכל לבא על ידו, אבל בקללה נאמר לשון

אם, בעבור וסרתם מן הדרך בפועל שאמר אחר לא תשמעו כי בזה היה מסופק אם יהיה או לא כי יכול להיות שיתרשלו בפועל כי וסרתם מן הדרך פירוש על לא תשמעו שאין הכוונה בו שמיעה במחשבה לבד אלא שמיעה שיש בה עשיה.

וי"א שלכך הקדים הברכה קודם למעשה, שהרי כל הברכות היו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה. וא"כ כל שעה הוא קם בלא יעשה שאם אתה אומר שמא יעשה לאחר זמן א"כ אין לדבר סוף ואימתי תחול הברכה, ומסכים זה לדעת האומרים כל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי (קידושין ח.) ומלת אשר תשמעו היינו על מנת אשר תשמעו, והוא מורה על הקדמת השכר למעשה וכה"א (תהלים קה.מה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו, בעבור ישמרו חקיו. ובסמוך יתבאר מלת אשר, בדרך אחר.

את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' וגו'. יש לדקדק למה אמר בברכות אשר תשמעו אל מצות ה' אשר אנכי מצוה אתכם היום. פעם תלה המצות בה', ופעם בעצמו. ובקלות הפסיק ביניהם במאמר וסרתם מן הדרך. ונ"ל על דרך שמסיק בירושלמי דמסכת שבת (פרק ו הל. ט) א"ר ברכיה עתיד הקב"ה לעשות מחיצה לצדיקים לפנים ממחיצת מלאכי השרת ומה"ש שואלים אותם מה פעל אל שנאמר (במדבר כג.כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. מכאן שלעתיד ישמעו ישראל מפי הגבורה את אשר יצוה לא כעה"ז שאמרו אם יוספים אנחנו לשמוע בקול ה' ומתנו (דברים ה.כב) והוצרכו לסרסור, ולעתיד יפה כחם עד שהמה יהיו סרסורים בינו ית' ובין מלהש"ר וזהו עיקר שכר הצדיקים ותקות כל מקוה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו (תהלים כז.ד). אבל עונש הרשעים אין די בזה שלא יזכו לחזות בנועם ה' כדעת הרמב"ם, אלא יקבלו עונש גדול בפועל כדעת הרמב"ן.

ובהצעה זו אתי שפיר מה שקשה הלא ברכה וקללה האמורה כאן המה האמורות בהר גריזים והר עיבל, ולמה נזכרו בפרשת כי תבא כל הארורים ארוך האיש אשר יעשה פסל וגו' ולא נזכרו הברכות, אלא ודאי שהברכה האמורה כאן עיקרה לעוה"ב כי שם צוה ה' את הברכה. והכתוב מפרש בהדיא מהות הברכה ואמר את הברכה, זו היא הברכה אשר תשמעו לעתיד אל מצות ה' אלהיכם, כי בעולם הזה אנכי עומד בין ה' וביניכם. ז"ש אשר אנכי מצוה אתכם היום בעה"ז, אבל לעתיד תזכו לשמוע בעצמכם כאמור. אבל בקללה לא רצה לומר שאין קללה אחרת כ"א מה שלא יזכו לשלימות זה, כי לא די בזה אלא קללה ממש על ראש רשעים תחול והם אותן הארורים שנזכרו פרשת כי תבא ואותה קללה תחול אם לא תשמעו לקבל את מצות ה' אלהיכם. וכדי שלא תטעה לפרש אם לא תשמעו מעין אשר תשמעו, אמר וסרתם מן הדרך. כי מה שאמרתי אם לא תשמעו היינו הסרה מן הדרך בעה"ז ואינו מעין אשר תשמעו המדבר בשכר עה"ב.

ומ"ש אשר אנכי מצוה אתכם היום. לפי שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (מכות כד.), ע"כ עשה שתי חלוקות ואמר שתחול הקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם דהיינו אנכי ולא יהיה לך שבאזניכם שמעתם אותם מפי הגבורה, ועל אלו פשיטא שתחול הקללה אם לא תשמעו לקיימם. אלא אפילו אם תסורו מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם ותבטחו על תהו לאמר שמלבי בדיתי אותם מ"מ לא תפטרו בזה מן העונש. ועדיין לא פירש מה הם המצות ששמעו מפי הגבורה ע"כ אמר ללכת אחרי אלהים אחרים וגו'. כי זה כנגד אנכי ולא יהיה לך והוא מוסב על תחילת המקרא שאמר אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם. ובזה יתורצו כל הספיקות אשר עליהם נתעוררו המפרשים בפרשה זו.

[ל] אחרי דרך מבוא השמש וגו'. כל הסימנים והמצרים הללו נראין שאין בהם צורך כל כך, כי ההרים הללו אשר נקבו בשמות היו נכרים וידועים, ובמס' סוטה (לג:) מסיק היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות היו יושבים, מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל, ר"א בן יעקב אומר לא בא הכתוב אלא להראות להם דרך בשניה כמו שהראה להם בראשונה. דרך, בדרך לכו ולא בשדות וכרמים. היושב, בישוב לכו ולא במדברות. בערבה, במישור לכו ולא בהרים וגבעות, וקשה לדבריו מה ענין זה להר גריזים ועיבל. ועל צד הרמז י"ל שהורה שהברכות יחולו על ראש ג' כיתות מישראל כשילכו דרך ישרה.

כת ראשונה, הם תמימי דרך ההולכים בתורת ה', מורי ההוראה בישראל להם אמר בדרך לכו ולא בשדות וכרמים, כדרך שלא היה לכהנים חלק בשדות וכרמים שלא יהיו טרודים בעבודת האדמה אלא שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב.ז.), ואשכחן כל התורה דאקרי דרך כדאיתא בקידושין (ב:) כך כל הולכי דרך תורת ה' לא יתעסקו בשדות וכרמים.

כת שניה, הם הבעלי בתים העוסקים בישוב העולם ומחזיקים ידי לומדי תורה להם אמר בישוב לכו, שתמיד תהיו עסוקים בדברים שהם ישוב העולם ולא בדברים בטלים דברי תוהו כמדבר מקום תוהו ז"ש ולא במדברות כדרך יושבי קרנות אשר כל משאם ומתנם בדברים בטלים ולה"ר ויכלול זה לשון מדברות.

כת שלישית, הם הבעלי שררה מלכי ישראל ונשיאי כל דור ודור ומנהיגיהם, להם אמר שלא ירום לבבם אלא בערבה ילכו במישור ולא בהרים וגבעות לילך בגדולות ובנפלאות אלא בדרך ממוצע כדרך שהערבה ממוצע בין הר לשפלה, ואע"פ שכל פסוק זה מדבר בהולכי דרכים ממש כי אין המקרא יוצא מידי פשוטו וכדרך שפירש"י שצוה להם שילכו דרך הכנעני כי הוא ארץ מישור וישוב כדרך שהראה להם בראשונה, מ"מ לא לחנם חזר משה וזרזם שנית על הנהגת הדרך אלא כדי שילמדו מסתם דרך זה, הנהגת דרך ה' בתורה ומצוה אשר מצדם יזכו אל הברכות האמורות בהר גריזים בעולם הזה, ולשכר עה"ב הבא

דרך מבוא השמש אחר שקיעת שמשו של האדם בעה"ז זורח הוא שם באור הנצחי. ואף אם כל זה דרך דרש מ"מ הענין מצד עצמו נכון וקרוב לשמוע ישמע חכם ויוסיף לקח.

דברים פרק-יב

[ד] לא תעשון כן לה' אלהיכם וגו'. לפי שהאומות בוחרים להם לטעותם ההרים הרמים ועץ רענן, כי אין האלילים מכבדין את המקום אלא המקום מכבדם, וההולכים אל הטעות דורשים אל המקום יותר מאחר הטעות ולפי שהמקום סבה גדולה לעבודה זו, ע"כ נאמר אבד תאבדון את כל המקומות וגו'. אבל אתם לא תעשון כן לה' אלהיכם שלא אתם תהיו הבוחרים במקום, כ"א אל המקום אשר יבחר ה' וגו'. כי הוא ית' הבוחר ולא אתם כי אין כבודו ית' תלוי במקום אלא הקב"ה מכבד מקומו לפיכך לשכנו תדרשו. לא תדרשו אל המקום אלא תדרשו לשכנו איה מקום כבודו כי הוא ית' עיקר והמקום טפל לו, ומה שנאמר אשר יבחר ה' ולא גלה את המקום מיד, נתן הרב המורה ג' טעמים בדבר זכרם מהרי"א בספרו.

ואומר אני שיש סוד בדבר כי אפילו לאברהם לא גלה מיד. ואמר על אחד ההרים אשר אומר אליך (בראשית כב.ב) וקרא שמו ה' יראה (שם כב.ד) כי הוא ית' הרואה ואין אתנו יודע עד מה. וקרוב לשמוע שלכך לא גלהו שלא ינהגו בזיון בשילה ונוב וגבעון, כשידעו בבירור שלא זו הנחלה והמנוחה. ותדע כי המפרשים אמרו שכאן נרמז שילה ובית עולמים והוכיחו זה מחמת כמה שינויים שראו בפרשה כי מתחילה אמר על שילה כי אם אל המקום וגו' לשום שמו שם. משמע שימה בעלמא לפי שעה והיינו שילה, ואח"כ אמר והיה המקום אשר יבחר ה' בו לשכן שמו שם. לשכן משמע קבע לדורות, בראשון אמר ונדריכם, ובבית עולמים ומבחר נדריכם, והוסיף בו ושמחתם לפני ה', ובראשון לא הזכיר לפני ה', בראשון אמר אתם ובתיכם, ובבית עולמים הוסיף אתם ובניכם ובנותיכם, בשני אמר אשר יבחר ה' אלהיכם בו משמע במקום, ובראשון לא הזכיר בו.

ועל זה קשה לי, הרי בראשון נאמר מכל שבטיכם משמע שגבה הכסף מכל השבטים, והוכיח רש"י זה סוף ספר שמואל (ב' כד.ד) ממ"ש שם שקלים חמשים ובדברי הימים (א' כא.כה) כתיב משקל שש מאות אלא שגבה חמשים שקל מכל שבט ושבט ועלה לשש מאות, וא"כ בודאי פסוק ראשון מדבר בבית עולמים אשר בנה דוד, ועוד קשה לי הלא מימות עולם נבחר המקום של בית עולמים וראיה מאדם שהקריב שם והמעשה של עקידת יצחק מוכיח זה ומהו שאמר אשר יבחר ה' להבא משמע, ומ"ש

שלשון שימה משמע שימה כל דהו, אין דעתי נוחה בפירוש זה שהרי נאמר (דברים לא.יט) ולמדה את בני ישראל שימה בפייהם. וכי צוה ה' לשום התורה בפייהם שימה כל דהו ועיין מה שפירש"י על פסוק אשר תשים לפנייהם (שמות כא.א). משמע שאיפכא מסתברא שלשון שימה מורה על דבר קבוע אשר לא יסור לעולם.

על כן אומר אני בהפך זה ובזה יתורץ הכל, כי מה שנאמר כי אם אל המקום אשר יבחר ה' מכל שבטיכם לשום שמו שם, מדבר בבית עולמים שנגבה מכל השבטים ואע"פ שהמקום ההוא כבר נבחר מימות האבות, מ"מ אמר אשר יבחר לשון להבא על שסופו לבחור בגביית הכסף שיהיה מכל שבטיכם, לכך לא נאמר יבחר בו מכל שבטיכם כי בו קאי על המקום והמקום כבר נבחר ומ"ש אשר יבחר היינו שיבחר הגבייה מכל שבטיכם לשום שמו שם שימה של קבע, לשכנו תדרשו, ר"ל דרשו נא מזקנים ונבונים ויגידו לך כי זה המקום נבחר לקדושה מימות עולם, ובאת שמה לשון יחיד כי פסוק זה אזהרה לרבים אזהרה ליחיד שלא יקריבו בבמה לא זו רבים שיש לחוש בהם שרצונם להבדל מעדת ישראל אלא אפילו יחיד שאין בו חששה זו מ"מ לא יקריב בבמה. והבאתם שמה וגו', מה שלא אמר מבחר נדריכם ללמד שיביא מן המובחר, לפי שהוא ק"ו משילה, ועוד שאפילו הבאה כל דהו גורמת לאדם הצלחה במקום קדוש זה ביתר שאת. ואמר ואכלתם שם לפני ה' שאפילו האכילה הגופנית לפני ה' היא שם וק"ו השמחה שהיא בנפש, ואמר אתם ובתיכם כי מסתמא בירושלים קנו להם, שלמים וכן רבים (נחום א.יב) בתים חשובים ובזה כלל כל בני ביתו.

ואח"כ אמר ועברתם את הירדן וגו', והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו וגו'. משמע שזה מדבר במקום שנבחר סמוך להעברת הירדן דהיינו שילה ועליו אמר אשר יבחר בו כי סופו לבחר במקום ההוא לשכן שמו שם לפי שעה כי המשכן נקרא בשם זה לפי שהיה לפי שעה. ושמתם שם לפני ה' דווקא השמחה שבנפש לפני ה' היא וכל הענין מבואר מעצמו. ומה שחזר ואמר כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך. היינו ג"כ שילה שהיה באחד מן השבטים ולא מכולם ובא הכתוב ליתן לא תעשה בדבר כפירש"י אפילו בשילה וק"ו בבית עולמים, ואילו לא חזר ואמר כי אם במקום וגו', הייתי אומר מה שאמר השמר לך ליתן לא תעשה בדבר היינו דווקא בבית עולמים. ופירוש זה אמיתי ונכון.

[כ] כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך ואמרת אוכלה בשר. הורה שאין האדם הומה אחר התאות כ"א מתוך הרחבה יתירה, ואין ארי נוהם כ"א מתוך קופה של בשר (ברכות לב). לכך אמר כי ירחיב ה' את גבולך. וזה יביאך לידי הסרת מסוה הבושה מעל פניך עד שתאמר בפה מלא אוכלה בשר. ודומה זה קצת לפריקת עול מלכות שמים ולחקור איזהו מקומן של זבחים, והסבה לכל זה הוא כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' כי כל הקרב הקרב ביותר אל מקדש ה' יש עליו מורא מלכות שמים ביותר כמ"ש ומקדשי תיראו (ויקרא יט.כט) ר"ל מן המקדש נמשך שיהיה עליך

מורא מלכות שמים, אמנם כי ירחק ממך המקום גורם לך שרחוק ה' מכליותיך ע"כ כל היום תתאוה תאוה גם בוש לא תבוש מלומר אכלה בשר, הנני מתיר לך הדבר וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתיך. לא בכל עת כי אם לפרקים בעת התגברות התאוה וז"ש אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. וכמו שנאמר (שם יח.ג) כי יצוד ציד חיה או עוף. ואמרו רז"ל (חולין פד.) למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר כי אם בהזמנה הזאת.

ביאור הדבר הוא, שאם ירגיל האדם את עצמו לאכול מן הבהמות המצויין אתו בבית שור או כשב או עז אז כל היום יתאוה תאוה וירגיל עצמו באכילתו דבר יום ביומו, אבל אם לא יאכל עד אשר יצוד ביערות ובמדברות ציד חיה או עוף שיש לו סכנה וטורח גדול לצודם אז תשקוט תאותו כי אין האכילה שוה בגודל הצער והטורח, כי לא לחנם אמר יצחק לעשו וצא השדה וצודה לי צידה. (בראשית כז.ג) וכי לא היה לו בבית דבר הניצוד כבר ולמה חרד את כל החרדה הזאת לטלטלו במקומות הסכנה אלא שהיה מתנהג על פי הדרך ארץ אשר למדה התורה שלא יאכל בשר כי אם בהזמנה זאת ע"י צידה דווקא כדי שלא יהיה מורגל בו, לכך נאמר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. ר"ל אך בתנאי זה שלא יהיה מורגל בו ויאכלו כאשר יאכל את הצבי ואת האיל שמסתמא אינו מורגל בהם כי חיות הנה והם מחוסרי צידה ומחמת הטורח הוא ממעט באכילתם כך יאכל אפילו סתם בשר, וזה פירוש יקר ומיושב לשון אך יותר מפירושו של רש"י.

ולפי שמצינו, שבכל דבר הניצוד ממקומות ההפקר יש בו לחוש ביותר שלא יהיה דבר גזול, כי על כן הזהיר יצחק את עשיו שיביא לו מן ההפקר ולא מן הגזל לפי שאולי הניצוד היו לו בעלים וברח מהם, ע"כ נאמר כאן וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן לך ה'. וכי ס"ד שיזבח מן אותן אשר לא נתן לו ה' אלא שר"ל שיאכל דווקא בהזמנה זאת כי יצוד ציד חיה או עוף ויש לחוש בו על הגזל כאמור, ע"כ אמר אשר נתן לך ה' שאפילו במצודתך לאפוקי הגזול אינו מאת ה' וע"ז אמר כאשר צויתיך. והזהרתך על הגזל או הזהרתך שלא תאכל בשר כי אם בהזמנה הזאת.

[כה] לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריד. פרט כאן לבניך אחריד, לפי שאמרו המפרשים שהדם מוליד אכזריות בגוף האוכל וטבע האב נמשך גם לבנים ויהיו תולדותיהן כיוצא בהם, לכך אמר כשלא תאכל הדם ייטב לך ולבניך אחריד שלא יהיה האכזריות קנין דבק בזרעו. ולכך נאמר בסמוך בהכאת עיר הנדחת טף ונשים ביום אחד שנראה אכזריות גדול ויש לחוש פן יהיה האכזריות קנין דבק בו ובזרעו, ע"כ אמר ונתן לך רחמים שתהיה רחמן בטבע על כל פנים על הבריות ובסבה זו ירחמך ה' וזהו שאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך. דהיינו שירבה את זרעך כי גם

המה	יהיו	רחמנים	כמותך.
-----	------	--------	--------

דברים פרק-יד

[א] לא תתגודדו וגו', לפי שהאומות מצטערים כדין על דבר אבד אשר הולך ולא ישוב, אבל אתה לא כן כי בך בחר ה' להיות לו לעם סגולה וכל סגולת מלכים היינו דבר שמכניסין לאוצר, כך הקדוש ברוך הוא מכניס לאוצר נפשות הצדיקים הטהורות ואינו דבר האבד ולמה יצטער על דבר שיש לו מציאות וזורח הוא שם, ורק הערב שמשו בעולם הזה אבל אוכל הוא תרומותיו בעולם הנצחי. ורז"ל (שבת קה:) אמרו המוריד דמעות על אדם כשר הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר (תהלים נו.ט) נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך. והטעם לפי שגם הנפשות הם סגולה ואוצר על כן שם יהיו גם הדמעות בבית גנזיו, ומ"ש הלא בספרתך לשון בלתי מובן, אומר אני שכך פירושו, כי מה שהקב"ה מוציאן ומכניסן במספר ככוכבים, זה מורה על חשיבתן כי כל דבר חשוב יש לו מספר על כן נתן טעם על ספירת נודו ושימת הדמעות בנאד ואמר הלא בספרתך, ר"ל הלא גם המה בעצמם הם בספרתך שאתה מוציאן ומכניסן במספר, וכמוהם יהיו גם הדמעות גנוזים ונספרים, ואחר שאינו קרח מכאן ומכאן ע"כ אין נכון לשום קרחה בין עיניכם למת. כי הקרחה שבין העינים מורה כאלו היו דמעותיו קרחים ואבודים ואינו כן אלא גם הדמעות נתונים בנאד כאמור.

ויש עוד לפרש המוריד דמעות על אדם כשר וכו'. מסתמא המצטער על העדר כשרון המעשה הרי הוא ירא אלהים, וכתוב (ישעיה לג.ו) יראת ה' היא אוצרו. היינו אוצרו של הקב"ה כי אין עושין אוצר כי אם מדבר שאינו בנמצא כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג:) על כן הקב"ה מניח גם הדמעות בבית גנזיו, ומ"ש לעם סגולה קאי גם על בין עיניכם המורה על מקום הדמעות.

[כב] עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו'. לפי שנאמר (מלאכי ג.י) הביאו המעשר אל בית האוצר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די. שיבלו שפתותיכם מלומר די. (שבת לב:) וביאור הענין הוא שיושפע להם ריבוי תבואה הרבה יותר מכדי הצורך וא"כ ודאי לא יוכלו לומר די כי לשון די שייך לומר כשיש להם די מחסורם, אבל כשיש להם די והותר לא יוכלו לומר די וזהו בלי די ובלי הוא לשון לא ור"ל שלא יאמר עליו די והיינו שיבלו שפתותיהם מלומר די כי אין הפה יכול לדבר די כשיש די והותר, ועל אותו ריבוי מופלג אמר כפל עשר תעשר ור"ל אם עשר שתתן מעשר בשנה זו עשרה ממאה, אז תזכה שלשנה הבאה תעשר את כל תבואת זרעך של שנה זו ויעשה לשנה הבאה אלף מדות ותתן מאה מעשר וכן יעשה מידי שנה בשנה זה שאמר היוצא השדה שנה שנה.

אך לפי שמצינו שכל עניני צדקה כפולים, עשר תעשר, נתון תתן, פתוח תפתח, והעבט תעביטנו, וכן השכר כפול כי ברוך יברכך, ע"כ נראה שכל עניני הצדקה כפולים הנתינה ביד, והפיוס בפה, ע"י שלא ירע לבבו ויתן לו בסבר פנים יפות ובלב שלם ורש לא שמע גערה. כאמרו רז"ל (ברכות ח.) המתפלל ישהה כשיעור כניסת שני פתחים כו'. והוא לקיים מה שנאמר (תהלים יז. טו) אני בצדק אחזה פניך. ומכאן למדו שקודם שיתפלל יתן פרוטה לצדקה (בי"ב י.) וזהו שיעור שני פתחים כמ"ש פתוח תפתח את ידך. והיינו פתיחת היד, ופתיחת הלב, שנזכר בפסוק הקודם לא תאמץ את לבבך, ולא תקפוץ את ידך. על כן כל עניני הצדקה כפולים אחת ביד ואחת בלב ועל כל אחד מאלה הקב"ה קובע לו שכר בפני עצמו לכך נאמר כי ברוך יברכך. ועל זה אמרו רז"ל במדרש (ילקו"ש ישעיה תמה.) חטאו בכפלים כו'. כי חטאו בצדקה שענינה כפול כמ"ש (יחזקאל טז. מט) הנה זה היה עון סדום אחותך יד עני ואביון לא החזיקה. וחטאו גם בשבתות כמ"ש (שם כב. כו) ומשבתותי העלימו עיניהם שכל עניני שבת כפול (מדרש תהלים צב. א), וחטאו גם בשלוח עבדים חפשי בימי ירמיה (לד. יא) וכתוב בהם (דברים טו. יח) כי משנה שכר שכיר עבדך. וזהו חטאו בכפלים כו'.

ד"א כל הכפולות באו לומר, שאם נתן פעם אחד תזכה ליתן גם פעם שני, כי נתינה גוררת נתינה וכן כולם.

דברים פרק-טו

[ד] אפס כי לא יהיה בך אביון. ולמטה נאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ואמרו רז"ל (ספרי ראה קלב.) הא בזמן שעושין רצונו של מקום הא בזמן שאין עושין רצונו. והעד על זה מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון וגו' רק אם שמוע תשמע בקול ה'. ר"ל אך ורק בתנאי זה אם שמוע תשמע. אבל מה שאמרו בפסוק כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. צריך ביאור, מאי משמע שפסוק זה מדבר בזמן שאין עושין רצונו, ועו"ק מהו נתינת טעם הוא שאמר על כן אנכי מצוך פתוח תפתח. מקמ"ל פשיטא שאם אין עני למי יתן, ועו"ק למה התחיל פרשת כי יהיה בך אביון וגו' בארצך והלא הצדקה חובת הגוף ונוהגת אפילו בחוץ לארץ, וכן מסיים הפרשה ולאביוןך בארצך, ובפסוק כי לא יחדל אמר מקרב הארץ ולא אמר מקרב ארצך.

אלא ודאי כך פירושו, שכל עניי ארצך ראוי להקדים לעניי חוץ לארץ וכל הפרשה מדברת בזמן שעושין רצונו כמובן מלשון רק אם שמוע וגו' וכשאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך. כל האחדים הללו מורים באצבע שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום

ברוך הוא אז לא ימצא שם אביון כי אם אחד מעיר ואחד ממשפחה והוא בלתי שכיח כלל, וכשאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ מדבר בחוץ לארץ והוא בזמן שאין עושין רצונו מאחר שלא עלו לארץ ישראל עם אחיכם כמו שנעשה בימי עזרא שרובם לא עלו מבבל ושם לא יחדל אביון מקרב הארץ היינו מכלל הארץ ולכך לא אמר ארצך, וכל פסוק כי לא יחדל אביון הוא תירוץ על פסוק ראשון שאמר כי יהיה בך אביון וגו' בארצך למה נקט בארצך והלא מצוה זו נוהגת גם בחוץ לארץ ע"ז אמר כמתרץ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. דהיינו בחוץ לארץ ותטעה לומר מאחר שעניי חוץ לארץ יבואו אליך מארץ רחוקה אין נכון לדחותם ויהיו קודמים לעניי ארצך ע"כ אנכי מצוך פתוח תפתח את ידך לעניך ולאביונך בארצך. ר"ל לכך אמרתי לך למעלה בארצך לגזור אומר שהדין עם עניי ארצך שהם קודמים לעניי חוץ לארץ אשר מקרב הארץ.

ומ"ש על כן אנכי מצוך לאמר. כי האמירה עיקר וטובה מן הנתניה שהרי הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות והמפייסו בי"א ברכות (ב"ב ט:). וזהו לאמר לו דברי ריצוי ופיוס. וי"א לאמר פתוח תפתח. שיזרז גם אחרים על הצדקה ויאמר להם פתוח תפתח וגו'.

[י] כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'. רז"ל (שבת קנא:). למדו מן לשון בגלל שגלגל הוא שחוזר בעולם. ורבים תמהו על הלשון, כי בגלל אינו לשון גלגל שהרי גימ"ל אחת חסירה. ואומר אני שכוונתם ז"ל לפרש בגלל מלשון וגללו את האבן (בראשית כט.ג.) ור"ל כשיתגולל העוני בין האנשים מזה לזה כמנהגו, אז יברכך ה' ויגרום שלא יתגולל ולא יתנפל עליך בנפול על אנשים, וממילא שמעינן שהדבר מתגלגל בעולם כגלגל שכל נותן סופו להיות מקבל, כי כך המדה בכל הנמצאים שבכל הגי' עולמות שכל נותן ישוב להיות מקבל כדרך שבארנו למעלה בפרשת בראשית בפסוק יום הששי. שבכל הנמצאים הולך הדבר בסיבות כגלגל שכל אחד מהם נותן ומקבל בלתי ה' לבדו הוא הנותן ובלתי מקבל.

וטעמו של דבר נראה, שלא רצה ה' שיהיה האדם מתחזק בארץ הוא וזרעו עד עולם על דרך שנאמר (ויקרא כה.כג) והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ. ואילו לא היה האדם בא לכלל מדה זו לעולם לא הוא ולא זרעו היה מחזיק בארץ לצמיתות וישכח כי לה' הארץ, על כן הקב"ה מסבב שכל אדם בא לידי מדה זו או הוא או זרעו לידע ולהודיע כי כולם כגרים על הארץ ולה' תבל ומלואה, וז"ש אחר פסוק כי בגלל ליתן טעם למה הוא מתגולל על אנשים כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כי קרב הארץ מחייב ענין זה כאמור, על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לענייך כדי שיתנו גם לך או לזרעך אבל לא לשניהם כמ"ש (תהלים לז.כה) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. ר"ל הוא וזרעו אלא או הוא או זרעו, ובזה אין פסוק זה סותר מארז"ל (שבת קנא:). או הוא או זרעו באים לכלל מדה זו. וי"א חסרון גימ"ל במלת בגלל לומר שזה נמשך מעון מניעת גמילות חסד כי ג"ד דרז"ל (שם קד.) גמול דלים. וחסרון הגימ"ל לדלים

דברים פרק-טז

[יז] איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. רז"ל (חגיגה ח:): למדו מן פסוק זה שמי שיש לו נכסים מרובים יביא עולות מרובים ואם יש לו אוכלים מרובים היינו בניו ובני ביתו שנקראו ברכת ה' כמו שנאמר (תהלים קכח.ג-ד) בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך, הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'. לכך אמר תחילה על העולות התלויים בנכסים הן רב הן מעט איש כמתנת ידו היינו כפי נכסיו מסת נדבת ידו וחילו, ואח"כ אמר על השלמים התלויין באוכלין מרובים כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך כי זה תלוי במה שברכך ה' והרבך.

ולפי שבכל הפרשה משה ידבר בנוכח לישראל, א"כ היל"ל כמתנת ידך, ואמר ידו בלשון נסתר ואולי קאי ידו על הקב"ה כמ"ש (ד"ה א' כט.יד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך. ואמר לשון זה בעולות שכולם כליל לגבוה פן ירע עיניו מליתן משלו לגבוה כל כך עולות הרבה, ע"כ אמר שלא משלו הוא נותן אלא ממה שקבל מידו של הקב"ה וז"ש כמתנת ידו של הקב"ה אם מידו ית' ניתן לו נכסים מרובים אז יחזור ויתן לו משלו ויביא עולות מרובים. ויכול להיות שאוכלין מרובים היינו הגר והיתום והאלמנה וגו' ולצרכם יביא שלמים מרובין ולא ירע עיניך בתתך להם, אלא כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך ולא משלך אתה נותן כי אם משלו יתברך.

פרשת שופטים

[יח] שופטים ושוטרים תתן לך וגו' ושפטו את העם משפט צדק. היה לו לומר ושפטו אותך כי מלת אותך תבא במקום תתן לך, ובמקום ושפטו הוה ליה למימר וישפטו כי ושפטו אינו ציווי כ"א הודעת דברים שכך יהיה.

ביאור הענין הוא, שפסוק זה ציווי למי שיש ספק בידו למנות דיינים שימנה אותם על מנת שיהיו דיינים ולא יחניפו אפילו לזה הממנה אותם וז"ש תתן לך על עצמך ונמשך בזה בק"ו שישפטו את כל העם משפט צדק.

כי אם לא יחניפו גם לך ק"ו לכל העם, לכך אמר ושפטו לשון הודעת דברים לומר שכך יהיה בוודאי בקל וחומר. לא כמנהג דורינו שכל מי אשר ספק בידו למנות דיינים בורר לו קרובו או מיודעו דומה כאלו התנה עמו בפירוש על מנת שיחניף לו וכן עושים, ונמשך מזה שגם כל העם אפילו רחוקים לא ישפטו בצדק כי הדיין צריך להשוות כל הדין שלא יאמרו לו אתמול פסקת כך וכך לקרובך או למיודעך או לבן עירך ועכשיו אתה משנה בדין כזה.

ועל דרך הרמז י"ל, שבכ"מ שנאמר העם מדבר ברשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים (במדבר י"א. א.) ורז"ל אמרו (אבות א. ח.) כשבעלי דינין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים כו'. לכך אמר ושפטו את העם כי בשעת המשפט יהיו בעיניך כשאר העם אשר הרשעים מכונים בהם, אמנם משפט צדק אחר המשפט יתהפך הרשעות לצדק כי יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין. ד"א שופטים ושוטרים תתן לך קשוט עצמך תחלה (ב"מ קז:.) ואח"כ ושפטו את העם לקשט זולתו כי כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא (ב"ב נח:).

[יט] לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד. מדלא קאמר ולא תכיר פנים בוי"ו ואמר ולא תקח שוחד בוי"ו ש"מ שלא תטה ולא תכיר כל אחד מילתא באפי נפשיה, אבל לא תקח שוחד תולדות של לא תכיר פנים לפי שהעשירים נקראו פני הארץ כמו שפירש"י פ"י מקץ (מא. נו.) וכשאמר לא תכיר פנים היינו העשירים שנקראו פני הארץ וכשלא תכירם אז ממילא לא תקח שוחד, כי המכיר פני העשירים הוא בעבור תקות השוחד שמקוה לקבל מהם. ולשון הטיה מורה ששני הבעלי דינין יהיו שוים בעיניו כאילו היו שניהם מונחים בכף מאזנים השוים לבלתי היות לשום כף הכרע ונטייה לשום צד וזהו ענין לא תכיר פנים שיהיה דומה כאלו אינו מכיר שום אחד מהם.

ולשון שוחד אמרו רז"ל (כתובות קה:) **שהוא חד**, שהמקבל והנותן נעשו לאיש אחד ושוב אינו רואה חובה לעצמו, ואין זה מחוור שהרי שוחד שם הממון ולא שם הבעלים וכי בעבור שגורם שהבעלים יהיו לאחדים נקרא הממון על שם. ונ"ל שהוא חד לשון חידוד מלשון ברזל בברזל יחד (משלי כז. יז.) כי הממון דומה לסכין מחודד החותך מהרה וכל דיין צריך להיות מתון שלא יחתוך הדין מהרה וכשקבל השוחד הרי הוא יודע לאלתר להיכן הדין נוטה וחותכו מהרה כחותך בסכין חד, ולא הדיין חותך הדין אלא הממון חותך והוא חד. ולפי שרמזו כאן שהדיין צריך להיות מתון בדין ועי"ז יבא לידי עינוי הדין להשהותו יותר מכדי הראוי, ע"כ אמר צדק צדק תרדוף. לפי שהנביא מאשים את ישראל באמרו צדק ילין בה (ישעיה א. כא) כדרך שפרשנו למעלה פ"י דברים (א. יח.) שבדיני נפשות גומרין בו ביום לזכות אבל לא לחובה והם הפכו השיטה והיו מלינים הצדק דהיינו הזכות, ע"ז אמר כאן שצדק תרדוף כי לשון רדיפה מורה על המהירות שימהר לחתוך הדין כשנתברר זכותו דהיינו הצדק, וכפל הצדק חד לגופיה וחד למעט החובה שחייב להלין.

ד"א שחד שהוא חד כחרב החותך, כך עיוות הדין מביא חרב חדה לעולם כדאיתא באבות (ה.יא) חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין, לכך נקרא השחד המעוות הדין שחד שהוא חד כחרב. ואח"כ הזהיר גם על עינוי הדין באמרו צדק צדק תרדוף. שימהר לומר פלוני אתה זכאי לגלות צדקתו למען תחיה ותנצל מן החרב, וירשת את הארץ פירש"י כדאי הוא מינוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם. וטעם להחיות לפי שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו (אבות ג.ב) לכך אמרו שמנוי הדיינים גורם להחיות ר"ל שלא יבלע איש את רעהו חיים ולהושיבם על אדמתם כמ"ש (משלי כט.ד) מלך במשפט יעמיד ארץ. אבל קלקול הדינין גורם השחתת הארץ ודור המבול יוכיח וכן אמר יתרו וגם כל העם על מקומו יבא בשלום (שמות יח.כג) הל"ל איש על מקומו ישב בשלום, אלא שמדבר במקום כללי המיוחד לכל העם אשר כעת רצו לבא שמה ואמר יתרו שבזכות מנוי הדיינים יזכו לבא שמה.

ועל דרך הרמז י"ל שהזכיר כאן המשפט וצדקה, לפי שיש לפעמים דיין העושה צדקה ומשפט כאחד כדרך שעשה דוד המלך משפט לזה וצדקה לזה (סנהדרין ו:). ויש הפרש בין משפט לצדקה כי המשפט צריך להיות במתון והצדקה ברדיפה ומהירות כמ"ש (משלי כא.כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים. וכתוב (ישעיה נ.א) שמרו משפט ועשו צדקה. ושמרו לשון שמרים כי המשקה העומד על שמריו זמן רב יפלו השמרים למטה וישאר המשקה צלול ועל דרך שנאמר (תהלים עג.כא) כי יתחמץ לבבי וגו'. כך מי שהוא מתון בדין גורם להרחיק כל הטעויות הגורמים עכירת השכל, ועשו צדקה לאלתר בלא המתנה מיד תן לו ואל תדחהו, כך נאמר כאן לא תקח שוחד שהוא חד וחותר הדין מהרה אלא צריך להיות מתון בדבר המשפט, אבל הצדקה לא כן אלא צדק צדק תרדוף, ברדיפה ומהירות למען תחיה כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים, וירשת את הארץ כי הדינין יושיבום על אדמתם ומלך במשפט יעמיד ארץ.

[כא] לא תטע וגו', ולא תקים וגו', לא תזבח וגו', במדרש אמרו (דב"ר ה.ו) כי בכסא של שלמה המלך היו שש מעלות והיו כתוב על אחד לא תטה, על השני לא תכיר, על השלישי לא תקח, על הרביעי לא תטע, על החמישי לא תקים, על הששי לא תזבח. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין לא תזבח ולא תקים ולא תטע, לכסא שלמה אשר הוכן למשפט, ומאמר לא תזבח אשר יראה בעיניך רחוק לסמכו לכסא משפט הנני מראה מקום כי קרוב הדבר מאוד, כדרך שאמרו (ביבמות קא.) כשם שב"ד מנוקים היו בצדק כך היו מנוקים ממום שנאמר (שיר ד.ו) כולך יפה רעיתי ומום אין בך. וידוע שאין לך דבר הבא בקבלה שאין לו סמך מן התורה כי ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן (חגיגה י:). ומהיכן למדו לומר כן מן התורה שהסנהדרין צריכין להיות נקיים מכל מום, אלא ודאי לפי שהכל מודים אפילו מאן דלא דריש סמוכים מ"מ במשנה תורה הכל דרשי סמוכים (יבמות ד.) וא"כ למנ"מ נסמכו ששה לאוין הללו, אלא לומר לך שכולם תלוין ביושב על כסא דין ולא לחנם אמרה תורה שיהיה מקום ישיבת הסנהדרין אצל

המזבח, אלא ודאי כדי ללמוד זה מזה וכל הפוסל במזבח עצמו ובנקרבים על גביו זהו הדבר הפוסל גם בסנהדרין.

בנקרבים על גבי המזבח כתיב, לא תזבח לה' אלהיך שור או שה אשר יהיה בו מום כל דבר רע, כשם שפוסל המום בקרבן כך פוסל גם בסנהדרין, כי כל מום חיצוני מגלה איזו רעה הנסתרת בתוך הגוף בין באדם, בין בבהמה, לכך נאמר בבהמה כל דבר רע כי המום הנגלה מורה שיש בקרבה איזו רעה נסתרת כל חלי וכל מכה, וכתבה לנו התורה כדי לגלות טעם המום הפוסל גם בסנהדרין כי המום החיצוני יוצא מן השורש פורה ראש ולענה כדרך שפרשנו למעלה בפ' אמור (כא.כא) בפסוק מום בו ע"ש, דרך משל אם הוא עור מעינו אחת ידענו בו כי השוחד גרם לו, ואם הוא פסח ידענו שרגלו לא עמדה במישור והוא צולע ופוסח על שתי הסעיפים וכן כל המומים, וזה"ש כשם שצריכין להיות מנוקים בצדק כו' למה תלוי המום בצדק אלא ודאי לפי שזה תלוי בזה כי המום מורה על קלקול הצדק לכך סמך פסוק לא תזבח לפסוק צדק צדק תרדוף.

וכשם שהמזבח היה צריך להיות מן אבנים הרבה ולא מצבת אבן אחת, כך הסנהדרין, כי אין דן יחידי אלא אחד (אבות ד.י) ע"כ היו הסנהדרין צריכין להיות רבים כי אנשי המעלה נמשלו לאבני נזר בהרבה מקומות במקרא, לכך היה כתוב על כסא שלמה לא תקים לך מצבה. ולא תטע לך אשרה דרשו (בסנהדרין ז:) כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשרה ובמקום ת"ח כאלו נטעו אצל מזבח ה', וזה אזהרה גדולה על גסות הרוח ואנו למידין גם זה מן המזבח שלא רצה ה' במזבח של כסף וזהב אלא מזבח אדמה תעשה לי, המורה על גדר העונה ורז"ל אמרו (אבות ד.ט) הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח. וכמ"ש (תהלים כה.ט) ידרך ענוים במשפט. ובטעמו של דבר זה הארכנו למעלה פ' משפטים על פי המדרש אשר הובא בילקוט פ' זו על פסוק שופטים ושוטרים. משל למלך שהיה לו פרדס נאה והיה לו בן קטן כו', ושם אתנו ביאור יקר על מדרש זה המאמת דבר זה שהגסות רוח מקלקל כל הדינין, ושורש הקלקול פורה מן הדיינים אשר נתמנו לשם שבת ואושר מצד רום לבבו או לבב קרוביו המהדרים אחר יותרת הכבוד והשררה ומעמידין אשרה זו כדי שיהיה מאושר בארץ כהוראת לשון אשרה, ורז"ל (בסוטה ה.) אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשר כו', ש"מ שמשפט אחד להם לאשרה ולמסתופפים בצלה שניהם גדועים ונכרתים ובמקום ת"ח כאלו נטעו אצל המזבח כי שם מושב הסנהדרין והיינו במקום ת"ח.

ובדורינו כמה אשירות נוטעים בכל עיר ועיר, לא יבקרו בין במקום ת"ח או לא גם כי יהיה בעירו ת"ח מופלא בתורה וחסידות כל חכמתו לא עמדה לו, כי עכ"פ כל אחד יבחר לו בקרובו או במחותנו אשר יודע בו שהוא יחניף לו או יתנגד לשונאו, ופרצה זו במלואה ברבת בני עמי אשר לכבוד זרע אברהם עת לקצר. ומ"מ עלה בידי ביאור יקר בסמיכות ששה לאוין

דברים פרק-יז

[יא] לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. פירש"י אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל כו', נראה שדקדק זה מדלא קאמר לא תסור ימין ושמאל מן הדבר ומדקאמר ימין ושמאל אחר אשר יגידו לך, ש"מ שהכי קאמר אע"פ שכפי האמת אינו ימין ושמאל זולת מה שהם יגידו לך שהוא ימין ושמאל, ובטעם דבר זה נתקשו המפרשים ונתנו טעמים רבים שנין דין מן דין.

וכפי האמת אין אני רואה שום קושי בדבר, כי כבר אמרו רז"ל (חגיגה ג): שמא יאמר אדם הואיל והללו מטהרין והללו מטמאין, הללו אוסרין והללו מתירין, היאך אני למד תורה מעתה ת"ל נתנו מרועה אחד (קהלת יב.יא) כלן אל אחד נתנן כו', וקשה הלא הדרא קושיא לדוכתה וסוף סוף היאך אני למד תורה, אלא ביאור הדבר הוא שבכל דבר טומאה וטהרה יש כמה פנים לטהרו, וכמה פנים לטמאו, ואם התורה טהרתו הוא מפני שהצדדים המראים פני טהרה הם מרובים יותר מן הפנים המראים פני טומאה וכן להפך, והוא הדין בדבר מותר ואסור, וכשר ופסול, ומטעם זה אמרו רז"ל (סנהדרין יז): שאין ממנין לסנהדרין עד שיודע לטהר השרץ מן התורה, וטעמו של דבר שאם לפעמים צריכין להוראת שעה לפסוק נגד התורה משום עת לעשות לה' הפרו תורתך (תהלים קיט.קכו) אז יכול החכם או הנביא לצרף לסברת עת לעשות לה' אותן מיעוט סברות שכבר נדחו מחמת הרוב ולילך אחר המיעוט כהוראת אליהו בהר הכרמל, אבל אם אין החכם או הנביא יודע שום סברא אל ההפך אז לעולם לא יטהרו אפילו בהוראת שעה והרי הוא מחויב לטהרו מטעם סמוך עת לעשות לה' למיעוט סברות הנוטין אל ההפך ואתרע רובא דכנגדו, ואם ב"ד שלמטה פוסקים טהור על דבר שהוא טמא מן התורה הואיל שיש סברות גם לטהרו סמוך רובא של ב"ד שלמטה שהסכימו לטהרו אל מיעוט סברות שיש לו בלאו הכי לטהרו ואתרע רובא של טומאה, כי נתן ה' כח גם לבית דין שלמטה לעשות סברות לכאן ולכאן ונתרבו הסברות הנוטין לצד טהרה וע"כ יפה אמרו רז"ל (חגיגה ג): עשה אזנך כאפרכסת וקנה לב לשמוע דברי המטהרין ודברי המטמאין, כי כפי האמת כל אדם צריך לכל הסברות כי א"א לו להיות מן הסנהדרין עד אשר יהיה ידו בכל הסברות, ומטעם זה ראוי לקבל מהם אפילו אם אומרים על ימין שהוא שמאל מצד אותן סברות הנוטים גם לצד שמאל וזה דרך נכון מאד.

ואם נפשך לומר שאמרו זה על הדינין, שאין לדיין כ"א מה שענינו רואות כמ"ש (דבה"י בי.טו.) ועמכם בדבר משפט. והוא קאי על מ"ש למעלה בין דין לדין כי הכל לפי ראות עיני הדיין, אז הדבר מבואר מעצמו כי בידו לדון

על פי אומד דעתו כמ"ש (זכריה ח.טז) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. ואמר שפטו, על שלשתן, ובשעריכם, לשון שיעור כי שלשתן צריכין השערה שכלית ואומד הדעת לפי הזמן והמקום והענין, כי לפעמים צריך לשנות האמת מפני השלום וכיוצא, וכן השלום אינו טוב לעצמו בכ"מ כי כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם, (סנהדרין עא:) וכן המשפט צריך שיעור ואומד הדעת בדרך שנתבאר.

[טו] שום תשים עליך מלך וגו'. רבים אומרים מי יראנו טוב ביאור מספיק על הספק הגדול הנופל על מצוה זו, שאם היה רצון ה' שלצדק ימלוך מלך כשיחפצו הם א"כ למה נתרעם עליהם שמואל הנביא וה' עמו כששאלו להם מלך משמע שהיה דבר נתעב בעיני ה'. וי"א שהתרעומת היה על שאמרו לשפטינו ככל הגוים שישפוט אותם בנימוסי הגוים. וי"א שאין פרשה זו מצוה אלא הודעת דברים שהקב"ה מגיד מראשית אחרית שכך יבקשו ישראל לעתיד והתיר להם ה' ומהרי"א האריך בויכוח זה.

ואומר אני דעתי בקצרה, שהרצון האלהי היה שלצדק ימלוך מלך עליהם כדי להטיל מוראו על כלם כאמרו רז"ל (אבות ג.ב) הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה כו', ולא לצורך המשפטים שהרי היו בתי דינים קבועים בכל עיר אלא לצורך קיבוץ ותיקון המדינות ואך באופן זה שתהיה אימת מלכות עליהם כי בזה רצה ה' וכן אמר ליהושע (דברים לא.כג) כי אתה תביא את העם הזה, טול מקל והך על קדקדם. לכך נאמר כי תבוא אל הארץ וגו', כי לאחר ירושה וישיבה ישמן ישורון ויבעט ואיש הישר בעיניו יעשה כשאין מלך בישראל, ואז ודאי יאמרו השרידיים אשר ה' קורא כי עת לעשות לשאול מלך ואמרת אשימה עלי מלך שיהיה מוראו עלי כי כן משמע לשון עלי שיהיה עליון עלי ומושל ורודה בי בחזקת היד, ככל הגוים אשר סביבותי, לעשות כמתוקנים שבהם שאינן בועטים במלכיהם ומקבלים עליהם מרות ומציאת זמנינו יוכיח. וע"ז נאמר שום תשים עליך מלך כי שאלה זו כהוגן כשיהיה עליך מלך דהיינו אימתו עליך כמובן ממלת עליך.

אבל בימי שמואל לא דברו נכונה, כי אמרו תנה לנו מלך (שמואל א' ח.ו) לא אמרו עלינו מלך אלא לנו, כי לא רצו לקבל מרות שיהיה מוראו עלינו אלא יהיה לנו מסור בידינו להקים מלכין ולהעדי מלכין, והיוצא לנו מזה שבעל כרחו יחניף לנו וע"כ אמרו לשפטינו ככל הגוים (שם ח.ה) כי עיקר צורך החנופה היא במשפטים וכמנהג ארצות אלו שמקבלים איזה רב על זמן ידוע כדי שלא יהא אימתו עליהם ואדרבה אימתם על הרב, וע"כ הוא מוכרח להחניף להם כדי שלא ידחוהו. וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך, כי עיקר האשמה במלת לנו לשפטינו כ"א יהיה לנו ולא עלינו איך יהיה שופטינו. ויאמר ה' אל שמואל שמע בקולם וגו' כי לא אותך מאסו (שם ח.ט), כי אדרבה זה שבחך כי אתה מוחזק אצלם שאין אתה מחניף להם ע"כ בקשו במקומך מלך שיחניף להם בהכרח, ובזה מאסו אותי ולא שאלו על פי התורה כי כל חפצם שהמלך יבטל רצוני מפני רצונם. וז"ש ממלוך עליהם, ר"ל בזה מאסו אותי מה שלא רצו שימלוך

עליהם המלך. ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך עליהם. (שם ח.ט) דווקא עליהם ולא להם כי באלה חפצתי נאם ה'. ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם (שם ח.יא) כי אף אם לא תבחרוהו כ"א לכם מ"מ סופו שבחמה שפוכה ימלוך עליכם ואת בניכם יקח וגו', וזה עונש שלכם על שלא שאלתם כהוגן וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם (שם ח.יח) ר"ל ולא עליכם ותאמרו דרך וידוי שעלה בידכם הפך ממה שבקשתם. וימאנו העם וגו' ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו (שם ח.יט), מה שאמרו לא, היינו דרך וידוי אמרו כן לאמר לא נחפוץ מלך עוד בדרך אשר שאלנוהו תחלה לאמר תנה לנו מלך. כי אם מלך יהיה עלינו כאשר דבר ה'. וכן נאמר אח"כ כי יספנו על חטאתינו לשאל לנו מלך (שם יב.יט) ורצו לומר בתחילה קודם ששמענו העונש. ופ"י זה יקר. ומובן שנוי הלשון בין עלינו ללנו ומצד דקדוק רז"ל שאמרו שתהא אימתו עליכם (כתובות יז.) כי עיקר המצוה תלויה בזה.

ומ"ש ויאמר ה' אל שמואל, שמע בקולם וגו' והמלכת להם מלך (שמואל א' ח.כב) והל"ל עליהם, לפי שקבלת המורא תלוי במקבלים ולא ה' פעל זאת אלא נתן להם מלך שהיה שוה להם לבלתי רום לבבו מאחיו ע"כ אמר בשעת מעשה להם, אבל מ"מ לישראל לא היה נכון לומר כן כ"א כדבר ה' שאמר ואמרת אשימה עלי מלך כך היה להם לומר.

יח **והיה כשבתו על כסא ממלכתו.** פירש"י אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו. רמז לדבר כס"א ר"ת כסף סוס אשה בזכות שיהיה נזהר בשלשתן יזכה לישוב על כסא ה' וכמ"ש (דבה"י א' כט.כג) וישב שלמה על כסא ה'. ולפיכך צריך להזהר מן הדברים המסירים לבו מן ה' ומבדילין בינו לבינו כי הרבות כסף וזהב מביאו לידי שכחת ה' וכמ"ש (דברים ח.יג-יד) וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את ה'. וכן רבוי סוסים סבה להסיר בטחונו מה' ויבטח בסוס ורכב כמ"ש (ישעיה לא.א) הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו. וז"ש ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס. אין האיסור בלכתם מצרימה לסחורה אלא עיקר האיסור הוא בעבור שריבוי הסוסים מסיר ממנו הבטחון בה', על כן צוה שלא ישיב העם מצרימה כדי להרבות סוס כאילו היה כל בטחונו בסוס ורכב אבל לשאר סחורות מותר ללכת מצרימה וטעם זה יקר יותר ממה שדברו בזה כל המפרשים וכן רבוי נשים גורמים להטות לבבו מעם ה' כדרך שנעשה לשלמה.

ואמר וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו'. כדי שיקרא בו וידע להזהר משלש אלה, כנגד רבוי הכסף אמר לבלתי רום לבבו מאחיו כי הכסף מביא רום לב, וכנגד ריבוי הנשים אמר לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל כדרך שאמר למעלה ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו, וכנגד רבוי הסוסים אמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל. לומר שאם יבטח בסוס ורכב ימות במלחמה כי שקר הסוס

לתשועה וברוב חילו לא ימלט נפשו אבל אם יבטח בתשועת ה' יאריך ימים ולא ימות.

ואמר בקרב ישראל, לומר שהבוטח בסוס ורכב מבקש ישועה ועזר מארצות העמים ולא בקרב ישראל כדרך שנאמר (ישעיה לא.א) הוי היורדים מצרימה לעזרה וגוי אבל אם לא ירבה לו סוסים אז ימצא התשועה בקרב ישראל ולא מארצות העמים. ורמז עוד שישראל נושע בה' המתהלך בקרב ישראל כמ"ש (דברים כג.טו) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך. ור"ל שיאריך ימים וגוי ממי שהוא בקרב ישראל.

דברים פרק-יח

ג וזה יהיה משפט הכהנים וגו'. רוב המפרשים חתרו למצוא דרך לסמיכות פרשה זו לפרשה של מעלה ולא מצאו ביאור מספיק, עיין בספר מהרי"א אשר הביא דעות הרבה בזה. ואומר אני לפי שנאמר (בשמואל א' ח.א-ד) זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם וגו' ואת שדוטיכם וכרמכם יקח וגו', הורה במלת עליכם לומר שכבר נרמז בתורה משפט המלך ומעשיהו כמ"ש שום תשים עליך מלך. שיהיה מושל עליך בגופך וק"ו במאודך ע"כ סמך לפרשת המלך שמשפטו ליקח הכל בזרוע, אבל משפט הכהנים אינו כן אלא שכר שירותו הוא נוטל כמ"ש לעמוד לשרת וגו' לא כמ"ש קרח שהם לוקחין דרך שררה כמלך כמבואר במקומו, ויכול להיות שרמז למלך שלא יגע בכל אשר זכו הכהנים משלחן גבוה ומנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהן (עזרא ז.כד).

וטעם הזרוע והלחיים והקבה, קרוב לשמוע שהזרוע שכר נשיאת כפיו והלחיים שכר ברכת כהנים בפה, והקבה כי בזכותו ישלח ה' את הברכה שאוכל קמעא ומתברך במעיו.

ח לבד ממכריו על האבות. ביאור הדבר שכל כהן יאכל חלקו ואם יש לו מותרות יכול הוא למכור וחלק כחלק יאכלו לבד ממכריו, מה שהוא מוכר. ומ"ש על האבות, היינו לתרץ למה ניתן לו רשות למכור המותרות וכי לא היה נכון יותר ליתן המותרות למי שאין לו די סיפוקו, ע"ז אמר על האבות צא ולמד מחלוקת הארץ שנחלקה לבתי אבות כפי מה שהיו מרובים באוכלוסין או מועטין בזמן החלוקה, ויכול להיות שברוב הימים ישתנה הענין שלשבת אחד לא יהיה די סיפוקו אם יהיה מרובה באוכלוסין יותר ממה שהיה בזמן החלוקה, ולשבת אחר יהיה מותרות אם ימעט הבית מהיות לו אוכלוסין הרבה ממה שהיו בימי האבות אשר עשו החלוקה, אלא ודאי הטעם שאין עושין חלוקה אחרת כ"א אותה

שנעשית בימי האבות, כך הכהנים שעשו אבותיהם חלוקה למשמרות אע"פ שברוב הימים ישתנה הענין שלמשמר אחד יהיה בצמצום ולאחר מותרות, מכל מקום יכול הכהן למכור המותרות לפי שהכל הולך אחר האבות.

דברים פרק-כ

[א] כי תצא למלחמה על אויבך. אנו צריכין למודעי חילוף הלשון מיחיד לרבים כמה פעמים, כי אמר וראית סוס ורכב ואחר כך אמר עם רב ממך, והמפרשים אמרו כי בעיני השם יתברך הם כולם כסוס ורכב אחד ואם הוא עם רב היינו ממך הוא רב ולא בעיני הש"י. ועוד כי תצא לשון יחיד ואח"כ אמר והיה כקרבכם לשון רבים, וכ"ף הדמיון של כקרבכם צריכה ביאור כי בקרבכם מבעי ליה.

ואומר אני שבהיות שלום בין האויבים, אז המלחמה מסוכנת ביותר כי כלם נוסדו פה אחד על ה' ועל משיחו, אבל כשחלק לבם ואינן באגודה אחת אין הסכנה גדולה כל כך. וזה הנס אשר הקב"ה עושה עם ישראל שאע"פ שבתחלת יציאתם למלחמה כל האומות נתחברו כאילו היו כלם סוס ורכב אחד כאיש אחד, מ"מ כקרבכם אל המלחמה ביני ביני ישלח ה' בהם את המהומה ויפרדו איש מעל אחיו ותהיה חרב איש ברעהו. כמ"ש (דברים כח.ז) בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. לפי שבהתחלה הם בהסכמה אחת וביני ביני ישלח ה' בהם המהומה להיות חלק לבם עד שכל ז' אומות כל אחד מהם ינוסו בדרך אחד בפני עצמו כמ"ש (תהלים כא.יג) כי תשיתמו שכם וגוי דהיינו לחלקם לחלקים.

וזה"ש כי תצא למלחמה על אויבך. בלא יו"ד אצל הבי"ת המורה על אויב אחד וראית סוס ורכב עם רב ממך ר"ל עם רב כזה כולם נתוועדו אל עמק שוה בהתחלה כאיש אחד וכסוס ורכב אחד וכל אומה אומרת לחברתה כסוסי כסוסך וע"י זה מסתמא יכנס מורך בלבבך, לפיכך אמר אל תירא לא מהם ולא מהמונם כי לסוף יתפרדו איש מעל אחיו כמ"ש אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם. לשון רבים כי בטרם יקרב אליהם ישראל הפיצם ה' ומסך רוח עוועים בקרבם (ישעיה יט.יד) וחלק לבם זה מזה. ולעומת זה גם בישראל עושה הקב"ה נס שני כי אם בשעת היציאה למלחמה יצאו מתי מספר כאילו לא יצא כנגדם כ"א איש אחד מישראל כך בהתחלה נראין ישראל מועטים בעיני האויבים, ביני ביני ישלח ה' עזרו שהאויבים יראו צל ההרים כאנשים וכדרך שנאמר (מלכים ב' ז.ו) וה' השמיע את מחנה ארם וגוי קול חיל גדול וגוי מכאן ראייה שאפילו מועטים הקב"ה מראה אותם לאומות כאילו היו רבים כדי להפחידם, לכך נאמר

והיה כקרבכם אל המלחמה וכ"ף הדמיון קאי על לשון רבים שבמלת כקרבכם לומר שאתם נראין כרבים אע"פ שלפי האמת אינו כן כי אתם המעט וזה פירוש יקר.

ג} ואמר אליהם שמע ישראל, פירש"י אפילו אין בידכם אלא זכות ק"ש בלבד כו'. אטו ק"ש מילתא זוטרתא היא, ונ"ל שהעיקר הוא על התפילין שבראש כי הקורא ק"ש מסתמא אינו קורא כ"א ע"י תפילין שלא יהא כמעיד עדות שקר בעצמו (ברכות יד:). וע"י תפילין שבראשו תפול אימתה ופחד על האויבים כמ"ש (דברים כח:). וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ואמרו רז"ל (ברכות ו:). אלו תפילין שבראש ולדבר זה היו צריכין במלחמה שיראו השונאים וייראו מהם. ואף ק"ש של לילה כשם שמציל מכל מזיק ומחבל כך הוא מציל מן האומות אשר כחם מן שרים של מעלה, ולכך סמכו (במד"ר כ.ב.) ק"ש אל פסוק לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במדבר כג.כד) כי פשוטו מדבר מסתמא בסתם מלחמה.

ובמס' ברכות (ה.) אמרו רז"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר, שנאמר (תהלים ד.ה.) רגזו ואל תחטאו אי אזיל מוטב אי לא יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם, אי אזיל מוטב ואי לא יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם, אי אזיל מוטב אי לא יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. ודי' אלו נזכרו בפרי' זו לפי שנאמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. פירש"י לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה וקטרוג זה היינו שהשטן הוא יצר הרע המשתדל להחטיא את האדם במלחמה מקום הסכנה כדי להפילו ביד אויביו, על כן במלחמה צריך האדם יותר שמירה מן היצה"ר כי במקום מסוכן זה הוא מתגרה באדם יותר מבמקום אחר להטותו לדבר רע. ורז"ל (כתובות מו:). למדו מן פסוק ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה. וכי דווקא בשעת מלחמה צריך להזהר ולא בזמן אחר אלא ודאי לפי שבמלחמה היצה"ר מתגרה בו ביותר הן בדבר ערוה הן בשאר עבירות כדי להפילו ביד אויביו, ע"כ למדס התורה שיהיו מזורזים במלחמה לעמוד כנגד יצרם שלא יביאם לידי חטא במקום הסכנה, ותדע שבעקידה ובשאר מפרשים ראיתי שפירשו כל המלחמות שבפרשה זו על מלחמות האדם עם יצרו ודבר זה רחוק מכליותי להוציא המקראות מפשוטם, ומה שכתבנו מסכים עם פשוטו מכל צד להורות הדרך אשר בו ינצחו האומות והוא כשיהיו שלמים במעשיהם במלחמה ולא נפקד מהם איש לעבירה.

על כן נאמר והיה כקרבכם אל המלחמה, עם האומות ואתם יראים מן העון שלא ישל אתכם היצר הרע כי הוא השטן המקטרג בשעת הסכנה אז יעסקו בתורה, זה"ש ונגש הכהן ודבר אל העם ובמס' סוטה (מב.) אמרו ודבר אל העם בלה"ק וילפינן מן ג"ש של משה ידבר הנאמר במתן תורה (שמות יט. יט) מה להלן בלשון הקודש אף כאן כן. ואני אומר אין ג"ש לחצאין מה להלן תלמוד תורה אף כאן הכהן מדבר אל העם דברי תורה, שהרי יהושע נענש על ביטול תלמוד תורה במלחמה שכן אמר לו המלאך עתה באתי (יהושע ה. יד) על ביטול תורה (עירובין סג:). וטעמו של דבר שת"ת מגין בעד

היצה"ר השטן המקטרג ביותר בשעת סכנה, ואם באולי יש לך אדם שאינו בן תורה כי לא כולי עלמא תורה גמירי וא"כ אותן כיתות במה ינצלו מכף אויב פנימי זה במלחמה, לפיכך ואמר שמע ישראל דהיינו יקרא ק"ש אשר הכל יודעין לקרותו ובזה ינצלו כולם מראש פרעות אויב, ואם באולי יש לך עם הארץ שאפילו ק"ש אינו יודע או איזו איש קשה עורף אשר יצרו הרע חזק ממנו לא ישוב מפני כל תורה וק"ש ואז צריך להזכיר לו יום המיתה ואז ודאי אזיל, ע"כ השוטר משמיע מי האיש אשר בנה בית וגו' פן ימות במלחמה וגו', ובהזכרת המיתה של המלחמה יזכור אגב זה גם סתם יום המיתה ובזה ינצח יצרו ודאי כמ"ש (בראשית ד.א) אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ ר"ל יזכור לו פתח קברו ואז אע"פ שאלו תשוקתו מ"מ אתה תמשול בו.

ועל זה דרשו רז"ל (ברכות יח.) כי החיים יודעים שימותו (קהלת ט.ה) אלו הצדיקים כו', ור"ל שיודעים שימותו וע"כ זכרון יום המיתה תמיד לנגד עיניהם ודבר זה מצילם מן החטא, והמתים אינן יודעין מאומה. אלו הרשעים שבחייהן קרוין מתים שנאמר (יחזקאל כא.ל) ואתה חלל רשע וגו' אשר בא יומו בעת עון קץ. ר"ל הרשעים אינן יודעים מאומה כי אין זכרון יום המות לנגד עיניהם כלל וז"ש אשר בא יומו בעת עון קץ ר"ל בעבור העון של הקץ שלו כי לא היה זכרון קץ שלו לנגד עיניו כלל, לא כדוד שהתפלל ואמר הודיעני ה' קצי וגו' (תהלים לט.ה) אלא קרבם בתימו לעולם ועד וגו' (שם מט.יב) וזה פירוש יקר.

דברים פרק-כא

[א] כי ימצא חלל באדמה וגו'. הקשה מהרי"א על פרי' זו שאין כאן מקומה בין ד' פרשיות המדברות מענין מלחמה ונתן הרב טעם חלוש בדבר גם שאר מפרשים הנגשים לפרש הסמיכות בשינויים דחוקים. ועתה שא נא עיניך וראה מ"ש רז"ל (סוטה מו.) תניא אמר רבי יוחנן בן שאול מפני מה אמרה תורה הבא עגלה ערופה, אמר הקב"ה תבא העגלה שלא עשתה פירות, ותערף במקום שאינו עושה פירות, ותכפר על זה שלא הניחוהו לעשות פירות, ומקשה בגמרא אילימא אפריה ורביה הכי נמי דאסריס ואזקן לא עריפנא אלא אמצות. ובפרשה שלפני זו נאמר כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, ואמרו רז"ל במס' תענית (ו.) אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא זה ת"ח שאינו הגון כו'. וא"כ כל משכיל יראה בעין שכלו שסמיכות שני פרשיות אלו מבואר מעצמו ממ"נ אם טעם העגלה ערופה על שלא הניחוהו לעשות פירות בפ"ו, שפיר

נסמכה לפרשה הקודמת המקפדת על עץ עושה פרי שלא לכרות אותו ומה לי פרי האדם מה לי פרי האדמה משפט אחד להם שנאמר כי האדם עץ השדה הוא. ואם שלא הניחוהו לעשות פירות של מצות כפי המסקנא הרי גם בפרשה שלפניה הקפיד על זה שלא לכרות הת"ח עושה פרי עץ חיים למינו, ותמה אני על כל המפרשים שדבר פשוט כזה יהיה נעלם מנגד עיניהם.

ומה שדרשו רז"ל (תענית ז.) פסוק ממנו תאכל ואותו לא תכרות על הת"ח, נראה שלא כווננו לעולם להוציא המקרא מפרשטו אלא שרצו לתרץ למה הקפידה התורה כל כך על כריתת עץ מאכל, אלא ודאי כדי ללמוד ממנו ק"ו על האדם העושה פרי צדיק עץ חיים כי האדם עץ השדה הוא עושה פרי צדיק וצמח צדקה, ואם הקפידה תורה על עץ עושה פרי שאין בו דעת ותבונה ק"ו על פרי הצדיק השלם, וע"כ סמך מיד הפרשה של עגלה ערופה אשר ממנה נראה ג"כ הקפדה גדולה על פרי צדיק עץ חיים.

פרשת כי תצא

[י] כי תצא למלחמה על אויביך וגו'. אויביך ביו"ד לשון רבים ואח"כ אמר ונתנו הל"ל ונתנם, על אויביך, כנגד אויביך הל"ל, ובילקוט מסיק בשם הספרי וז"ל על אויביך כנגד אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך. ולא הבנתי דבריו מהו האמור בענין, אם זה הוא שאמר וגלחה את ראשה וגו' הרי כבר הוא נתון בידו קודם שעשה האמור בענין כי איך ישבה ממנו שבי אם עדיין אינו נתון בידו, ואף את"ל שאין ראיה מן השבויה כי לפעמים ישבו שבי במלחמה אף אם עדיין אין האויב מסור בידו, וראיה מן וישב ממנו שבי הנאמר פ' חקת (כא.א) מ"מ קשה מנא ליה לומר כן לפרש ונתנו סוף שיתנו בידך שמא פירושו שיתנהו לאלתר בידך.

ונראה שקשה לבעל מדרש זה ונתנו ונתנם הל"ל, אלא ודאי שמדבר באויב אחד פרטי שהיה בכלל אויביך הרבים שהזכיר כבר ומי הוא זה ואיזו הוא, אין זה כ"א צר ואויב פנימי והוא שטן הוא יצה"ר המקטרג ביותר בשעת הסכנה במלחמה כמבואר בפ' שופטים (כ.א) בפסוק כי תצא למלחמה. ועליו אמר ונתנו ה' אלהיך בידך וא"כ קשה איך הוא מבטיחו שיתנו הקב"ה בידו, הרי אחר זה נאמר ענין אשת יפת תואר שלא דברה תורה אלא כנגד היצה"ר כו' והרי אנו רואין שעוד טומאתו בו שהרי לא עצר כח לעמוד כנגד יצרו עד שהכשילו ביפת תואר זו ואיה הבטחת ונתנו ה' בידך. ע"כ פירש ונתנו סוף שיתנו בידך כי אם תעשה כל האמור בענין מגלוח ראשה ונוולה מה כתיב אחריו והיה אם לא חפצת בה. פירש"י

הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה ואז ודאי יצרו מסור בידו כשישנא אותה, ועיקר תחבולה זו היא כדרך שנאמר (קהלת ז. ב.) טוב ללכת אל בית אבל וגוי' כי על ידי זה יזכור יום המיתה ואז ודאי אזיל היצה"ר, וכשהיא בוכה ומתאבלת על אביה ואמה הרי הוא יושב בבית אבל תמיד וע"י זה יזכור ליצרו יום המיתה ואז ודאי אזיל ואז תשקוט תאותו ועל ידי זה ישנאה, ולפי שמבשרך שסופך לשנאותה לכך אמר סוף שהי' אלהיך נותנו בידך.

ומטעם זה הוצרך לפרש על אויביך כנגד אויביך, כי לשון על לא יצדק כ"א בסתם מלחמה הבאה מן השמים מעל כי בסתם מלחמה מן השמים נלחמו הכוכבים ממסילותם (שופטים ה. ב.), אמנם מדקאמר ונתנו לשון יחיד בעל כרחך אתה צריך לפרשו על היצה"ר וא"כ כשאמר כי תצא למלחמה על אויביך לשון רבים ודאי כלל בזה שני מיני אויבים הן אויב חיצוני הן אויב פנימי המקטרג בשעת סכנה, ויש ראייה לזה כי בפר' שופטים כתיב כי תצא למלחמה על אויבך בלא יו"ד אצל הבי"ת וזה מדבר בסתם אויב לבד וכאן נאמר אויביך ביו"ד המורה על אויבים רבים ודאי כלל החיצוני והפנימי יחד, ואמר ונתנו אחד מהם יתן תחילה וזה ודאי היצה"ר שאם אין יצרו נתון בידו תחילה אינו יכול לנצח אויב חיצוני זה כל זמן שהוא מלוכלך בחטא, ע"כ הוצרך לפרש על אויביך כנגד אויביך כי המלחמה שעם היצה"ר אינה באה מלמעלה כ"א האדם צריך להיות המתחיל והי' יגמור על ידו, זהו שאמר סוף שהי' אלהיך נותנו בידך סוף היינו אחר כל המעשים שתעשה מעניני נצוח ותחבולות נגד יצרך והי' ישלח עזרו לסוף, אבל בסתם מלחמה הדבר בהפך כי קודם אשר הכינות לבך לצאת למלחמה כבר נלחמו עמו מן השמים ואתה הגומר כדי שתקרא על שמך.

כי תצא למלחמה וגו'. מהו כי תצא הל"ל כי תלך, או כי תלחום, ומהו למלחמה ללחום מבעי ליה, כי למלחמה משמע שאין אתה לוחם כ"א למען ראות המלחמה באת, על אויביך כנגד מבעי ליה, ושבית שביו כפל הלשון, ואע"פ שאמרו רז"ל (סוטה לה.): שבא לרבות כנענים שבתוכו מ"מ הל"ל ושבית שבי שביו למה לי.

והנה מקום אתי לפרש זה בשני פנים, האחד הוא, כדרך שפירש הרמב"ן פרשה זו על פסוק כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע, היינו דבור רע והוא לשון הרע כדי שלא יהא ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים, וזה דבר ברור שכשאין שלום בין הלוחמים הרי הם מנוצחים כמו שקרה לפריצי ישראל בבית שני, לכך אמר כי תצא בלשון יציאה מיעט המלחמה הפנימית תוך העיר, לומר שדווקא כצאתך העיר תפרוש כפך למלחמה אבל בתוך העיר יהיה שלום ביניכם, ודווקא למלחמה תצא ולא ממלחמה, ודווקא על אויביך תצא ולא על אוהיביך לרעך כמוך, ושבית שביו של השונא ולא שתבקש לצוד את חבירך במצודתך, כי כל אלו דברים המזיקין במלחמה ואם את כל אלה תעשה אז ונתנו הי' אלהיך בידך אבל לא זולת זה.

הדרך השני, שבא לבטל דעת יצרך הרע, אשר ישיאך לומר הלא שבוייה זו באתה לידי ע"י כחי ועוצם ידי ונכנסתי בסכנת המלחמה עד שנצחתי ולמה יטיל ה' עלי כל התנאים הללו מגלוח ונוול, על כן הקדים לו לומר שקר אתה טוען כי לא בכחו יגבר ורק את אשר הורישך ה' אותו תירש ואין אתה הלוחם רק כי תצא מביתך לראות המלחמה אשר קדמך כבר מן השמים הכוכבים ממסילותם, וז"ש למלחמה לאותה מלחמה שהתחלתה היתה כבר על אויביך עליו ממש מן השמים מעל ולא מכנגד ממך כי כבר ישלח ה' חציו ופיצם, ושבית שביו של הקב"ה כי כבר נשבית ע"י המלחמה ויען כי חפץ ה' לעשות לך שם תפארת בכל הארץ שתקרא המלחמה על שמך, ע"כ ונתנו ה' אלהיך בידך, כי כפי הנראה לכל העמים כאילו ידך עשו ויכלו להם אבל האמת אינו כן כי יד ה' עשתה זאת ומפני הכבוד נתנו בידך.

[יא] וראית בשביה וגו'. לרבותא נקט בשביה כי מה לאשה במלחמה ודאי לשם זנות הובאו הנה וע"כ היה מן הראוי שתמאס בה כי לא ינוח שבת הרשע על גורל הצדיקים, ואם ישיאך יצרך על כל פנים וחשקתה בה. אז ולקחתה לך לאשה. מלת לך מיותרת אע"פ שרז"ל דרשו (קידושין כב.) לך ולא לאביו או לבנו, מ"מ נוכל לפרש כפי הפשט לך ולא לזרעך, כי תועלת מדומי זה אינו כי אם לך אבל לזרעך אדרבה הדבר מזיק כי לסוף יהיה לך מינה בני דלא מעלי והיינו בן סורר ומורה, והבאתה אל תוך ביתך. היינו חדר לפנים מחדר כסות עינים לחרפתך שלא תגלה רעתך בקהל.

וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה. וגו' פירש הרמב"ן שהכל עניני אבילות המה ועיקר תחבולה זו כדי שיהיה הוא בבית אבל ויזכור ליצרו יום המיתה כענין שאמרו רז"ל (שם מ.) הרואה שיצרו מתגבר עליו ילבש שחורים ויתעטף שחורים כו' ואולי אזיל יצרו ע"י זכירת האבילות ואמר כאן שאם בכל אלה לא יוסר והוא עומד בחשק תאותו אז תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה. לך לבד היא נאותה ואתה נאה לה כי כמוה כמוך.

והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה מלת והיה י"א שמורה על הודאי שכך יהיה ולפי דרכנו נגזר ודאי זה מלשון רז"ל שע"י זכירת יום המיתה ודאי אזיל היצה"ר ואז ממילא תפסק התשוקה, וקרוב לשמוע שדייק רש"י ממלת חפצת לשון עבר כי הל"ל אם לא תחפוץ בה להבא אלא שכל דבר הגלוי לפני השי"ת שכך יהיה דומה כאילו כבר נעשה הדבר מאז ומקדם לכך נאמר אם לא חפצת בה, ויתכן עוד לפרש לשון והיה שמשמע שהענין יהיה בהווייתו ולא ישתנה, ובזה הכתוב מבשרך שכאשר החילות להטיל עליה שנאה כך יהיה לעולם ולא ישתנה דעתך משנאה לאהבה וז"ש שסופך לשנאותה וזה מאת ה' שלא לערב ענבי הגפן בענבי הסנה והוא דקדוק נכון במלת והיה, ומיושב גם לשון אם המורה על הספק ולדברינו הוא מיושב שפיר.

{יח} כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. אמרו רז"ל (סנהדרין עא.) בן סורר ומורה לא היה ולא יהיה ולמה נכתב בתורה אלא דרוש וקבל שכר, ומ"מ חל עלינו חובת ביאור דבר זה למה כתבה תורה דבר שאינו בנמצא כלל, גם יש להתבונן במה שנאמר כאן וכל ישראל ישמעו ויראו יותר מבשאר מצות פרטיות ועוד למה לא נאמר כאן ולא יזידון עוד כמ"ש בפרי' שופטים (יז. ג) ואולי טעמו של דבר לפי שבן סורר ומורה לא היה ולא יהיה ולא נכתבה הפרי' כ"א כדי שישמעו הבנים ויראו ולא יעשו כדבר הזה, ומ"ש וכל ישראל ישמעו היינו שישמעו פרשה זו ומשפט הכתוב בה ויראו הבנים מלמרות עיני כבודם של אב ואם ולכך לא נאמר ולא יזידון עוד. כי לשון עוד מורה על דבר הנעשה כבר שלא יהיה נעשה עוד וזה אינו שהרי בן סורר ומורה לא היה דברים מעולם ולא נכתבה פרשה זו כ"א להפיל אימתה ופחד על הבנים.

אך קשה לי וכל ישראל ישמעו וכל הבנים הל"ל, כי אין צורך לפחד זה כי אם לבנים, ובספר הזוהר דרש פרשה זו על כל ישראל. ואני אומר שאין צורך בזה כי גם מפשוטה של הפרשה יש מוסר נפלא לכל ישראל שנקראו בנים לאל חי ויש לחוש שיסמכו על זה ויאמרו מאחר שאנחנו בניו א"כ ודאי אם יהיו בנים סוררים לא יביט און ביעקב וירחם עליהם כרחם אב על בנים ויוותר להם כדרך שהאב מוותר לבנו ויאמרו הקב"ה וותרן, וכן אמר משה בניו מומם (דברים לב. ה) ר"ל מה שקראם בניו זהו מומם כי סמכו על זה ועשו עבירות חבילות ובטחו באביהם שלא ימסרם ביד מדת הדין, ע"כ כתבה התורה שהדין דין אמת שאפילו האב חייב להביא את בנו לב"ד ולמוסרו למיתה ועי"ז ישמעו פרי' זו כל ישראל ויראו את ה' ולא יסמכו על מה שקראם בנים כי גם בב"ד שלמטה חייב האב למסור את בנו לב"ד וכן הדין גם בב"ד שלמעלה.

דברים פרק-כב

{א} לא תראה את שור אחיך וגו' והתעלמת מהם. דרשו רז"ל (ברכות יט.): פעמים שאתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו, ויש לפתרו בדרך שאמרו רז"ל (אבות ד. כג) ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו, ואין חילוק בין קלקול בגופו או בממונו הכל אחד אם הוא בענין שא"א להצילו ולהשיב את נדחו, ע"ז אמר לא תראה את שור אחיך או שיו נדחים, כשהם נדחים לגמרי כגון טובעים בנהר וכיוצא בהם והתעלמת מהם צריך אתה לעשות את עצמך כלא רואה, אמנם השב רצה לומר אם יש בהם כדי השבה שאינן נדחים לגמרי אלא אפשר לך להשיב את נדחם אז תשיבם לאחיך חייב אתה להשתדל לראותו כדי להצילו.

[ב] ואם לא קרוב אחיך וגו' והיה עמך עד דרוש אחיך אותו. רז"ל אמרו (ב"מ כז:) דרשהו אם הוא רמאי, ומ"מ אותו קאי על השור או שה כי הל"ל עד שיבקש אחיך אותו אלא שיבא אחיך וידרוש בדרישה וחקירה והיינו ע"י סימנים עד שיתברר לך שבאמת הוא דורש אותו זה השור ולא אחר וממילא שמעינן שצריך לדרוש אם אינו רמאי, אבל המקרא אינו יוצא מידי פשוטו כמו שפי' הרא"ם שאותו קאי על אחיך. ומ"ש לא תוכל להתעלם אחר שאמר ומצאתה דאתי לידיה משמע (שם כז.) לפי שהדבר מסור ללב שאם יבא אחיך וידרוש ויאמר שור בסימן זה וזה נאבד לי, וישיאך יצרך להתעלם ולהורות היתר לעצמך שמא ראה אותו אצל חבירו, או תרצה להטיל דופי בסימניו כדי להפטר ממנו בדיני אדם, מ"מ לא תוכל להתעלם מפני עין שלמעלה הרואה ומכיר בתחבולותיך.

[ג] למען ייטב לך והארכת ימים, לשון זה נאמר גם אצל כבוד אב ואם בדברות שניות, ולשון למען ייטב לך משמע שממילא נמשך לך טובה מזה והנה בכבוד אב ואם הדבר פשוט שאם תכבד אביך ואמך אזי ממך יראו בניך וכן יעשו גם לך כשיגדלו, וכן כשיראו בניך שלוח האם בעופות ילמדו ק"ו שאם אתה נוהג כבוד במולידין אפילו בבעלי חיים ק"ו שינהגו כבוד במולידיהן, ושכר שניהם אריכות ימים לפי ששני מצות אלו מחזיקים האמונה בחידוש העולם כי כמו שיש סבה לכל סבה ומשתלשל הדבר עד הסבה הראשונה ית', כך כל נולד יש לו מוליד עד המוליד הראשון ית' ואליו ראוי לחלוק כבוד ומכבודו ית' חלק לכל המולידין המשתלשלים מאתו ית' מסבה לסבה, ע"כ הזכיר בכ"מ שמירת השבת אצל מצות כבוד אב ואם, כי השבת הבא לזכר חידוש העולם גורם לקיים מצות כיבוד או"א, להוציא מדעת מאמיני הקדמות האומרים שאין לעולם שום התחלה והכל מחויב המציאות ולפי סברתם הנבערה אין יתרון למוליד על הנולד, ואנחנו מאמינים שהמוליד הראשון ית' חלק מכבודו לכל המולידים המושפעים מאתו ית' וזהו טעם כיבוד אב ואם ושלוח הקן, ומטעם זה סמך המצוה למצות כי תבנה בית חדש ואמרו רז"ל (תנחומא תצא א.) קיימת מצות שלוח הקן תזכה לבנות בית חדש מה ענין זה לזה אלא לפי שמצות שלוח הקן מביאך לידי אמונת חידוש העולם שהקב"ה בנאו וחדשו על כן מדה כנגד מדה תזכה גם אתה לבנות בית חדש וזהו יסוד האמונה וכתוב (חבוקק ב.ד.) וצדיק באמונתו יחיה. כי ע"י האמונה הוא דבק במקור חיים על כן שכרו אריכות ימים ולכן דרשו (בד"ר ו.ב.) על שלוח הקן פסוק אורח חיים פן תפלו (משלי ה.ו.).

[ח] כי תבנה בית חדש וגו' כי יפול הנופל ממנו. מלשון רז"ל (שבת לב.) שבקיה לרויא דמנפשיה נפל, כך תיבת ממנו שב אל הנופל ואמר זה כדי שלא תאמר וכי המעקה מבטלת הגזירה כאשר זה ראוי ליפול. על כן אמר שאין הדבר כן כי אתה לא תשים דמים בביתך כי מי שדמיו בו וראוי ליפול למה יהיה זה בביתך, ומכל מקום הראוי ליפול לא ינצל על ידי המעקה כי יפול הנופל ממנו מנפשיה נפיל אפילו במקום מישור, אבל אם לא תעשה מעקה אזי יפול ממך ולא ממנו מעצמו והי' רצה שהוא עצמו יפיל את עצמו כי מידו היתה זאת לו. וי"א ממנו שב אל המעקה כי הראוי

ליפול יפול אפילו מן המעקה ואין המעקה מצלת כי אם הבלתי ראוי ליפול.

ורז"ל אמרו (תנחומא תצא א.) אם קיימת מצות מעקה תזכה לכרם, מה ענין המעקה אל הכרם אלא לפי שהיין מפיל את השכור כדמסיק בילקוט מה הגפן בוצרין אותו והוא שותק ואח"כ משקין לאדם ומפילין אותו כו' עיין סוף פרי וישב (מ.קמז) לפיכך דווקא אחר עשיית המעקה המצלת מן הנפילה תזכה לכרם ולא קודם לכן כי יפול הנופל ממנו, רמז לדבר כי יפול הנופל סוף תיבת עולה למספר יין. ותדע כי פרשת שלוח הקן מתחלת בכ"ף ומסיימת במ"ם דהיינו בין הכל סמ"ך וכן פרשת מעקה וכרם, מתחילות בכ"ף ומסיימות במ"ם על שם סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קמה. יד) כי בשלוח הקן הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא גוזלות ועלה ונפל ומת היכן אריכות ימיו של זה וסמכו ה' ליתן לו אריכות ימים לעולם שכולו ארוך (חולין קמב.) ובעשיית מעקה סמ"ך לכל הנופלין הראוין ליפול, ובלא תזרע כרמך כלאים שאינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד (ברכות כב.) ועל ידי זה יגרום לו תוקד אש (קידושין נו.) אמנם כשאינו זורע ע"ז האופן סמך ה' לכל הנופלים במפולת יד. וקרוב לזה פירש הריב"ה ומתוכו תראה מה שהוספתי משלי.

דברים פרק-כג

[ה] על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. פירש"י על דבר העצה שיעצו להחטיאכם. ודבר זה אינו מפורש במקרא ועיקר חסר מן הספר, גם אין הדעת נותנת להרחיק ב' אומות בעבור שלא קדמום בלחם, אלא ודאי העיקר הוא בעבור שהחטיאום ודבר זה מבואר במקרא שלכך לא קדמום בלחם ומים כדי שיהיו רעבים וצמאים מיגיעת הדרך ועי"ז בהכרח יאכלו מזבחי אלהיהן וישתו מצרצור יין שלהם המרגילים לערוה, כדמסיק בסנהדרין (קו.) כי כל עיף ויגע לא יבקר בין אסור למותר ואוכל ושותה מכל מה שנותנין לו והקב"ה ידע כוונתם על זה האופן ע"כ נתרחקו, לכך נאמר על דבר אשר לא קדמו רצה לומר על אותו דבר נסתר אשר אליו כווננו במה שלא קדמום, ואע"פ שהנקיבות היו עיקר בזנות מ"מ עיקר האשמה תלויה באנשים שדרכן לקדם והאנשים התחילו בקלקלה והמה הכריחו בנותיהן לזנות, ומטעם זה החיו בני ישראל הנקיבות במלחמת מדין כי טעו בדין זה שנתרחקו דווקא הזכרים. וזה פירוש יקר יותר ממה שדברו בזה כל המפרשים והותרו כל הספיקות שהקשו.

ו ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. לשון זה צריך ביאור כי איך יתכן לומר שהקללה עצמה תהיה לברכה, אע"פ שבאו במקום הקללות ברכות מעין הדברים שרצה לקללם מ"מ אין הקללה עצמה לברכה, גם קשה על מה שארז"ל (סנהדרין קה:) מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו לקללם כו' ומסיק כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות כו' שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה. קללות לא נאמר כו' משמע רק אחת מהם נהפכה לברכה, וקשה מה נשתנה ברכה זו מזולתה, ועוד מאי משמע מלשון הפסוק שדוקא בתי כנסיות חזרו לברכה.

והביאור לכל זה הוא, שבלעם קוסם היה והיה רואה באצטגנינות של ישראל שהיה מורה על כל הדברים הללו שבקש לקללם בו לא יהיה להם בתי כנסיות כו', לא תהא מלכותם מושכת כו', וידוע שאין הקב"ה משדד המערכה בעבור זכותם של ישראל כ"א במקום שאין שום דרך להסב פני המערכה לטובה אבל במקום שיש לקיים משפט המערכה ולפתרה על דרך אחר אזי אין הקב"ה משדדה, דוגמת כוכב ששמו רעה שהיה עולה לקראת ישראל והיה מורה על דם הפכו הקב"ה לדם מילה וכארז"ל (שבת קנז:) האי מאן דנולד במזל מאדים להוי טבחא כו' כמבואר למעלה בפר' בא (י.י.) וכל הקללות שמנה שם בגמרא לא תשרה עליהם שכינה, לא תהא מלכותם מושכת, לא יהיה להם זיתים וכרמים כו', בכולם לא היה שום דרך לפרשם לטובה כדי לקיים משפט המערכה וישראל לא יהיו ניזוקין, על כן הוצרך הקב"ה לשדד המערכה מהוראות אלו מכל וכל לפיכך חזרו כולם לקללה כשחטאו ישראל ולא היה בידם זכות העומד בכחו נגד המערכה.

אבל בהוראת לא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, לא הוצרך הקב"ה לשדד המערכה כי היה מקום לקיים משפט המערכה שלא יהיה להם בתי כנסיות אבל לטובתם הוא, והיינו כדרך שפירש"י משכנותיך ישראל שהם ממושכנים בעונם שנאמר (איכה ד.יא) כלה ה' חמתו ויצת אש בציון. וזה ודאי טובה גדולה שיכלה ה' חמתו בעצים ואבנים ואנחנו נמלטנו כי מי שיש לו משכון ליתן אותו בחובו אינן גובין ממנו נפשות, והיינו הך שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי נוסח הקללה עצמה שהיא לא יהיה להם בתי כנסיות נתהפכה לברכה כי ע"י שלא יהיה להם בתי כנסיות ינצלו הנפשות, והיינו שאמר בלעם מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל. ר"ל טובתכם הוא שהם משכנותיך ממושכנים עליך ואתה ניצול ולפיכך לא חזר דבר זה לקללה שהרי נתקיימה משפט המערכה ולא שודד, על כן אין שייך לומר שתחזור הוראת המערכה לקדמותה כשאר ישראל זוכין.

יד ויתד תהיה לך על אונך. במס' כתובות (ה.) דרש בר קפרא מ"ד ויתד תהיה לך על אונך. אל תקרי אונך אלא אונך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו כי הם דומים ליתידות, ותנא דבי ר"י (שם ה:) מפני מה און כולה קשה ואליה שלה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה שלה לתוכו, והאליה סוף האון ע"כ הוא רכה כי המשכיל

ישמיע לאזנו סופו של המחלוקת כי כל המחלוקת שאינה לש"ש אין סופה להתקיים וזכירת סופו מועיל לו לנטוש הריב ולעשות את עצמו כאיש לא שומע, אך דברי ב"ק צריכין ביאור כי מה ראה על ככה להוציא הפסוק מפשוטו מכל וכל ואין לו קשר לא למעלה ולא למטה ומה שדרש אונן לשון אונן הוא דבר שאין האונן יכול לשמוע.

והקרוב בעיני שראה לדרוש פסוק זה, אמה שנאמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. ודרשו רז"ל (ספרי תצא קיט) דיבור רע דהיינו שישמור עצמו מלשון הרע ובילקוט מביא על זה פסוק בשוט לשון תחבא (אייב ה.כא) וטעמו של דבר פירש הרמב"ן כדי שלא ירבה ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה יותר מן האויבים, והיה קשה לבר קפרא שנאמר ונשמרת מכל דבר רע. דיבור רע, ולא פירש במה יהיה נשמר ממנו ע"כ ראה לומר שפסוק ויתד תהיה לך מבאר מהות השמירה והיא כדרך שנאמר בשוט לשון תחבא. והיינו שיחביא ויסתיר את עצמו כמסתיר פנים ממנו ולעשות עצמו כלא שומע ולהיות מן הנעלבים ולא מן העולבין שומעין חרפתם ואינן משיבים, ובזה ישקיט הריב. כדרך שאמר חכם אחד מעולם לא חרפני אדם כי אם פעם אחד פירוש שלא השיב למחרפיו ועי"ז השתיקו שלא חזר לגלות על ערותו שנית ובזה כיסה את צאתו דהיינו חרפת קלונו שנמשל לקיא צואה בלי ספק וזה הוא עיקר כלי זיינו של אדם כי בשתיקה ינצח ולא כשישיב לו.

ולהנחה זו יהיה אונן כפשוטו כלי זיין, ובוי"ו של ויתד נרמז כל דרוש זה כי כל וי"ו מוסיף על ענין ראשון לומר לך שהשמירה מכל דיבור רע של לה"ר הוא שיניח אצבעו הדומה ליתד לתוך אזנו וזהו כלי זיינו המצילו משוט לשון, ואמר הכתוב שכדומה לו יש עוד יתד נוסף על סתם כלי זיינו אשר בו יחפור בארץ לכסות צאתו כך הוי"ו מרבה בכיוצא בו אצבע הדומה ליתד אשר בו יחפור באונן לעשות עצמו כלא שומע ובזה יכסה קלונו וצאתו, כמ"ש (משלי יב.טז) וכוסה קלון ערום. והאצבע הוא כלי זיינו נוסף על סתם כלי זיינו אשר בהם ילחם בסתם מלחמה שבידים, אבל במלחמה הבאה משוט לשון אין טוב כ"א להחבא באצבע וזהו כלי זיינו כנגד פי המדבר בלה"ר ויורו המורים בחץ שחוט לשונם ואין כתריס בעדם כי אם השתיקה, ובדרך זה אין צורך לשנות מילת אונן כי היא כלי זיין כפשוטו וסמך הצלה זו לפסוק המדבר בכיסוי צואה כי שניהם ענין אחד.

יט לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב וגו'. לפי שגם הכלבים עזי נפש מזנים בפרהסיא על כן לא ידעו שבעה כי אבר קטן משביעו רעב, והזונה מצחה נחושה והרי שניהם שוים בזנות ובעזות, ע"כ אין נכון להביאם למקום הקדושה כי שם גדר ערוה ושם הציץ המכפר על ומצח אשה זונה היה לך (ירמיה ג.ג) והמה עדיין בעזותם ובפחזותם קיימים כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם היינו שינוייהם.

{כב} **לא תאחר לשלמו גוי**. לפי שיצרו של אדם תוקפו בדבר הנדור דווקא וכל זמן שנדרו עליו אז היצה"ר מתגרה בו ביותר, ואומרים לו לא דיך מה שאסרה עליך התורה והבו דלא לוסיף עליה להרבות גרוי של היצה"ר בך לכך נאמר לא תאחר לשלמו שלא לעמוד ימים רבים במצודתו, ולכך נאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא היינו היצה"ר המחטיאך אבל אם תאחר לשלמו אז דרוש ידרשנו ה' מעמך וכל מה שהקב"ה דורש ממך היצה"ר מסיתך שלא תדרש לו לפיכך והיה בך חטא ודאי, כי זה היצר הרע ימצא מקום להתגרות בך ולומר דבר זה אין עליך חיוב גמור וכי בעבור דבור כל דהו יהיה חוב עליך לעשותו ואחר זה יבא להסיתו ולהדיחו גם מעל שאר מצות ה'. ומ"ש והיה בך חטא דומה למה שאמרו רז"ל (שבת קה:): לא יהיה בך אל זר זה יצה"ר וציווי של לא יהיה בך היינו שלא תגרה אותו בנפשך.

ד"א שאם תאחר לשלמו. כי ירע בעיניך לחסר מממונך תדע כי דרוש ידרשנו ה' מעמך ממקום אחר ויפסידך כל כך ממון כפי ערך הנדר והיה בך רושם החטא וגם הממון לא תרויח ותפסידו ממקום אחר.

דברים פרק-כד

{יג} **השב תשיב לו את העבוט כבא השמש וגו'**. אם כסות לילה הוא כו' (ב"מ קיד:): אבל כסות יום הזכיר בפרשת משפטים (כב.כה) שנאמר עד בא השמש תשיבנו לו. ועל צד הרמז הוא מזהיר על העשירים אשר יצו ליורשיהם שאחר מותם יחזירו המשכנות לעניים ועל זה אינן מקבלין שכר כלל כי אז אין הממון שלהם, ועוד שבזמן ההוא הם פטורין מן המצות והמתים חפשי מהם ע"כ הוא מזהירם עד בא השמש קודם הערב שמשך תשיבנו לו, וכאן אמר כבוא בכ"ף ר"ל סמוך להערב שמשך וקודם לו תשיבנו בעודך בר חיוב ובעוד העבוט שלך ובפר' משפטים הארכנו לדבר מזה.

ופשוטו כפל השב תשיב, לומר שבכל יום ויום ישיב לו וא"ת אם כן הפוכי מטרתא למה לי אם בכל לילה אני מחזיר לו ואין אני רק שומר שלו ביום, ע"ז אמר ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך כי דומה לפני ה' אלהיך כאילו בכל יום ויום אתה נותן לו צדקה חדשה, וזה ראייה שב"ח קונה משכון דאל"כ צדקה מנין (פסחים לא:): וכפי הדין יש נפקותא בדבר שאין העני מוריש העבוט לבניו אם היו עשירים. ובאמרו ולך תהיה צדקה מיעט היורשים שאם לא תחזירו כי אם אחר הערב שמשך בעולם הזה אז לא לך יהיה הזרע לצדקה כי אם ליורשך ואם תחזירו בזמן החיוב בחיך אז יהיה לך כפי הרמז שהזכרנו.

וכפי פשוטו הורה בפסוק זה ענין יקר, והוא כמ"ש מונבז המלך שבזבז אוצרותיו כו' אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר ולך תהיה צדקה, אבותי גנזו במקום שהיד שולטת ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת שנאמר (תהלים פט.טו) צדק ומשפט מכון כסאך (ב"ב יא:), והא בהא תליא כי לפי שהצדקה מונחת לפני ה' מכון כסאו על כן הוא לך ואין לזרים כי אין יד האדם שולטת שמה ע"כ נאמר ולך תהיה צדקה ולא לאחרים, ונתן טעם לדבר לפי שהצדקה מונחת לפני ה' אלהיך מכון כסאו ומי יעלה השמימה לקחת אותה מידך.

[כ] (כ-כא) לא תפאר אחריך, לא תעולל אחריך. רז"ל דרשו (חולין קלא:): אחריך זו שכחה. וכפי הרמז הוא מזהירו על גזל עניים שלא יעזוב חילו ליורשיו אחריו כדרך שפרשתי אצל לוט שהיה מצטער על ממונו ואמר לו המלאך אל תביט אחריך כמבואר במקומו, (בראשית יט.יז) כך אמר לא תבקש לפאר מה שיהיה אחריך כי מי יגיד לאדם מה שיהיה אחריו וכן לא תבקש לעזוב העוללות למי שיהיה אחריך אלא לגר ליתום יהיה ואז תראה עולמך בחיידך. ואל תדאג לומר אם לא אשאיר אחרי מאומה לזרעי מהיכן יתפרנסו, על זה אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים חסר מכל וכל כי מה שקנה עבד קנה רבו ואע"פ כן זכית עכשיו לשדות וכרמים ברצון האל ית', הוא ישלח גם מלאכו לפני זרעך אחריך ויתן להם די מחסורם ועל כן טוב לך לעשות לצרכך לביתך הנצחי כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מלבניו אחריו על כן לא יבקש וידרוש במה שיהיה אחריו, כדרך שעושין רוב עשירי דורינו עושים עושר ולא במשפט והם אבירי לבב הרחוקים מצדקה, וטוענים שהם עושים כן בעבור בניהם והמה מאומה לא ישאו בעמלם לעולם הנצחי אוי לאותה כלימה ובושה.

דברים פרק-כה

[ב] במספר, ארבעים יכנו. מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ואחת מלפניו (מכות כג.) כי כל חוטא פונה עורף אל השכינה ועושה עין של מעלה כאילו אינו רואה, ויש לך חוטא שמעיז פניו נגד ה' כמ"ש (משלי כא.כט) העז איש רשע בפניו. וכשם שהחמירה תורה בגנב יותר מבגזלן והוטל עליו הכפל לפי שמכחיש עין של מעלה ואינו משוה עבד לקונו משא"כ בגזלן (ב"ק עט:), כך הוטל עליו הכפל ללקות פי שנים מאחוריו וחלק א' מלפניו כי בכל חטא יש לספק אם העז בפניו או אם פנה עורף אל ה' ואז חטאו כפול.

וי"א אחד לפניו, שהיה לו לזכור אחת לפניו, כי בא מטיפה סרוחה. ושתיים מאחוריו, שהיה לו לזכור כי הוא הולך למקום רמה, ולזכור לפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון והם לאחוריו, ונכון הוא.

וטעם למספר ל"ט, לפי שכפר באחד העולה למספר י"ג ובתורה שנדרשת בי"ג מדות ומרד ביצר טוב הבא אחר י"ג שנה. וכל חוטא נכנס בו רוח שטות והוא נעדר מן הבינה הבאה למי שנה, לכך נאמר והיה אם בן אם נחקור את הבינה הבאה בשנת מי והוא דומה כאילו לא הגיע לשנת מי בזאת תדע כי ראוי להלקותו במספר שאינו ארבעים ממש אלא סמוך למספר זה כי לא עם בינות הוא.

[יג] לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. יש לדקדק אם הפירוש גדולה יותר מן הראוי והקטנה יותר מן הראוי ושניהם שקר ושוקל לעצמו בגדולה ולאחרים בקטנה, א"כ קשה מהו שאמר אבן שלימה וצדק יהיה לך. כי תואר השלימה קאי ודאי על הקטנה יותר מהראוי שצריך להשלים חסרונה שתהיה שלימה ובלתי חסרה, ולמה לא אמר דבר המתנגד אל הגדולה ובעל כרחך אתה צריך לומר שתיבת וצדק אמר כנגד הגדולה השקרית, וקשה הרי הצדק הוא הפך שניהם ושלימה למה לי, אלא ודאי כך פירושו שגדולה היא המשוערת כראוי וקטנה היא החסירה מן הראוי ומה שאמר אבן שלימה וצדק קאי הכל על הקטנה כי לשון צדק דרשו רז"ל (ב"ב פח:). צדק משלך ותן לו. ע"כ אמר דרך לא זו אף זו אבן שלימה ובלתי חסירה יהיה לך שלא תחסר את חבירך כלום ולא זו שלא תחסר לו אלא אפילו וצדק משלך ותן לו יותר מהראוי לבא לו, ואם כן הוא שהגדולה היא הישרה למה אמר לא יהיה בכיסך הגדולה למה לא תהיה בכיסו הישרה, ועו"ק מ"ש כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול תרתי למה לי ומדקאמר כל עושה עול ש"מ שכל עושה אלה אינו עול וצריך להבין מהו זה.

ביאור הדבר הוא כדרך שאמר שלמה, אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם (משלי כ.י) אם שניהם שקרים מהו גם שניהם מהיכא תיתי לחלק ביניהם, ומהו לשון גם, אלא ודאי שמדבר באחד שקרי ואחד אמיתי והורה שגם הישר נקרא תועבה לפי שהאבן הישרה גורמת לו לשקול בשקרית, כי אם לא היה לו האבן הישרה היה מתירא לשקול לכל העולם בקטנה השקרית כי כל הקונים בבואם לביתם ימצאו משקלם חסר ותבא לבית דין עליו צעקת רבים לומר שלכלנו שקל בקטנה, מאי אית לך למימר שמא בביתכם נעשה חסר וכי לכולם נחסר בביתם דבר זה אינו שכיח. מה הוא עושה הולך ושוקל לקצתם בקטנה החסירה ולקצתם בגדולה הישרה והיה אם יבואו לב"ד הבריות אשר להם שקל חסר, הוא יטעון בב"ד הרי מכרתי להרבה בריות וישאל אותם ששקל בישרה ויעידו שאינן חסרין כלום ויכחישו הטוענים ששקל חסר, וממילא יתרץ הדיין לומר שאצלכם נעשה חסר דאל"כ מה גבר מגוברין (סנהדרין סה:) ולמה אלו אינן חסרין כלום, וכשישלח הב"ד אחר משקלו ישלח הישרה ונמצא שאלמלא הישרה לא היה יכול למכור לכולם בקטנה והרי לכך הוא

מחזיק הישרה כדי לאמת שקר שלו לכך גם הישרה תועבה, וזהו שפירש"י גדולה המכחשת את הקטנה כי ע"י הגדולה יוכל להכחיש בב"ד מעשה הקטנה, ועל כן אמר כי תועבת ה' כל עושה אלה. על מה ששקל בישרה כי גם זה תועבה מאחר שאינו שוקל בישרה כי אם כדי לרמאות העולם, כל עושה עול. היינו השקרית אבל הראשונה אינה עול ואע"פ כן היא תועבה וע"ז אמר שלמה תועבת ה' גם שניהם לרבות הישרה.

ובזה מיושב הסמיכות זכור את אשר עשה לך עמלק. פירש"י אם שקרת במדות ובמשקולות הוי דואג מן גרוי האויב שנאמר (משלי יא.א) מאזני מרמה תועבת ה'. וכתוב בתריה (שם יא.ב) בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. וקשה מה ענין גרוי האויב למשקולות ועוד קשה וכי עמלק בא עליהם בעבור ששקרו במשקולות, גם על הראיה קשה למה קראה מאזני מרמה מאזני שקר מבעי ל"ל, ומהו הקלון שאמר, ואיך נקשר סוף הפסוק ואת צנועים חכמה לתחילתו. אלא ודאי שלאבן הגדולה הישרה קרא מאזני מרמה שלכך הוא שוקל בה כדי לרמאות כאמור והשוקל בה הרי הוא כמסתיר רעתו מן הבריות ועושה עין של מעלה כאילו אינו רואה, וכך מדתו של הקב"ה כדרך שנאמר (שם כו.כז) תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל. וכדרך שאמרו בסוטה (ט.) היא עשתה בסתר הקב"ה מגלה קלונה, כך אמר לרמאים אלו, אתם עושים בסתר עושק וגזל, הקב"ה שולח השונא אשר יקח כל אשר לך בגלוי ואז למפרע יתגלה קלונך כי ידעו הכל למפרע שאתה עשית בסתר עושר ולא במשפט, זה"ש בא זדון זה האויב שיבא בזדון ובגלוי ויבא לאור קלון שלך וזהו שמסיק בילקוט בשם המכילתא (בשלח פ"י א.ח) רבי אליעזר אומר ויבא עמלק שבא בגלוי פנים לפי שכל הבאות שבא לא בא אלא במטמוניות אבל ביאה זו בא בגלוי פנים עד כאן לשונו. וזה ראייה גדולה לדברינו שכל מה שעשו ישראל במטמוניות בא עמלק בגלוי כדי להביא לאור קלונם כי לא עביד הקדוש ברוך הוא דינא בלא דינא, וכששולח את האויב שיקח את אשר לך ודאי היה זה בעבור שבסתר עשית עושק ונלוז והעושים כך סוברים כי חכמים המה להרע, כאשר בדורנו חושבים לחכם את כל מי שהוא חריף לרמות והכתוב אומר (בראשית כז.לה) בא אחיך במרמה ולא בחכמה ויקח את אשר לך, אמנם מי שהוא מקיים והצנע לכת עם אלהיך ואינו עושה שקר לחבירו אפילו בצנעה הוא הנקרא חכמה וזהו שאמר ואת צנועים חכמה והוא הפך המאזני מרמה שהזכיר.

ועל דבר זה בא עמלק, שנאמר (שמות יז.ז-ח) ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק. ומסיק בילקוט (בשם המכילתא בשלח פ"י ו.ז) רבי אליעזר אומר אם הוא מספיק לנו כל צרכינו נעבדנו כו', מזה אנו למידין שלא היו בטוחים בה' שיתן להם כל צרכיהם ומסתמא היו עסוקים בעניני רמאות שלא היו יכולים להוציא מהם בדין ועשו עין של מעלה כלא רואה כמ"ש היש ה' בקרבנו אם אין. על כן ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ודרשוהו (שם פ"י א.ח) לשון רפיון ידים, והיינו שרפו ידי דייניהם כי לא יכלו להוציא בדין מה שחמסו בסתר, וכן כאן נאמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים. הן אלהים ממש, כי הדבר המסור ללב נאמר

בו ויראת מאלהיך. הן אלהים דיינים, כי מי שיש לו אבן גדולה וקטנה אינו נתפס על שקריו בדיינים. ועל כן חתך עמלק המילה וזרקה כלפי מעלה (תנחומא י.) כי מילה החיצונית תכליתה להביא את האדם לידי מילת ערלת הלב וכשלבם תכין מרמה ע"י שטומן משקלותיו במלח א"כ אין תועלת גם במילה החיצונית כל זמן שהם ערלי לב. ועוד לרז"ל (תנחומא פ"י צו. יד) שהמילה משלמת שם של שדי והמה אמרו כמסופקין היש ה' בקרבנו אם אין אם כן אין צורך במילה וק"ל. ולא נתפסו ביד עמלק כי אם הנחשלים אחריך שהיה הענן פולטם מחמת חטאם כי כל בעל מרמה נדחה ממחיצת השכינה כמו שנאמר (תהלים ה.ה) לא יגורך רע. ודובר שקרים לא יכון לנגד עיניו ית' (שם קא. ז) וכל שכן עושה שקרים. וזהו ברפידים ברף ידים דהיינו חסירי כח והיו עיף ויגע כי לא היו נשואים על כנפי נשרים כמו אלו שבתוך הענן אשר אין עיף ואין כושל בהם.

ובדרך דרש יש לומר, כשם שפר' זכור את אשר עשה לך עמלק סמוכה לפרשת משקלות, כך אנו עושים פר' זכור אחר פר' שקלים הבאה לכפרה על עון העגל שנעשה משקלי זהב ע"י שהיו להוטים אחר הממון ביותר כמבואר למעלה פר' כי תשא (ל.ג) וכל הלהוט אחריו משקר גם במשקולות ובעון זה בא המן על ישראל מזרע עמלק בשקלי כסף ומרדכי צוה שלא ישלחו ידיהם בבזה לתקן זה, ואין כאן מקומו להאריך בו.

פרשת **כי** **תבוא**

דברים פרק-כו

[א] והיה כי תבוא אל הארץ וגו'. לא מצינו לשון וירשתה וישבת בה כי אם כאן ובפר' המלך, לפי שאחר ישיבה וירושה ישמן ישראל ויבעט וישאלו להם עניני שררות ככל הגוים, כך בפר' ביכורים היתה הכוונה להכניע רום לבבם אשר אחר ירושה וישיבה ישיאם לבם לומר כי להם הארץ ובחרבם ירשוה וישכחו את ה', זה"ש והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה. כי באמת לא בתורת ירושה אתה בא אל הארץ כי בית והון נחלת אבות אבל מה' הארץ נתונה לך במתנה על מנת להחזיר אליו גמולו ולשמור כל מצותיו, ולבבך לא כן ידמה אלא וירשתה.

שתחזיק בה כיוורש כאילו היא ירושה לך מאבותיך, וישבת בה. כתושב לא כמו שנאמר (ויקרא כה.כג) והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם וגו'. וכל זה יביאך לידי רום שתשכח את ה' על כן אנכי מצוך מצות הביכורים וכן פירש הרמב"ם שעיקר טעם מצוה זו ההכנעה וההשתעבדות אל השי"ת, והעד על זה מ"ש הגדתי היום לה' אלהיך. הגדתי לשון עבר והלא עדיין לא הגיד כלום, אלא שר"ל שבהליכה והבאה זו כבר דומה כאילו הגדתי דרך וידוי כי באתי אל הארץ וגו' ר"ל לא בתורת ירושה כי אם באופן זה שנשבע ה' לאבותינו לתת לנו, ומעיד אני על עצמי בהבאת הביכורים כי מאת ה' היתה הארץ לי למנה ומתנה, וז"ש ולקחת מראשית. ונתת לא נאמר אלא ולקחת לומר לך שמראשית זה אשר תביא בית ה' ליתן הודיה וכבוד לשמו ית' ממנו תקח את כל פרי האדמה ותזכה בכל פרי האדמה אחר שכבר הודית כי תביא הראשית מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך כי ארץ זו לא תקרא ארצך כי אם אחר הבאת הראשית וע"י הבאה זו תקח לך כל פרי האדמה. והבאה זו היא ההגדה האמורה בפסוק הגדתי היום.

[ג] ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. לפי שארז"ל (כתובות קה:) וכי אלישע אוכל ביכורים היה אלא ללמדך שכל המביא דורון לת"ח כאילו מקריב ביכורים, ומדתלה דורון של ת"ח בבכורים סד"א שלא יתנו הביכורים כ"א לכהן ת"ח שיהיה באותו משמר ואם אין בו ת"ח סד"א שימתין עד שיבא משמר של איזו כהן ת"ח, ת"ל אשר יהיה בימים ההם. ובזה נסתלקו דברי הרמב"ן שכתב ולא הבינותי זה כו'. ואמרת אליו הגדתי, כבר בהבאה זו אע"פ שאין שם אומר ודברים ע"ד שנאמר (תהלים יט.ב-ט) ומעשה ידיו מגיד הרקיע וגו', אין אומר ואין דברים וגו'. כך הבאה זו מגידה ומעידה עלי כי באתי אל הארץ לא בצדקתי כי אם משמרו את השבועה אשר נשבע ה' לאבותינו.

ולפי שהיודוי הוא מזבח כפרה, לכך ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה'. לומר הנה סר עונך וחטאתך תכופר, ואחר הכפרה וענית ואמרת, בקול רם לא כמו היודוי שהיה בלחש כי חציף הוא מאן דמפרט חטאיה ברבים אבל דבר זה יכול לומר בקול רם להסיר הפשע מזרע יעקב ולתלותו במקולקל בזרע האם שהיתה מארמי ואומר ארמי אובד אבי, לא הזכיר את לבן בשמו אלא לומר שלפי שהיה מן ארם על כן נהג מנהג מקומו וממנו נמשכה מדה רעה זו האמורה בפסוק וירשת וישבת בה לבקש ישיבה של שלוה בעה"ז כדמסיק בב"ר (פ"ה לט.ח) אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור וראה בני אדם אוכלין ושותין ופוחזים אמר הלואי לא יהי חלקי בארץ הזאת כו', ולפי שמשם לקח יצחק את רבקה, ויעקב את נשיו, משם למד יעקב לבקש ישיבה של שלוה בעה"ז ועי"ז קפצה עליו רוגזו של יוסף, ועי"ז נתגלגל הדבר שירדו מצרימה ושם היו גרים ובאו בכור הברזל למרק אותו עון וזה"ש ארמי אובד אבי וירד מצרימה. והזכיר זה דרך התנצלות על מה שנאשמו באומרו וירשת וישבת בה כאמור לומר שמעון זה נשאר רושם קצת

[טז] היום הזה ה' אלהיך מצוך וגו'. אחר שפיך ענה בך כי לה' תבל ומלואה ומידו ית' נתן לך הכל מעתה תקבל עליך לשמור מצות ה'. את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום וגו'. כי אתה האמרת אותו בהגדות אלו שבבכורים ומעשר ואמרת שמעתי בקול ה'. ולעומת זה גם ה' האמירך להשקיף ממעון קדשו מן השמים ולברך אותך ביתר שאת על כל העמים, אע"פ שכל השקפה לרעה מ"מ אצלך ישתנה הענין כדבר סגולה שאין בו טעם זהו שאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה. וי"א שגם השקפה זו לרעה ור"ל השקיפה על האומות המכעיסים אותך ותן אותם כופר על עמך ישראל לכך לא נאמר השקיפה לברך אלא וברך הוא מילתא באפי נפשיה, ועל פי דרך זה שפיר קאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו', ולתתך עליון על כל הגוים, כי דבר זה מבואר בהשקיפה אשר בו האמירנו ה'. וגם אם האמרת והאמירך לשון חטיבה (ברכות ו.) מ"מ הוא מבואר ע"ז הדרך ומדקאמר בשניהם לשון היום ש"מ שקאי אפרשה שלמעלה של בכורים ומעשר כי בהם מבוארים שני האמרות

דברים פרק-כז

[יב] אלה יעמדו לברך את העם וגו'. ובקללות לא נאמר אלה יעמדו לקלל, לפי שהטובות באות מאת ה' בפועל אבל הקללות אינן באים כ"א מעצמם ע"י הסתרת פניו ית' כי מפי עליון לא תצא הרעות (איכה ג. לח) לכך נאמר ואלה יעמדו על הקללה ולא לקלל כ"א ליעד ביאת הקללות, והדבר בספק אם יבואו או לא כי מאחר שאינן באים כ"א בהסתרת פנים א"כ עדיין הדבר תלוי בהוראת המערכה.

ומה שנאמרו כל הארורים בפירוש ונשארו הברכות בדיוק ולא להפך, לפי שעיקר הברכה לעה"ב הנסתר ורק מפירותיהן יאכלו בעה"ז להיות להם הכנה שיוכלו לקיים המצות ע"י מציאות הברכות ע"כ הסתירם הכתוב. ועוד רמז בזה שברצות ה' דרכי איש אז יהפוך לו הקללה לברכה שאפילו הארורים יתהפכו לברכות ע"ד ארז"ל (מו"ק ט:) תזרע ולא תחצד כמבואר למעלה בפר' בא (י.) בפסוק ראו כי רעה נגד פניכם. ועוד רמז שהברכה בכלל הארורים כי מאחר שהקללה היתה סבה שמיראתה בא לידי סור מרע ועשה טוב אם כן מפאת הקללות נמשכו הברכות.

ומה שבאו במספר י"א, לפי ששם של יה הוא מדת הדין שנאמר (תהלים קיח. יח) יסור יסרני יה, וכן (שם צד. יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, וכן עזי וזמרת יה כמבואר פר' בשלח (טו. ב.) ונמצא שוי"ו ה"א שבשם הגדול הוא מדה"ר וכן כתב רבינו בחיי על פסוק כי יד על כס יה (שמות יז. טז) ורצה

הקב"ה לברא את העולם במה"ד היינו בשם של יה שנאמר (ישעיה כו.ד) כי ביה ה' צור עולמים. וראה שאינו מתקיים עד ששיתף גם ו"ה ליי"ה וע"כ אמרו (ב"ב ט:) הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, לפי שעיקר שכרו בעה"ז הנגבל בשש קצוות כי שכרו ממגד שמים מעל, ומתהום רובצת תחת, ופרצת ימה, וקדמה, וגו'. אבל המפייסו בדיבור הרוחני שבו אז עיקר שכרו לעולם הנעלם בשם של ו"ה דהיינו י"א ברכות כי דווקא לעה"ב השם מלא ע"כ באו הברכות במספר י"א, וכן אפילו הארורים אין הקב"ה שולח בשטף חימה לאלתר כ"א ברחמים תחילה מעט מעט אולי ישובו כדרך שעשה לדור המבול שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כך אפילו הקללות באים מצד הרחמים מעט מעט ע"כ באו ג"כ במספר י"א המורה על הרחמים, ומטעם זה כל התוכחות הן של תורת כהנים, הן שבפרשה זו, מתחילין בו"י ומסיימין בה"א להורות שאפילו ברוגז רחם יזכור.

ובסוטה (ל:): דרשו כל י"א אלו, על נואף ונואפת חוץ מן מטה משפט גר יתום ואלמנה פירש"י לא ידעתי לפרשו, ואני אומר שכך פירושו כי אם ינאף את אשת רעהו ותלד בן ממנו ובמותו יפסוק הדיין שהוא יורש עם שאר אחיו הקטנים הרי הוא גוזל היתום, וגם ממעט לאלמנה מחלקה. והראב"ע כתב שכל אלו דברים שבסתר וכן פירש בחזקוני, ולפי שאין יכולת ביד בית דין לעמוד כנגדם על כן החרימם בארור וזה דעת נכון והראיה עליו שלא הזכיר לשון סתר כ"א בע"ז שנאמר ושם בסתר ובמכה רעהו בסתר כי שנים אלו כוללים כל התורה והמצוות כי כלם נכללו בשני סוגים אלו דהיינו בדברים שבין אדם למקום ב"ה, ובדברים שבין אדם לחבירו, ופרט י"א אלו לדבר בהוה כי בהם הדבר מצוי להסתירם והוא הדין בכל מצות התורה שחזר וכללם בארור אשר לא יקים את דברי התורה. ומה מאד מסכים לזה מה שדרשו אשר לא יקים זה הלומד תורה שלא לשמה והיינו דבר שבסתר שהוא לומד לשם יוהרא ואין כוונתו כדי לקיים המצות ומי יוכל לעמוד על דעתו ואפילו מהש"ר טעו בזה כארז"ל (ב"מ פה.) על מה אבדה הארץ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכים ולא פירשוה עד שפרשה הקב"ה בעצמו ויאמר על עזבם תורתי וכו', כי בנגלה היו רואים אותם עסוקים בתורה אבל לא ידעו שלמדו שלא לשמה וכשבאו לידי מעשה עזבוה כמנהג רוב דורינו, ע"כ אמר אשר לא יקים את דברי התורה מה שהוא מדבר בפיו אינו מקיים ש"מ שהוא לומד שלא לשמה ואין לך סתר גדול מזה ע"כ החרימו בארור.

[ב] ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. בענין היותם עליון על כל גויי הארץ נאמר ונתנך ה' תלה הדבר בהקב"ה, ובמציאת שאר הברכות נאמר ובאו מעצמם משמע ומי ירדוף אחריהם שאמר והשיגוך. הביאור הוא שכל הרודף אחר השררה היא בורחת ממנו והבורח מן השררה השררה רודפת אחריו (תנחומא ויקרא ג.) והשררה מקור לכל הברכות כי מה שקנה עבד קנה רבו, לפיכך אמר ונתנך ה' עליון וגוי' כי זהו השררה אשר לא יאות לך לבקש אותה ולהשתדל אחריה ומ"מ יתן ה' אותה לך ומאז והלאה תהיה השררה רודפת אחריך ותשיגך, ואגב השררה יבואו מעצמם כל הברכות האלה כי הולכים לרגל השררה הרודפת אחריך כך כל הברכות ירדפו אחריך מבלי שתחזור אחריהם והשיגוך אגב השררה, כי תקנה על ידה כל הברכות של כל גויי הארץ כי מה שקנה עבד קנה רבו.

[ד] ברוך פרי בטנך וגו'. ואח"כ אמר ברוך טנאך ומשארתיך. ובקללות שינה הסדר, שהזכיר טנאך ומשארתיך קודם פרי בטנך, לפי שהסברה נותנת שלעולם יעשה הקב"ה נס נסתר יותר ממה שיעשה נס נגלה וברכת פרי הבטן ופרי האדמה הכל נס נסתר אף אם ירבו יותר מן הנהוג אין זה חוץ לטבע, אבל טנאך ומשארתיך שהם פירות תלושים אשר הונחו כבר בכלי אם ירבו זה נס נגלה בין אם יניח שנים וימצא ג' כדרך שנאמר (מלכים א' יז. יד) כד הקמח לא תכלה וגו', בין אם יאכל קמעא ויתברך במעיו, הכל נס נגלה. ע"כ אמר בברכות לא זו נס נסתר שיעשה לך אלא אפילו נס נגלה יעשה לך ובקללות הוא להיפך לא זו אף זו.

ומה שנאמר מיד אחר ברוך אתה בצאתך יתן ה' את אויביך נגפים לפניך. ובקללות לא הזכיר מיד שיהיו מנוצחים כי אם אחר כמה פסוקים, לפי שהסברה נותנת שמיד כאשר יראו האויבים שכל יושבי הארץ ההיא מוצלחים וברוכים הם בבואם ובצאתם, אז יתקנאו האומות בישראל ויצאו מביתם ללחום עם ישראל לגרשם מן הארץ הטובה ההיא ועל זה נאמר בדרך אחד יצאו אליך וגו', משמע שהאומות יבואו על ישראל אבל בקללות נאמר בדרך אחד תצא אליו משמע אדרבה שישראל יצאו מארצם ללחום עם האומות, וזה לפי שבקללות האומות אשר ראו מכות הארץ ואת תחלואיה מסתמא לא יבקשו הארץ של ישראל כי לא יראו בה שום הצלחה לכך לא נאמר אחר ארור אתה בצאתך יתנך ה' נגף לפני אויביך. באויבים שיבואו עליך כי ודאי לא יבואו אלא אתה תצא מארצך אליהם כי תראה שארצם טובה מארצך, אבל לא לאלתר כי אם אחר שיתקיימו כל היעודים הרעים שהזכיר מן ישלח ה' בך את המארה עד יתן ה' מטר ארצך אבק ועפר וגו', והיו שמיד אשר על ראשך נחושת והארץ אשר תחתיך ברזל. על ראשך ותחתך למה לי וכי עדיין לא ידענו שהשמים על ראשך והארץ תחתך אלא שר"ל אותו חלק דווקא שעל ראשך ותחתך יהיו מקולקלים אבל השמים והארץ שממעל ומתחת של ארצות שאר העמים לא יהיו מקולקלין, ודווקא מטר ארצך אבק ועפר לא מטר ארצות שאר האומות, ועל כן ישיאך לבך לצאת מביתך אל ארצות שאר האומות הטובים מארצך אולי תוכל לגרשם לישב במקומם,

ע"כ אמר יתנדך ה' נגף לפני אויביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו וזה טעם יקר.

[ח] יצו ה' אתך את הברכה באסמיק. לפי שנאמר (איוב כב. כח) ותגזר אומר ויקם לך. כשהצדיק גוזר גזירה הקב"ה מסכים על ידו כמו שמש בגבעון דום (יהושע י"ב) וכמו אליהו שאמר כד הקמח לא תכלה (מלכים א' יז. יד) ובמס' תענית (כה.) בר"ח בן דוסא איכו נימטו כשוריק, וכאלה רבים לכך נאמר יצו ה' אתך את הברכה כשאתה מצוה על הברכה אז יצוה ה' אתך ויסכים על הברכה ועל הציווי שלך.

ומדקאמר באסמיק, ובכל משלח ידך, וברכך בארץ, ש"מ שמילי מילי קתני וכל אחת ברכה בפני עצמה. ואולי המה כנגד מה שנאמר (משלי ו. כב) בהתהלכך תנחה אותך, בעה"ז, בשכבך תשמור עליך, בקבר, והקיצות היא תשיחך, לעה"ב, (אבות ו. ט) וכשאמר הברכה באסמיק, רמז לעה"ב הסמוי מן העין כי אין הברכה מצויה לא בדבר המדוד והמנוי כ"א בסמוי מן העין (ב"מ מב.) רמזו בזה שאין הצלחת עה"ז תכלית הברכה, לפי שכולם דבר מדוד ומנוי שיש לו קצבה וגבול וסוף ואינן נצחיות חוץ מן שכר עה"ב אשר עין לא ראתה הוא נצחי והוא עיקר כמ"ש (תהלים קלג.) כטל חרמון שיורד על הררי ציון וגו'. הוא הטל שעתיד הקב"ה להחיות בו המתים והוא היורד על הררי ציון כי שם שער השמים ומקום לעליית הנשמות לגן עדן, ואמר כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. לפי שהחיים ההם נצחיים ועד העולם ע"כ שם עיקר הברכה אבל לא בדבר המדוד והמנוי אשר יש לו תכלה וקץ, ועל ברכה זו אמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיק בעה"ב הסמוי מן העין וע"כ אמר אתך כי קנין זה הוא אתך ודבוק בך שהרי השארות הנפש אינו חוץ ממנו אלא תמיד הדבר אתו עמו, לא כן שכר עה"ז שהוא משולח ממנו וכמ"ש הרמב"ם (בשמונה פרקים) שקנין הממון חוץ ממנו ואינו דבק בו אלא הוא משולח מיד ליד כי גלגל הוא החוזר בעולם ועליו אמר ובכל משלח ידך שהוא שכר בהתהלכך בעה"ז.

ואח"כ הזכיר הגבול האמצעי, אשר בין שני גבולים אלו והוא בשכבך בקבר בארץ, שמתו ארץ ישראל אין להם צער חיבוט הקבר וגלגול מחילות וחיין תחילה וע"ז אמר וברכך בארץ, בזמן שכבך בקרב הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך כי דווקא מתי א"י מסוגלים בזה. ואחר שהזכיר זמן השכיבה בארץ הזכיר זמן הקימה ואמר יקימך ה' לו לעם קדוש וקימה זו היא כדרך שנאמר (דברים לא. טז) הנך שוכב עם אבותיך וקם היינו הקימה שלעתיד וכמ"ש (ישעיה כו. יט) יחיו מתידך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר וגו'.

ואם נפשך לומר, שראוי לסדר ג' זמנים אלו כסדר הווייתן כדרך שזכרו בפסוק בהתהלכך תנחה אותך. אזי נוכל לומר שמה שאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיק ובכל משלח ידך מדבר בשכר עה"ז כפשוטו. וברכך בארץ היינו בשכבך בקבר. יקימך ה' לו היינו בזמן הקימה לעה"ב.

ד"א באסמיך היינו אוצרות תבואה, ולפי שדרך האוצרות להתקיים על ידי שנותנין לתוכן מן הקרקע של אותו מקום כמו שפירש"י על פסוק שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. (בראשית מא. מה) ע"כ אמר כאן וברכך בארץ. על ידי שתתן מן הארץ לתוך האוצר יתקיים.

ומ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, היינו אותו אוצר שהקב"ה עושה בשמים מיראת ה' אשר בך כי היא אוצרו כמ"ש (ישעיה לג. ה) יראת ה' היא אוצרו. ר"ל של הקב"ה כמו שפירש רבינו בחיי (שמות יט. ה) שכל מלך עושה אוצר וסגולה מדבר שאינו מצוי בידו בכל עת כמו אבני יקר וכן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג.): ע"כ הקב"ה עושה אוצר מיראת ה' אשר בך. ושמה תטעה לומר שיש אליו ית' איזו צורך באוצר זה ע"כ אמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. אין לו ית' שום צורך באותו אוצר כ"א לך הוא שמור ליתן לך משם כל צרכך ולפרנסך משם, ואין הקב"ה מוסר מפתח של אוצר זה אל השליח אלא הקב"ה בעצמו ובכבודו מחזיקו בידו כי האוצר הלזה חביב עליו מאד. ובזה מיושב מה שאמרו רז"ל במס' תענית (ב.) ג' מפתחות לא נמסרו בידי שליח, של חיה, ושל גשמים, ושל תחיית המתים. בשלמא חיה ותחיה שפיר כי הוא ית' מקור חיים לכל הנולדים ולזמן התחיה, אמנם גשמים מה נשתנו משאר דברים. אלא לפי שמקורה מן אותו אוצר של יראת ה', הה"ד יפתח לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך, כי המטר מונח באותו חדר אשר שם אוצרו של ה'.

[טו] והיה אם לא תשמע וגו'. כל הקללות הללו נאמרו בלשון יחיד ואותן שבפרי בחקותי נאמרו כולם בלשון רבים ואם לא תשמעו וגו'. כי גם באלו יש הרבה מכות אל הכלל כמו והיו שמיך אשר על ראשך נחושת. וכן יולך ה' אותך ואת מלכך וגו'. והרבה זולתם, ומאי טעמא היו אותן שבתורת כהנים מ"ט ואלו כפולות במספר צ"ח הלא דבר הוא.

והטעם אל זה הוא, לפי שאותן שבתורת כהנים נאמרו קודם הערבות אשר קבלו עליהם ישראל בשבועת הר גריזים והר עיבל וע"כ באו במספר מ"ט, לפי שני שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חסר א' (נדריים לה.) מזה אתה למד שהדבר אפשרי למין האנושי להכנס תוך חדר היכל החכמה והבינה ע"י מ"ט שערים הפתוחים לפניו והם שערי צדק אשר לפני ה' צדיקים יבואו בו להבין מתוכם בינה ודעת את ה'. והחוטא אשר נכנסה בו רוח שטות ולבו טח מהבין וראה מ"ט שערי בינה פתוחים לפניו והוא לא נכנס בשום אחת מהם ע"כ ילקה במספר מ"ט, וקודם הערבות נאמר ואם לא תשמעו בלשון רבים לומר דווקא שאם כולם סג יחדיו נאלחו אז הם ראויין לאותן מכות כוללות אבל הצדיק אשר בתוכם הוא את נפשו ימלט, אבל כאן אחר הערבות כל אחד יסבול עונו ועון חבירו על כן באו במספר צ"ח כפול כנגד עונו ועון חבירו, ונאמר והיה אם לא תשמע. בלשון יחיד והמכות כלליות לומר לך שאפילו יחיד החוטא מסבב קללה אל הכלל, כמ"ש (דברים כט. יז-כא) פן יש בכם איש או אשה וכו', וכתוב וראו את מכות הארץ. ש"מ שרבים ישאו עון היחיד כמו שהיה במעשה

של עכן (יהושע ז.) לכך נאמר ואם לא תשמע. שאפילו יחיד שלא ישמע גורם מכות לרבים והם המכות הכלליות הנזכרים בפרשה.

ד"א לפי שנאמר ולא נתן לכם אלהים לב לדעת וגו' עד היום הזה. וכתוב (משלי ב.ג-ד) כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך, אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. ודרשו בזה מ"ט מונים שני פעמים דהיינו מ"ט פנים טהור מ"ט פנים טמא (כמנין ודגלו ירושלמי סנהדרין פרק ד' הל.ב) ולא יכול האדם לבא לידי חקירה זו כי אם מתוך בינת הלב המשכיל במ"ט שערי בינה, שהרי הקדים לומר כי אם לבינה תקרא. כי הבינה כפל מן החכמה כי הנבון מבין דבר מתוך דבר, והכתוב אומר שלא היה להם לב לדעת דהיינו הבינה עד היום לפיכך דווקא ביום הזה נתיעדו צ"ח קללות על שלא דרשו התורה בשני פעמים מ"ט, אבל אותן שבתורת כהנים נאמרו קודם שנעשו בני בינה להבין דבר מתוך דבר דהיינו מ"ט מתוך מ"ט, על כן לא באו כי אם במספר מ"ט כי היה להם להבין לפחות המושכלות ראשונות הבאים במספר מ"ט לכל הפחות.

[נד] האיש הרך בך והענוג מאד וגו'. הל"ל האיש הרך והענוג בך, ולמה אמר בך אחר הרך ומאד אחר והענוג, וגבי האשה אמר והענוגה ולא אמר מאד, ועוד שלא אמר האשה הרכה בך ואמר סתם הרכה בך, ואצל האיש אמר תרע עינו באחיו ובאשת חיקו. אבל גבי האשה אמר תרע עינה באיש חיקה ולא הזכיר אחיה, וגבי האשה אמר כי תאכלם בחוסר כל בסתר. ואצל האיש לא הזכיר זה, ועו"ק מה ענין תרע עינו או עינה אל הרכות והענוג כי מילתא דפסיקא שכל מפונק הוא טוב עין.

והביאור הוא הרכות שהזכיר אינו רכות של עונג, אלא רכות הלב כי מי שהוא רחמן בטבע יש לו לב רך ולא יאמץ לבבו, על כן אמר שהאיש הרך בך בכל ישראל אפילו לרחוקים היה טוב עין ולבו רך לרחם אפילו בך בכל ישראל ועכשיו תרע עינו אפילו באחיו וגו', וכן הענג מאד שלא היה אוכל כי אם למעדנים עכשיו יאכל בשר בניו, אבל מלת בך לא יצדק ע"ז האופן אחר והענג. ולפי שכל איש בטבע אינו בעל תענוג כמו האשה ע"כ הוצרך להוסיף לשון מאד אחר והענג לומר דווקא שהענג מאד אשר יצא מגדר שאר אנשים אצלו הדבר חידוש שהענג מאד יאכל מבשר בניו אבל סתם ענג אין הדבר חידוש אצלו שיאכל מבשר בניו כי האיש קשה בטבע, אבל אצל האשה הדבר חידוש אפילו בסתם ענוגה בלא מאד, שתאכל דבר מאוס כזה לפי שהאשה בלאו הכי רכה בטבע רכות של תענוג כענין שאמר אח"כ מהתענג ומרוך. דהיינו רכות של תענוג, אבל מ"ש הרכה בך, היינו רכות של עין טובה כאמור, ולפי שסתם נשים צרי עין באורחים וזו יצתה מגדר סתם נשים והיא רחמנית ודומה כאילו אינה אלא דרך אנשים לה לכך לא נאמר האשה הרכה, ולפי שהאיש יש בידו כח ליתן משלו לאחיו ולא יתן ע"כ אמר תרע עינו באחיו, אבל האשה רשות אחרים עליה ואינה רשאה ליתן לאחיה כלום ע"כ לא אמר תרע עינה באחיה. וא"ת א"כ מהו שאמר תרע עינה באיש חיקה איך לא נתן לאישה הרי הכל שלו ואיך לא נתן לו, ע"ז אמר כי תאכלם בסתר, שתסתיר מן בעלה האכילה

אבל הנתינה לאחיה היא מפחדת פן יתגלה הדבר ואולי אחיה עצמו יגלה אח"כ כי אין דבר נסתר על ידי אחר.

[נח] אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת וגו'. לא ניחא למרייהו דתימא הכי שאם לא תעשה את כל דברי התורה ואפילו אם לא חיסר מהם כ"א אחת אז והפלא ה' מכותך וזה גזירה שאין הצבור יכולין לעמוד בה, ומהו שאמר ליראה את השם הנכבד והנורא למה הזכיר תוארים אלו כאן יותר מבשאר מקומות, ועו"ק במס' שבת (קלח:) דרשו מן פסוק והפלא ה' את מכותך שעתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר והפלא ה' וכתוב להלן (ישעיה כט.יז) לכן הנני יוסיף להפליא את העם הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו. וכי מדתו של הקב"ה לנעול שערי חכמה מישראל כדי שימקו בעונם.

אלא ודאי שהנביא ישעיה מדבר בדור המקייים המצות, אך לא מיראת ה' כי אם מחמת איזו תכלית חיזוני המכריחם על זה או מחמת יראת איזו אדם המכריחם על העשיה שלא בטובתם ודבר זה גורם חילול השם כי בלי ספק שהקב"ה בוחן לבות שאין עשייתם לשמה ומענישם על רוע מחשבתם והרואים אותם עסוקים בתורה ומצוה יקראו תגר על ה', ע"כ ארז"ל (ברכות סג.) אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס כו'. לא אמרו דור שאינן לומדין תורה כל עיקר אלא לומדין אבל לא לש"ש ועל כן אין התורה חביבה עליהם בעצם וראשונה אלא התכלית המדומי חביב עליו, והמוכרח בדבר ודאי אין שם חבה ובדור כזה כנס דבריך הנעימים לא ישמע על פיך ללמד תורה ומוסר לדור תהפוכות כזה אשר כל תורתם ומעשיהם אינן כי אם מן השפה ולחוץ, גם ה' יסבב סבות לאבד חכמת חכמיו מן דור כזה כי אין נחת רוח לפניו ית' בתורה ומצוה כזה.

וע"ז אמר הנביא (ישעיה כט.יג-יד) יען כי נגש העם הזה. כי המה נגושים ואנוסים בכל מעשיהם ואינן עושין מיראת ה' כי אם מיראת אנשים המכריחים אותם על העשיה, ונמשך מזה שבפיו ושפתיו כבדוני ולבם רחק ממני. כי המכריח אין בידו להכריחו כ"א על דבר שפתים אבל לא על כונת הלב כי מי יודע מסתוריו של חבירו, ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. שקוראים יראתי מה שאינו כ"א מצות אנשים כי הוא מצוה מן האנשים המכריחים אותו על העשיה ואינו מצות השם, לכן הנני יוסיף להפליא את העם הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו. אין הפירוש שחלילה החכמים יהיו אבודים שהרי לא נאמר ואבדו החכמים גם אין הפירוש שהחכמה תהיה אבודה מן החכמים שהרי לא נאמר ואבדה החכמה מחכמיו אלא הפירוש שחכמתם תהיה אבודה מן אנשי הדור, כי יתן ה' בלבם שלא ישמיעו בחוץ קולם ויכניסו חכמתם, בדור שאין התורה חביב עליהם כדי שלא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו וימקו בעונם, מאחר שגלוי לפניו ית' שאף אם היו לומדין ועושין לא היו לומדין ועושין לשמה כי כל דבר הנעשה על צד ההכרח אין בו שלימות כי בסור המכריח ישוב לסורו, ע"כ צוה ה' לפרסם עליהם ולגלה רעתם בקהל בדור שאין עושין כ"א מהכרח איזו תכלית מדומי כעושר וכבוד אשר אליו הוא

נושא את נפשו כמנהג דורינו זה, ע"ז אמר אם לא תשמור וגו' והוא מדבר בדור השומר ולומד ועושה אך לא מיראת ה' זהו שנאמר אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה וגו' ליראה את ה'. ר"ל באמת תשמור כל דברי התורה אבל לא ליראה את השם הנכבד והנורא כ"א מיראת אנשים המכריחין אותך ואתה מחליף וממיר יראת השם הנכבד והנורא ביראת אנוש חציר ינתן האחוז בחבלי בוז וקצף, כי אתה ירא פן לא ישרו מעשיך בעיני האנשים כדרך החנפים שבדורינו העושים כדי למצא חן בעיניהם שיכבדום ויעשירום. אז והפלא ה' את מכותך זו הפלאת תורה ויגרום שאנשי אמת יאספו נגה תורתם במקום אשר לא יראה ולא ימצא ואל יהי חלקם עמכם ואז ידעו כל העמים כי משפטי ה' אמת.

דברים פרק-כט

[ח] ושמרתם וגו', ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון. לפי שמצוה גוררת מצוה (אבות ב.ד.) על כן אמר שמצוה אחת גורמת שתשכילו את כל אשר תעשון כי כל אחת גוררת חברתה וז"ש (שם ב.ד.) ששכר מצוה מצוה, וז"ש ושמרתם ועשיתם אותם כי השמירה תגרוור העשיה ושכר העשיה הוא למען תשכילו עוד להבא את כל אשר תעשון.

פרשת נצבים

[ט] אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם. פירש"י החשוב חשוב קודם ואח"כ כל ישראל, ראשיכם שבטיכם כמו לשבטיכם. ומ"מ הלמד חסירה ולא לחנם, גם מה ראה משה לסדרם על זה האופן במצב זה יותר מבכל שאר קהילות כשהקהילם.

והנכון הוא שרצה עתה לכרות עמהם ברית חדשה, תחת הברית הראשון אשר נתקלקל ע"י העגל אשר נעשה מצד שלא היו עדיין ערבים זה בעד זה ע"כ כל איש הישר בעיניו יעשה ואין אומר השב, ע"כ ראה להביאם במסורת ברית של הערבות ע"י שבועת הר גריזים והר עיבל כי הערבות סבה גדולה להשיב רבים מעון פן יהיה נתפס עליו, כי כל ערב הרואה שהלוח מפזר ממונו אזי הוא מוכיחו מיראה פן יצטרך לשלם בעבורו, כך בזמן שישראל ערבים זה בעד זה אזי כל מי שיש בידו להוכיח בראותו

יחיד או רבים נוטים מדרך השכל הוא מחזירו למוטב ואם העלם יעלם עיניו ממנו הרי הוא במקומו ועמו במחיצתו וחטא הרבים תלוי בו, אבל מי שאין בידו להוכיח אין הסברא נותנת שיהיה נתפס בעון זולתו דאל"כ לא שבקת חיי לכל בריה ואדעתא דהכי לא נכנסו בברית הערבות, ואם מצינו לפעמים שהגדולים נתפסים אף בעון הדור הנסתר כמו שקרה בחטא של עכן זהו לפי שקודם זה לא הטילו מוראם על הכלל והעלימו עיניהם מסוררים ואחרי לא יועילו הלכו (ירמיה ב.ח). לומר שלא תועיל להם התוכחה, עד אשר בסבה זו כל חוטא ורב מרי נותן ברכת שלום לעצמו בחשבו כי הותרה הרצועה של מרדות וע"כ הוא עושה עבירות חבילות חבילות לפעמים בגלוי לפעמים בסתר, אבל אם היו הגדולים תמיד מיסרים האנשים הפושעים אז היו יראים לעשות אפילו בצנעה פן יודע הדבר ואם כן דין הוא שבכל חטא ואשמה יד הסגנים במעל ראשונה כי כל סבה קודם למסובב.

וע"כ נאמר (יחזקאל ט.ו) **וממקדשי תחלו**. ודרשו רז"ל (שבת נה.) ממקודשי וכן דרשו (ב"ק ס.) פסוק כי תצא אש ומצאה קוצים שאין הפורענות בא לעולם כ"א בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א מן הצדיקים כו', וטעמו של דבר לפי שבידם שבט מושלים להשיב רבים מעון ורפו ידיהם מלחזק ידיים רפות בתורה וברכים כושלות באמונה. וע"כ אמרו רז"ל (ר"ה ח.) מלך נכנס לדין קודם לציבור כו', כי מי יוכל ומי יחוש חוץ ממנו להטיל מורא שמים על הבריות כי בידו שבט ומחוקק לשום משטרו בארץ. וכן אמרו רז"ל (תנחומא אמור כב) בערב ר"ה הגדולים יצאו לקראתו תחילה ואח"כ יצאו הבינונים כו', ואחר כך כל ישראל ביום כיפורים, לפי שכל החשוב חשוב יותר מזולתו הוא נכנס לדין תחילה והוא קודם ליתן את הדין יען כי אשמת העם תלויה בראשיהם.

על כן סדרם משה במסורת הברית הזה על זה האופן, כי מצד שיכנסו בערבות אז יהיו הגדולים לעולם קודמין ליתן את הדין מן מי שתחתיהם, והקדים הראשים ראשיכם שבטיכם כי הראשים קודמים אל הזקנים בכ"מ כי לעולם יותר נשמעים אל מי שמכריחם על העשיה בחזקת היד ושבט מוסר ירחיקנה ביותר ממה שמוכיח בדבור לבד כמ"ש (משלי כט.ט) בדברים לא יוסר עבד ונאמר (שם כו.ג) ושבט לגו כסילים. אע"פ שתחת גערה במבין מהכות כסיל מאה (שם יז.ג) מ"מ אצל הכסילים לא כך היא המדה, וכמו כן היו בישראל תמיד שבט ומחוקק כמ"ש (בראשית מט.ג) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. שבט אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט, ומחוקק, אלו נשיאי א"י המלמד תורה ברבים כי זהו שררת המלכות ושררת הסנהדרין זה בשבט ואלו ברוח שפתותיהם, ולפי שהחוטא ורב מרי ביותר נשמע אל הרודה בשבט ממה שהוא נשמע אל המוכיחו בפה כי אמר אך דבר שפתים הוא ע"כ המלך קודם לכולם ליתן את הדין על אשמת העם, ע"כ אמר גם כאן שראשיכם המה בראש ערבים קבלנים בעד כל העם.

ונתן טעם לדבר, לפי שראשיכם היינו שבטיכם המה בעצמם שבט הנוגש בכס כד"א (ישעיה י.ה) הוי אשור שבט אפי. קרא לאשור שבט כך קרא לראשים שבט לומר כי המה בעצמם שבטיכם ובידם להוכיח יותר מן הזקנים על כן הם קודמים ליכנס בערבות. ואחריהם כל ישרי לב זקני ישראל מחוקקים אשר ברוח שפתותיהם ימיתו רשע וגם המה יש להם שוטרים הרודין בעם אמנם לא כמו הראשים כי הראשים יש להם יותר ממשלה מן הזקנים, ואח"כ כל איש פרטי מישראל קודם לנשים וטף כי הנשים והטף נשמעים אל הגברים וכן הגר משועבד ג"כ אל כל איש פרטי מישראל.

[יא] לעברך בברית ה' אלהיך. מה שמזכירם בכל הפרשה בלשון רבים זולת בפסוק שהזכיר העברת הברית הזכירם בלשון יחיד, זה מופת חותך שעיקר ברית הוא בעבור הערבות כי מצד הערבות יהיו כל ישראל כאיש אחד שבזמן שיש לו מכה באיזה אבר פרטי אז כל גופו מרגיש וחולה כך בזמן שאחד חוטא כולם מרגישים, כמ"ש בחטא של עכן חטא ישראל (יהושע ז.יא) וכן אמרו במדרש (ויק"ר ד.ו) שה פזורה ישראל (ירמיה נ.יז) למה נמשלו ישראל לשה מה השה בזמן שלוקה באחד מאבריו כולן מרגישים אף ישראל עכן לבדו חטא וכתוב חטא ישראל. ולי נראה שכל הדרוש הזה הוציא מן מלת פזורה כי יאמר מאחר שהם כשה שבזמן שלוקה באחד מאבריו כולם מרגישים וא"כ הרי הם כאיש אחד שכאב אבר אחד שדי תכלא בכוליה ועי"ז מן הדין שיהיו כולם באגודה אחת כאיש אחד ואע"פ כן הם פזורים ויפרדו איש מעל אחיו לא ידרוש שלום חבירו וטובתו כל הימים ולא יאמר בלבבו הלא כל המאורעות הרעות של חבירי עלי דידי הדר וגם עלי יעבור כוס שלו. לכך נאמר כאן לעברך בברית ה' לשון יחיד כי ע"י ברית זה בהכרח תהיו באגודה אחת כאיש אחד ועל ערבות זה יתבארו כל פסוקי פרשה זו אשר יבא ביאורם בסמוך בעז"ה.

אתם נצבים היום. במדרש (תנחומא א) למה נסמכה פרי אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתיים חוץ מן מ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם כו', עיין כל הנוסח ברש"י. וכאן יש מקום לספק ספק גדול במה שקבלו ישראל תנחומין של הבל כי מה שלא עשה בהם כלייה עד הנה לפי שעדיין לא נתמלא סאתם שיחולו עליהם כל האלות של התוכחה, וא"ת שהרבו כעסים למקום ב"ה והגדילו אשמה עד שהיו ראויין לכל אותן האלות ואעפ"כ הש"י ברחמיו לא עשה עמהם כלה ככל חטאתם, אם כן משה כתב להם שטר ושוברו עמו ובחנם יעד להם כל אותן התוכחות כי לעולם לא יפחדו מהם ומורא לא יעלה על ראשם מן אותן קללות כי יאמרו הרי כבר חטאנו כאלה וכאלה ולא רבצה בנו האלה, גם האיש משה הבטיחנו שגם אם יוספים אנחנו לחטוא לא יגע בנו רע וא"כ עשה משה תרי דברים דסתרי אהדדי כי מתחילה יעד להם הקללות כדי שיראו מהם ואח"כ נחם אותם וידבר על לבם שאף אם יהיו חוטאים לא יכלו מצד הקללות, וא"ת שהקללות יחולו אבל לא יהיה בהם כדי לכלותם לגמרי הרי כבר הובטחו על זה מפי הגבורה שנאמר (ויקרא כו.מד) לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו'. ועו"ק למה לא נבהלו

מן אותן מ"ט קללות שבת"כ כי גם בהם יש די השיב כל פנים לירקון, ועוד יש לדקדק בנוסח הלשון למה אמר מאה חסר שתיים כי אם חסרו שתיים אין כאן מאה והל"ל צ"ח כדרך שאמר חוץ מן מ"ט כו', ומהו שאמר כך האיר לכם ועתיד להאיר לכם כו' עתיד מאן דכר שמייה, ומנלן שמשה אמר כל הדברים הללו.

והנראה לומר בזה שבכל האלות המפורשות בת"כ, ובפר' כי תבא, בכולם יש מקום לאיש קשה עורף להסיר יראת ה' מנגד עיניו וליתן ברכת שלום לעצמו לבקש הצלה מה ע"י איזו תחבולה אנושית כדרך שאמר בדור המבול קל הוא על פני המים (איוב כד. יח) יש לנו ספינות קטנות קלות שישוטו על פני המים וכן באלות אלו, דרך משל כתיב והיו שמידך אשר על ראשך ברזל משמע דווקא מה שעל ראשך ולא מה שעל ראש שאר האומות כי שם יהיה מטר אם כן יקשה ערפו לומר אלך ואקנה תבואה מן שאר האומות כי יש שבר אצלם, וכן דבר וחרב יאמר אמלטה על נפשי וכמ"ש (משלי כב. ה) צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם, ואם כן בכל הקללות לא הוריקו פניהם כי אמרו יש מקום להנצל מהם ע"י תחבולה אנושית, אמנם אם תגזם לאדם לעשות לו איזו דבר ולא תפרש ענשו א"כ אינו יכול להשמר ממך כי לא ידע ממה יהיה נזהר, והנה באותן קללות של ערבות מואב ודאי מאה הם כי בעל המדרש מנאם ומנה מאה אך שנכללו בהם שנים שלא פורש מהותם מה הם והוא מ"ש גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזה. ובלי ספק שבעל מדרש זה לא מנה כל חלי וכל מכה בכלל מספר צ"ח אבל מנה צ"ח זולתם ועמהם יש ק' אך מן אותן ק' חסר ב' לא חסרו ממש אלא חסרו שלא פורש מהותם וא"כ א"א להשמר מהם, ע"כ נבהלו נחפזו רעדה אחזתם בעבור שתיים אלו שחסרו ונסתם מהותם ויראו מהם שיעשה בהם כליון.

וידבר משה על לבם אין הדבר כן כמו שחשבתם, שלכך העלים מהות שתיים אלו כדי שלא יהיה לכם מקום להשמר מהם שהרי הרבה פעמים כעסתם ולא חלו שתי קללות אלו אע"פ שהייתם ראויין שיחולו, ואם תאמרו א"כ למה נאמרו ביעוד הקללות ולמה לא נתפרשו, לפי שהם מדברים בעונש עה"ב הנעלם כי מצד היות האדם מסובך בחשכת חומרו אינו יכול להבין מהות העונש ההוא כדרך שהעלימה התורה מהות השכר הרוחני מזה הטעם, וביאור הענין שמשה אמר הנני מיעד לכם צ"ח קללות כולם בעה"ז גם כל חלי וכל מכה השייך אל החוטא לעה"ב כדי רשעתו אשר לא כתוב בספר התורה הזה כי התורה לא דברה מן זה העונש כלום גם הוא על ראש רשעים יחול, וזה"ש אתם נצבים היום כיום הזה המאפיל ומאיר כך אתם קיימין בקיום נצחי וגם אחר שתחשך השמש והירח ביום המיתה תשובו לאור באור ה' הנצחי לעה"ב, ואחר שהונח שיש מציאות לאדם גם אחר מותו הנה בזה תבינו פירוש הפסוק גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת. וזה"ש כך האיר לכם ועתיד להאיר כי כשם שאור לכם בעה"ז כך זורח הוא שם גם לעתיד והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבים אתכם לפני, כמ"ש (ברכות ה.) ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן ע"י יסורין ואחד מהם עה"ב

שנאמר (משלי ו.כג) ודרך חיים תוכחות מוסר. ואחר שגלה להם משה סוד עה"ב אשר לפנים לא ידעו הנה בזה נתקררה דעתם ע"י הבנת ב' מכות אלו הנעלמים כאמור.

[יג] ולא אתכם לבדכם אנכי כורת הברית הזאת וגו'. רוב המפרשים נתקשו מאד בשבועה זו שהיתה עליהם ועל זרעם שלא היו בעולם עדיין ואיך יכנסו בברית השבועה, ושורש קושיא זו תמצא בעקידה ונמשך אחר דעתו גם מהר"א ושאר מפרשים, ודעת רז"ל (תנחומא נצבים ג.) שכל הנשמות שעתידין להבראות היו שם, ויש שדקדקו זה משינוי הלשון שבפסוק כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום. ולא אמר ואת אשר איננו פה עמנו עומד היום לפני ה' ש"מ שמדבר בנשמות שאף על פי שאינם פה עמנו מכל מקום הם עומדים לפני ה' תמיד תחת כסא כבוד כמלאכים שנקראו עומדים כמ"ש (זכריה ג.ז) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. גם נראה לדקדק זה מלשון עמנו כי ה"ל"ל ואת אשר איננו פה היום אלא לדקדק מזה שדווקא עמנו איננו אבל ישנו עם ה' ועומד לפניו, ומה שהקשו וכי יכול להשביע את הנשמה מצינו דוגמא לזה שאמרו רז"ל במס' נדה (ז.): שביום הלידה משביעין את האדם הוי צדיק ואל תהי רשע וכו'.

ונראה כי כל המשך הפסוקים מדברים מענין זה, כי יש להקשות מה שאמר כי אתם ידעתם את אשר ישבנו וגו', וכן שני פעמים פן למה לי פן יש בכס איש, פן יש בכס שורש פורה, ליערבינהו וליתנינהו. אלא שבא ליתן טעם למה יצטרך להשביע הבנים שעדיין לא נולדו, ע"כ אמר דרך משא ומתן כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים. ושם היינו עבדים לפרעה ויפדנו ה' משם על מנת שנקבל עלינו מצות ה', אבל בניכם אשר לא ישבו בארץ מצרים ולא נפדו יטענו למה נקבל עלינו עול מצותיו כי אותנו לא פדה ה' על כן אני צריך להביא את בניכם בברית, ואם תאמרו א"כ למה יצטרך להשביע אותנו הלא דין יש לו ית' עלינו כי על מנת כן פדה אותנו ע"ז אמר ואת אשר עברנו בקרב הגוים ותראו את שקוציהם וגו'. והרי שטר ושוברו עמו כי מצד שישבנו בארץ מצרים לא היה צריך להשביענו אבל מצד שראיתם שיקוצי הגוים אשר עברנו בתוכם יש לחוש פן יש בכס איש או אשה וגו' על כן צריך להשביעם.

ואם תאמרו א"כ הדרא קושיא לדוכתא, כי בשלמא אותנו הוצרך להשביענו כי ראינו שיקוצי הגוים ויש לחוש פן נלך אחריהם אבל בנינו אשר לא ראו השיקוצים ההם למה יזונו אחריהם, ע"ז אמר פן יש בכס שורש פורה ראש ולענה. כי באמת הבנים הנולדים מצד עצמם אין בית מיחוש שילכו אחרי ע"ז כי לא ראו אותה מעולם, אבל יש לחוש שמשורש נחש יצא צפע כי יכול להיות שאחד מכם נקט טינא בלבו ומעשה אבות ירשו בנים כי טבע הבן נמשך אחר האב כמו הענף שנמשך אחר השורש על כן אני צריך להשביע גם הבנים ע"ז, ובזה מיושב היטב שני פן אלו כי פן ראשון קאי על האבות אשר ראו שיקוצי העמים פן ילכו אחריהם, פן

שני קאי על הבנים הנולדים כי אע"פ שלא ראו שיקוצי העמים מ"מ יש לחוש שיקבלו טבע השורש דהיינו האבות שהם שורש מר פורה ראש.

או יוכל לומר שכל הסיפור, מן כי אתם ידעתם עד פן יש בכס שורש וגוי הכל נתינת טעם על האבות, כי יאמר מאחר שישבתם בארץ מצרים ויצאתם משם ולא היה יכולת באלהי מצרים להציל את מצרים ואחר כך עברתם בקרב הגוים אשר לא נתן לכם ה' רשות לירש את ארצם, הנה בזה תבואו לידי טעות לומר שלכך נעשה דין באלהי מצרים ולא באלהי העמים אשר עברתם בתוכם לפי שאלהיכם חזק מאלהי מצרים אבל לא מאלהי הגוים אשר עברנו בתוכם ותאמרו כי מטעם זה לא יכולתם לעשות כלום לאותן הגוים כי אלהיהם עמהם להצילם זהו שאמר ותראו את שיקוציהם וגוי' כסף וזהב אשר עמהם. במלת עמהם חתם כל טעותם כי יאמרו שאלהיהם עמהם להצילם, ואילו לא ישבנו בארץ מצרים לא היה הטעות חזק כל כך כי אולי אין הקב"ה מתקנא באלהי העמים אלילים ע"כ אינו עושה בהם שפטים, אבל מאחר שבאלהי מצרים עשה שפטים ולא באלהי העמים אשר עברנו בתוכם מתוך זה אתם קרובים לבא לידי טעות לומר שאלהי העמים עמהם להצילם, ואחר כך אמר כנגד הבנים פן יש בכס שורש פורה כדרך שנתבאר למעלה.

[יח] והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי וגוי'. כל הסיפור הזה מדבר במי שחוטא במחשבה לבד כמ"ש אשר לבבו פונה וגוי', והתברך בלבבו וגוי', כי בשרירות לבי אלך, כי ע"ז עיקרה במחשבה כי אין אמונה כי אם בלב וע"כ נאמר בע"ז (יחזקאל יד.ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם. ובכל זכרון ע"ז לא נזכר כי אם המעשה כמ"ש (דברים כז.טו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגוי'. ומזה יקרה ב' מיני טעיות כי יאמר אשר יעשה ולא מן העשוי כבר דהיינו אלהי הגוים ההם שהזכיר למעלה, טעות שני הוא שיאמר דווקא מעשה אסור ולא מחשבה, זה"ש והיה בשמעו את דברי האלה הזאת. ר"ל אותה אלה המרמזת על עבודה זרה בפרטית שמשמעות הענין דווקא על המעשה, ע"כ ימצא מקום לתלות בו טעותו והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. שיתן ברכת שלום לעצמו בעבור היות הדבר בלבבו, וז"ש כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה. כי יסמוך על זה להנצל מן העונש לומר בתוך עמי אנכי יושב והמשקה שדה צמאה למים ישקה אגב אותה שדה גם הרוה, כך ע"י שישלח ה' את הברכה אל הצדיקים הצמאים לדבר ה' כמ"ש (תהלים סג.ב) צמאה לך נפשי וגוי'. יקבלו אגבן הברכה גם הרשעים השבעים מעבודת השם עד שבוחרים להם עבודות זרות חדשים מקרוב באו כי שבעה נפשם מעבודת השם. גם יאמר מאחר שהעולם נידון על פי רובו א"כ זכות הצדיקים יעמוד גם לי ויסלח לי בעבורם.

על כן אמר לא יאבה ה' סלוח לו, כי הרהורי עבירה של ע"ז קשים מן עבירה עצמו יען עיקר הדבר בלב כי בעובד ע"ז כתיב (הושע ד.יז) חבור עצבים אפרים הנח לו. שהקב"ה מאריך אפו אפילו בע"ז אמנם כשחלק לבם מעם ה' כתיב (שם י.ב) חלק לבם עתה יאשמו. לכך נאמר כי אז יעשן

אף ה' מילת אז מורה על הזמן של עתה כי אז תיכף ומיד יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא. ר"ל בו לבד כי מאחר שחטא בנסתר אין אחרים נתפסים בעונו ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה. היינו האלות שבפרשת בחוקותי אמנם שם נזכרו כל האלות בלשון רבים סד"א שרבים ימקו בעונו, על זה אמר והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה היינו האלות שבפרשת כי תבא שנאמרו בלשון יחיד להורות כי הוא יחיד לבדו ימות בעונו וכל ישראל נקיים.

ומה שקרא תורת כהנים סתם ספר, והקללות שבפרשת כי תבא קרא ספר התורה, לפי שכל ה' ספרים בכלל נקראו תורה וכל ספר בפני עצמו נקרא ספר לפיכך ספר ת"כ נקרא ספר כי אינו כולל כל התורה רק שהוא ספר אחד מן מספר חמש ספרים, אבל ספר חמישי זה נקרא תורה כי הוא כולל כל התורה כי לכך נקרא משנה תורה כמ"ש (דברים א.ה) הואיל משה באר את התורה הזאת. וז"ש לענין ההבדלה והבדילו ה' לרעה וגוי' ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה כי כולם נאמרו בלשון יחיד המורה על הבדלה זו לבטל ממנו סברת למען ספות הרוה את הצמאה שלא יאמר בתוך עמי אנכי יושב, ומטעם זה קרא הראשונים אלה והאחרונים אלות לפי שהאחרונים כפולים מן הראשונים כי במקום כל אלה אחת נמצאו כאן שתים מן הטעם שבארנו בפרשת כי תבא (כח.טו) או כנגד מ"ט שערי בינה, או כנגד התורה שנדרשת במ"ט פנים כנגד כל אחד מכה אחת וכאן שתים בעבור הערבות, ומה שאמר ורבצה בו כל האלה דווקא אותה אלה שבת"כ לפי שכאן מדבר בחטא ע"ז וכן האלה שבת"כ מדברת גם כן מעון ע"ז שנאמר (ויקרא כו.ל) והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם וגוי'. אבל אותן אלות שבערבות מואב לא נזכר בהם עון ע"ז, ע"כ אמר באלה ראשונה ורבצה בו כי היא לבדה תרביץ אצלו אמנם לענין ההבדלה לבד שיבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל אמר ככל אלות הברית וגוי' כי אלו האלות נאמרו בלשון יחיד, ומה שנאמר אח"כ וראו את מכות הארץ וגוי' ש"מ שבעונש רבים הוא מדבר זה קאי על מה שנאמר למעלה או משפחה או שבט כי זה מדבר ברבים החוטאים ואז יראו מכת הארץ כמו שיתבאר בסמוך.

{כא} ואמר הדור האחרון וגוי'. יש בענין זה ספיקות, כי לא פורש במקרא מה יאמר הדור האחרון והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה, כי אין לומר שיאמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת שהרי ע"ז אמר ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה וא"כ בניכם מה יאמרו, ומהו שאמר תחילה והנכרי ואח"כ אמר ואמרו כל הגוים, ועוד שעל כרחך קודם שיראו מכות הארץ לא יאמרו כלום ואם כן למה אמר ואמר הדור האחרון קודם וראו את מכות הארץ.

והר"י אברבנאל פירש, שפסוק ראשון לא פורש בו עדיין מה שיאמרו אלא אמר סתם ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי כי שניהם ידברו מענין זה, ואחר כך פירש מה שיאמרו כל הגוים על

ישראל על מה עשה ה' ככה, ובניכם ישיבו על אשר עזבו וגוי' ופירושו אינו מספיק לכל הספיקות שהזכרנו כי מתחילה קראו נכרי ואחר כך אמר כל הגוים, סוף דבר פירושו אינו מספיק כלל ליישב המקראות על אופנם.

ואומר אני שפסוקים אלו מילי מילי קתני, כי מתחילה אמר פן יש בכס איש או אשה או משפחה או שבט. ובפסוק זה הוא מדבר הן ביחיד החוטא הן ברבים החוטאים, ואח"כ חזר ופירש על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. כי מן והיה בשמעו את דברי האלה הזאת עד וראו את מכות הארץ. הכל מדבר בעונש יחיד החוטא, ומן וראו את מכות הארץ עד סוף הפרשה הכל מדבר בחטא הרבים, וצריך שתדע שכך מדתו של הקב"ה כי בזמן שיחיד חוטא אז הוא לוקה בגופו כדי רשעתו, אבל בזמן שרבים חוטאים א"א לקיים בהם מ"ש אצל היחיד ומחה ה' את שמו מתחת השמים כי לאבד את שם ישראל א"א הן מצד שכבר נשבע ה' לאבות שלא להחליפם באומה אחרת, הן מצד שי"ב שבטי ישראל הם כנגד י"ב מזלות שברקיע ובביטול אפילו שבט אחד יפול המזל שברקיע הנשען עליו, ע"כ הקב"ה מכלה חמתו בעצים ואבנים ובארץ ההיא גפרית ומלח שרפה כל ארצה. והדין נותן שתלקה הארץ כי היא היתה סבה לחטא ראשון של אדה"ר ע"י החומר שנתנה בו כאשר הוכחנו בראיות ברורות למעלה בפר' אחרי מות (יח.כה) בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וגוי'. ע"כ בכל חטא הרבים תלקה הארץ כמו בדור המבול כתיב ותשחת הארץ. וכן ותקיא הארץ את יושביה. כי היא דומה לחולה המקיא ואינו סובל מאכלות הראוי לו כך האדמה תלקה כי היא היתה סבה לכל חטאת ועון המצוי בכל דור ודור, אבל בחטא יחיד, אם תלקה הארץ יגיע הנזק אף למי שלא חטא.

וזהו שאמר תחילה בעונש איש או אשה אשר לבבו פונה מעם ה', כי אז יעשן אף ה' באיש ההוא וגוי', והבדילו ה' לרעה וגוי', ואמר הדור האחרון בניכם וגוי', והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה. כי שניהם ידברו ויספרו ענין פלאי פלאות מכות אשר שלח ה' על היחיד ההוא ואע"פ שלא פורש במקרא מה ידברו מ"מ דומה זה ממש למה שנאמר בתוכחה (דברים כח.לז) והיית למשל ולשנינה. פירש"י ולשנינה לשון דבור ידברו בד' כתרגומו ולשועי אע"פ שגם שם לא נתפרש מה שיאמרו אלא מסתמא שיאמרו ממה שיראו בד' מן גודל הפלאות המכות, כך מה שנאמר כאן ואמר הדור האחרון וגוי' והנכרי וגוי' שניהם יאמרו דרך חידוש מה שקרה לאיש ההוא ודווקא הדור האחרון או הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה יאמרו וידברו זה לזה דרך חידוש מה שקרה לאיש הזה. אבל אותו דור וכן הגוים הקרובים אשר ראו בעיניהם אותן המכות ומכירין את האיש ואת שיחו ודאי ידונו אותו לכף חובה ויצדיקו עליו את הדין, אמנם הדור האחרון והנכרי אשר לא הכירוהו יאמרו זה לזה ממה שקרה לו ויהיה אצלם למשל ולשועי.

ואח"כ חזר לפרש על אחרון אחרון, והוא על מ"ש למעלה או משפחה או שבט. והם בלי ספק יעבדו עבודה זרה בנגלה כי אם יחיד יתברך בלבבו, הנה ברבים שנתקבצו לרעה אין שייך לומר שיעבדוהו בסתר וא"כ אם כל

עדת ישראל לא ימחו בהם דין הוא שיתפסו כולם בעון אותה משפחה או שבט, וע"ז אמר וראו את מכות הארץ כי בזמן שרבים סרו מן הדרך אשר לכלותם א"א על כן יכלה ה' חמתו בארץ ההיא מקצת, ובהם מקצת כי יגלו ממנה וראו כל העמים את מכות הארץ ההיא וגו', גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו'. וע"ז יתמהו כל הגוים בין קרובין בין רחוקים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ר"ל על מה אבדה הארץ לא פשעה ולא חטאתה, המה מקשים והמה מפרקים ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם. דומה לחטא של אדה"ר שאמרו רז"ל (סנהדרין לח: ועיי"ש בפירוש רבנו חננאל) כופר בעיקר היה, והארץ היא שגרמה לו ע"י חומר עב ועכור שנתנה בו יותר ממה שצוה לה ה' ועי"ז שנתקלל האדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה שנאמר (בראשית ג'יז) ארורה האדמה בעבורך, ע"כ גם אלו שהיו כופרים בעיקר דין הוא שילקו שניהם הארץ והעובדים העי"ז זה"ש ויחר אף ה' בארץ ההיא וגו', ויתשם ה' מעל אדמתם. לחלק העונש ביניהם כי בזה לא יכלה את זרע ישראל כי יתחלק העונש לשנים, וישליכם אל ארץ אחרת. שלא יהיו באותה ארץ אשר ממנה נתגדל החומר שלהם אשר גרם להם לחטוא.

ומה שבאה למ"ד גדולה במלת וישליכם, רמז שאחר ל' דור יגלו מארצם כי מן אברהם ועד שלמה ט"ו דור ומן שלמה ועד צדקיהו גם כן ט"ו דור כדאיתא ברבתי (שמות טו.כו) בפסוק החדש הזה לכם. שמלכות של ישראל נמשל לירח שלא עמד כי אם ל' דור כימות הלבנה לכך באה למ"ד גדולה בוישליכם אל ארץ אחרת. ומ"ש כיום הזה לומר לך לפי שהם קיימים כיום הזה על כן לכלותם א"א לפיכך נתחלק העונש בינם ובין הארץ.

ואמר הנסתרות לה' אלהינו וגו', לתרץ השינוי הנאמר למעלה בחטא איש או אשה והבדילו ה' לרעה וכל ישראל נקיים, ובחטא משפחה או שבט כתיב וראו את מכות הארץ וגו' משמע שכל ישראל בכלל העונש. על זה אמר הנסתרות לה' אלהינו. כי היחיד אשר יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי מי יודע מה שבלבו בלתי ה' לבדו על כן והבדילו ה' לרעה. אבל חטא המשפחה או שבט א"א שיהיה הדבר בנסתר על כן על כל ישראל חל חובת ביעור הגילולים מן הארץ והנגלות לנו ולבנינו עד עולם ואם לא יבערום מן הארץ אז דין הוא שכולם יהיו נתפסים בעון אותו שבט זהו שאמר והנגלות לנו ולבנינו וגו'. זה הנראה ישר ונכון בישוב כל המקראות על אופנם.

[א] והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו'. יש להתבונן כי מתחילה אמר בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה. ואח"כ אמר בכל הגוים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה. כי יש הבדל בין לשון הפיצך, ללשון הדיחך, כי הפיצך יאמר על הגלות, והדיחך יאמר על המצות, כי בהיות ישראל בארצות העמים הם נדחים מן המצות הן מצד מ"ש בתוכחה (דברים כח. לו) ועבדתם שם אלהים אחרים. הן מצד שרוב המצות תלויות בארץ, וע"י הדחה זו ישראל קרובים לבא לידי טעות ולומר שאין הקב"ה חפץ עוד במעשיהם כלל, על דרך שנאמר (ישעיה א. יא) למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' ועי"ז יתיאשו לגמרי מן הגאולה כי יאמרו שהקב"ה הדיחם מן המצות בכוונה גמורה, וטעות הוא בידם כי הקב"ה לא נתכוין בעצם וראשונה כ"א על הפיזור להפיצם זה מעל זה כי כינוס לרשעים רע להם (סנהדרין עא.): אמנם מה שנדחו מן המצות נמשך במקרה מן ההפצה ולא שיתכוין הש"י בעצם וראשונה להדיחם מן המצות.

וזהו המכוון בפרשה זו, והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך. שתחשוב בלבבך דבר, ומהו הדבר אשר הדיחך ה' אלהיך שמה. כי תחשוב שה' אלהיך הדיחך מן המצות בכוונה ועצם וראשונה כי אינו חפץ לא בדך ולא בשמירת מצותיך עוד, ועי"ז תתיאש מן התשובה כי תאמר לו חפץ ה' בנו לא תקראנה אותנו כאלה מידו ית', ע"ז אמר שאתה חושב תועה על ה' ואין הדבר כן אלא במצותיך חפץ מאד לעולם, ובזה יבחן הדבר במ"ש ושבת עד ה' וגו' כי מיד כאשר תגמר בלבך לשוב בתשובה שלימה עד ה', אע"פ שעדיין לא עשית הדבר הראוי להעשות בפועל שהרי לא נאמר כאן עדיין ועשית את כל מצותיו כמ"ש בסמוך, בזה הורה באצבע לומר ראה איך אתה טועה בדעתך כי לא זו שבמצותיך חפץ מאד אלא אפילו תיכף שתשוב עד ה' ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום בכל לבבך ובכל נפשך. שעיקר השמיעה בקול ה' היא בכל לבבך לבד שיראה ה' בדך סימני טהרה שנכון לבך אל ה' אך שהמניעה היא שלא תוכל לעשות בפועל כל מצותיו, ומ"מ תיכף ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו'.

שתי פעמים ושב שהזכיר בזה אחר זה הראשון מדבר במחילת העון הקודם הנקרא שבותך, כמו הבת השובבה (ירמיה לא. כא) וכמו וילך שובב בדרך לבו (ישעיה נז. יז) וכמו שובה משובה ישראל (ירמיה ג. יב) וכן רבים, ע"ז אמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך כי אפילו שבותך המתחסר אליך דהיינו העון יתהפך לזכות כאמרו רז"ל (יומא פו.): שע"י התשובה נעשין הזדונות כזכיות זהו שנאמר ורחמך שהוא לשון אהבה ר"ל שיהיה הקב"ה אוהב את שבותך יען כי הזדונות יהיו בעיניו ית' כזכיות ואוהבם מאד.

והשני מדבר בשיבת ישראל מן הגלות, זהו שנאמר ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה. לא כמו שחשבת שהדיחך ה' אלהיך ונתכוון בעצם וראשונה להדיחך מעל שמירת המצות, אלא בעצם וראשונה נתכוין ה' להפיצך אמנם ההדחה מן המצות נמשך במקרה מן

הניפוץ ומ"מ אם יהיה נדחך בקצה השמים כי באמת אתה מודח מן המצות אבל אין לייחס הדבר אליו ית' כ"א אליך ונקרא נדחך, כי אתה עשית וגרמת לך הדחה זו מבית ומחוץ ואע"פ שאתה גרמת לך להיות מודח מן מקום קיום המצות רחוק מאד, מ"מ משם יקבצך ה' ומשם יקחך. משם יקבצך זהו קיבוץ גליות, ומשם יקחך אליו לסייע לך לשמירת המצות. והביאך אל הארץ וגוי' והטיבך והרבך מאבותיך אין הפירוש מאבותיך יותר מאבותיך שהרי בסמוך אמר כאשר שש על אבותיך משמע לא יותר מהם אלא שוה להם אלא מאבותיך לומר לך מאחר אשר אתה הכינות לבך אל ה' אבל עדיין לא יצאה מחשבתך אל הפועל כי לא קיימת המצות עדיין ע"כ עדיין אין זכותך מספיק לך להטיב לך ולהרבותך כ"א זכות אבותיך הוא שעמדה לך להטיב לך ולהרבותך, זה"ש מאבותיך שדבר זה נמשך לך מאבותיך, אמנם מ"מ מאחר שלבך שלם עם ה' וגמרת בלבך לעשות כל מצות ה' גם בפועל אם תבא המצוה לידך גם לעומת זה ה' יגמור בעדך.

ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה'. שיתן בלבך לעבדו מאהבה לא מיראה כי העושה מאהבה עובד את ה' בשמחה, אך שכל זמן שאין הקב"ה מתנקם מאויביך תמיד מורא אויביך עליך פן יחזרו להלחם בך ועל כן אין לבך פנוי לעבוד את ה' בשמחה, ע"כ ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך. ומאז תהיה בטוח שלא יבואו עליך עוד וישמח צדיק כי חזה נקם (תהלים נח.יא) הנה מאז תהיה מוכן לעשות כל מצות ה' בשמחה גם בפועל זה"ש ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו. ואז לא תצטרך לזכות אבותיך זה"ש ואתה כי בך לבד תלה הדבר, ואז ישוב ה' לשוב עליך כאשר שש על אבותיך כי תהיה שוה לאבותיך כי יש בידך זכות עצמך ואל ההרים לא תאכל כמו שדרשו רז"ל (סנהדרין פא.) מן פסוק אל ההרים לא אכל (יחזקאל יח.ו) שלא אכל בזכות אבותיו. וע"י ביאור זה נתיישבו הרבה ספיקות בכל המשך פרשה זו כמבואר לכל מבין במעט התבוננות.

יא **כי המצוה הזאת וגוי' לא נפלאה היא ממך.** ואח"כ לא אמר ממך ואמר סתם ולא רחוקה היא, הנה מקום אתי לפרש פרשה זו בשני דרכים הן על סתם מצות התורה, הן על התשובה אשר הזכיר למעלה.

דרך א', על כל מצות התורה. שיש בכל מצוה שני בחינות האחת היא העשיה עצמה לעשות המצוה בפועל, השניה הוא כוונת המצוה להבין ולהשכיל בסודות התורה אשר העלים ה' מן האומות, כמ"ש (תהלים כה.יד) סוד ה' ליראיו וגוי'. וכתוב (שם קמז.ב) לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. כי העלים ה' מן האומות סודות התורה ומסרה לישראל ע"כ אמר לא נפלאה היא ממך. כי אם יעלה על לבבך לומר איך אעשה המצוה בלא כוונה כחמור נושא ספרים ע"ז אמר אין הדבר כן אלא לא נפלאה היא ממך, כי אם נפלאים מעשה ה' מן האומות אבל לא ממך כמ"ש (שם קלט.יד) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד. כי הלוחות מעשה אלהים המה ונפלאים באמת מן האומות אבל נפשי יודעת מאד כי שמעת תפלתי, אל

תסתר ממני מצותיך (שם קיט.יט) הנאמר על סודות התורה. ועל העשיה בפועל אמר ולא רחוקה היא לא ממך לבד אלא מן כל האומות אינן רחוקים כי לא צוה ה' לך להביא ממרחק איזו מצוה, כי בקרבנות אמרו רז"ל (ויק"ר כו.ו) שאמר הקב"ה לא הטרחתי עליך להביא קרבן מן המינים שאינן ברשותך כ"א מן בקר וצאן שברשותך כו', ומהם תקיש אל כל המצות שלא צוה לך הקב"ה להביא ממרחק איזו דבר למצוה כי אם בדברים המצויין אצלך.

וחזר ופירש על ראשון ראשון, כי מה שאמרתי לא נפלאה היא ממך. זהו החכמה הנתונה מן השמים כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב.ו) וכדי שלא תאמר שמעשה המצות בפועל נתן ה' לארץ אבל לא החכמה כי עדיין היא בשמים, ע"ז אמר לא בשמים היא וגו'. כי גם המעשה, גם העיון ודרך השכל, את הכל נתן ה' לארץ, ומה שאמרתי ולא רחוקה היא. ע"ז אמר ולא מעבר לים היא. כי לא צויתי לך להביא דבר מעבר לים למצוה, כי קרוב אליך הדבר בפיך ובלבבך לעשותו. בלבבך הוא מקום העיון והחכמה, ובפיך מקום העשיה כי אפילו בזמן שלא תבא לידך איזו מצוה יש לאל ידך לעשותה בפיך כאמרו רז"ל (מנחות ק.י) כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריבה כו', וזה היקש על כל שאר המצות שהעוסק בהם כאילו עשאם זה"ש בפיך ובלבבך לעשותו. כי יכול אתה לשלם פרים בשפתיך ודומה כאילו עשית אותם, וכן אפילו חשב בלבבו לעשות איזו מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הקב"ה כאילו עשאה (ברכות ו.ו), זה"ש בפיך ובלבבך לעשותו.

דרך שני הוא. שמאמר כי המצוה הזאת מדבר בתשובה שהזכיר בפרשה של מעלה, ועליה אמר לא נפלאה היא ממך כי אין לך התנצלות לומר כי לא ידעת שהקב"ה מקבל תשובת החוטאים כי אתה ידעת ענין התשובה יותר מן כל האומות כי ישראל והתשובה קדמו לעולם (פסחים נד.), וא"כ כשברא ה' התשובה שם היית גם אתה ואם האומות צריכין זירוז על התשובה כאנשי ננוה, הנה אתה אינך צריך זירוז עליה כי סוד התשובה גלוי לך מאז ומקדם ולא נפלאה היא ממך, כי לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו. לומר שלא בקש ה' מידינו רמוס חציריו איש חוטא ורב מרי ומי יעלה השמימה לשאל את פי ה' אם יקבל אותנו אליו בתשובה כי סוד זה כבר גלוי לך. או קאי על מה שנאמר למעלה ושבת עד ה' אלהיך. וא"ת אם עונותי הטו אלה שנסתלקה השכינה מתחתונים ועלתה לה למרום א"כ אני אשוב אליו והוא לא ישוב אלי כי אני גרמתי הריחוק זה ואיך אשוב עד ה' הרי אצטרך לעלות השמימה ולשוב אליו ית' וא"כ פליאה דעת בעיני אנה אלך לרוחו ית' ע"ז אמר לא נפלאה היא ממך אפילו ממך לא נפלא ענין התשובה עד ה' ואין אתה צריך לעלות לשמים אליו ית' כ"א כאשר אתה הכינות את לבך לשוב אליו ית' אז הוא ית' יחזור וישוב אליך להוריד שכינתו ית' אליך.

ולא רחוקה היא. לפי שארז"ל (יומא פו.) ה"ד בעל תשובה כגון שבא אותו מעשה לידו ופירש ממנה מחוי רב יהודה באותו פרק ובאותו מקום

ובאותה אשה, וא"כ מי שחטא באשה מעבר לים שמא תאמר שאין לו תקנה עד שיעבור ארחות ימים לאותו מקום שחטא בו שער שעבר בו וע"י זה ימנע מן התשובה, על זה אמר שאין הדבר כן כי קרוב אליך הדבר. בפיך, הוידו, ובלבד, החרטה, ואז די לך בזה כי פיד ולבדך מקום החטא כי לב הותל הטה אותך והוא מקום התיקון בתשובה דהיינו נמי באותו מקום כי לא אמר באותה אשה אלא לרווחא דמלתא אבל אין עיקר התשובה תלוי בזה.

וי"א שאמר על התשובה, כי מצד רוממות האל יתברך התשובה נפלאה מאד הפלא ופלא כי כל בעל המגרש אשתו לא ישוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה ואיך יקרב מלך רם ונשא אליו אנשים החטאים בנפשותם אשר סרו מאחריו וזנו אחרי אלהי נכר. אבל ממך דהיינו מצדך לא נפלאה על דרך שנאמר (תהלים קג. יד) זכור כי עפר אנחנו. כי מצד החומר, אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז. ב) על כן מן הראוי שיקבל תשובתך ואולי שעל זה אמר לא בשמים היא כי אינה מצויה בצבא מרום הרוחנים כ"א בך אדם מעפר יולד על כן מצדך התשובה דבר ראוי ומתקבל בדרך שנתבאר.

[טו] ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. כי אם חיים אתה מבקש צפה לטוב לעשות הטוב בעיני ה', וא"ת למה לא הקדים הטוב שהרי ע"י מעשה הטוב יזכה לחיים, תשובה לדבר שבא להזהירו שלא יבקש לעשות הטוב בעיני ה' כדי שיחיה אלא יחיה כדי שיעשה טוב, שלא יבקש חיים גופני כי אם יבקש החיים כדי שיוכל לעבוד בימי חייו את בוראו כמ"ש (תהלים לד. ג) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. שלכך אוהב ימים כדי שיוכל לראות בהם בטוב ה' בתורה ומצוה כמ"ש בסמוך לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו כי הוא חייך. ר"ל זהו תכלית חייך כי אין הקב"ה נותן לך חיים כ"א בעבור תכלית זה, וזה"ש כאן לאהבה את ה' אלהיך וגוי וחיית ורבית. כאן הקדים אהבת ה' אל וחיית ורבית, ובסמוך אמר למען תחיה אתה וזרעך, לאהבה את ה'. הקדים החיים לאהבת ה', כי באמת הא בהא תליא כי אהבת ה' מביאה החיים ומ"מ אתה לא תבקש החיים לצרכך כי אם לאהבה את ה'.

ואם יפנה לבבך, שתפנה לבך לבטלה ולא תעסוק כל הימים בעבודת האל ית' אז ונדחת סופך להיות מודח מכל וכל מן ה' והשתחווית לאלהים אחרים. כי הבטלה מביאה לידי שיעמום ותסיר לבבך מן ה', הגדתי לכם היום וגוי, לא תאריכון ימים וגוי. והיינו שאמרו רז"ל (אבות ג. ה) המפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו.

[יט] למען תחיה אתה וזרעך. הזכיר כאן וזרעך לפי שאמרו במדרש העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ. הסתכלו בחמה שבראתי לשמשכם שמא שנתה מדתה כו' ומה אלו שלא נבראו לא לשכר ולא להפסד ואינן חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שנו את מדתם. אתם שנבראו לשכר ועונש ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם ע"א כו"כ שלא

תשנו מדתכם כך היא הנוסחא בילקוט פרי' האזינו (לב.תתקמב). ומנא ליה לבעל מדרש זה שהזכיר בק"ו זה בניס ובנות, אלא לפי שמצא כתוב אחר עדות זה, פסוק למען תחיה אתה וזרעך, וקשה ליה למה הזכיר ביעוד זה זרעו יותר מבכל היעודים אלא שכך אמר לו הקב"ה אם אין אתה יוצא מאצטגנינות מעשיך הרעים בגינך כי ההנאה המוחשית תלחץ אותך שלא תחוש בעתיד לפחות צא בגין זרעך כי אין להם חלק בהנאה זו אבל בעונש יש להם חלק.

ואמר העידותי בכם היום. כי תסתכל בגלגל יומי שעובד מאהבה, כך אתה, לאהבה את ה' וגו', וכמו שנאמר (שופטים ה.לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ועיין ביאור כל מאמר זה בחיבורי הקטן אורח לחיים מאמר ו'.

וילך

פרשת

דברים פרק-לא

[א] וילך משה וידבר את הדברים האלה. כל המפרשים נדחקו בהליכה זו כי לא פורש להיכן הלך ולי נראה לפרש אותה בשני פנים. האחד הוא, לפי שרצה משה לומר לא אוכל עוד לצאת ולבא. ומלת לא אוכל יש לו שני פנים או לא אוכל ממש מבלתי יכולת, או לא אוכל איני רשאי מלשון לא תוכל לאכול בשעריך (דברים יב.ז), ובאמת שכאן פירושו איני רשאי עוד לצאת ולבא לפי שכבר נתנה הרשות ליהושע, והיה משה ירא פן יבינו ישראל לא אוכל כמשמעו מבלתי יכולת לילך לבא ולצאת לפניהם כפעם בפעם, מה עשה משה הלך לפני כל ישראל בזריזות לארכה ולרחבה כי בזה הראה להם כי ככחו אז כן עתה לילך ולצאת ולבא לפניהם, ואז יבינו מעצמם מאמר לא אוכל שכוונתו איני רשאי לכך נאמר וילך משה. שהלך בפני כל ישראל בזריזות להראותם שהוא יכול לילך אבל אינו רשאי, ומטעם זה אמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. ואעפ"כ ככחי אז כן עתה כי בכל הימים הללו לא סר כחי וזה מופת שיכול אני אבל איני רשאי. ובדרך זה י"ל וילך משה גם לדבר אחר שפירש"י לא אוכל לצאת ולבא בדבר הלכה, ע"כ וילך משה שהלך לפניהם בדבר הלכה ותורה ובזה הראה להם שככחו אז כן עתה בדבר הלכה ויכול אבל אינו רשאי כי נתנה

הרשות ליהושע ובהכרח נסתמו ממנו מעינות החכמה וסתימה זו שאינו רשאי כאמור.

השני הוא. שרצה משה לזרזם על התשובה אשר עיקרה בדברים, כמ"ש (הושע יד. א.) קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. לכך נאמר וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל. ומדקאמר אח"כ ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. אם כן דבור ראשון להיכן אזל, אלא שהוא דבור קשה של מוסר ולכן אמרו אל כל ישראל, לומר כל מי שיש לו להשיב יבא וישיב כמו שפירש"י על מ"ש אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל (דברים א. א.). וכן כאן אמר לכולם ענין התשובה התלויה בדברים, ולפי שאין אדם רואה חובה לעצמו לעולם וכל חוטא ורב מרי לעולם לא ילך הוא אל החכם הרופא לבקש תרופה למחלתו בחלי הנפש והלואי שישמע בקראו אליו החכם ההולך אליו ומדבר על לבו לפתותו ע"ד התשובה, ע"כ אמר וילך משה שהוא הלך מאהל לאהל אל כל אחד מישראל והיה מדבר על לבו את הדברים האלה היינו עניני התשובה התלויה בדברים והוא מוסב על מ"ש למעלה כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך. דהיינו ענין קחו עמכם דברים.

ואולי הוא ענין השלום, שדרשו על פסוק בקש שלום ורדפהו (תהלים לד. טו.) כי השלום אינו כשאר המצות כי כל שאר המצות כציצית ומזוזה וחלה אם תבא לידך אתה מחויב לעשותה אבל אין אתה מחויב לחזר אחריה אבל השלום אתה מחויב לחזור אחריו (ויק"ר ט. ט.) ויש ליתן טעם בדבר מה נשתנה השלום יותר מכל שאר מצות שבתורה, ויבא על נכון אם נאמר ששלום זה הוא לעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ע"י התשובה, וע"כ אתה צריך לחזר אחריו משני צדדים אם מצד שהחוטא לא ישים אשם בנפשו לעולם ואינו רואה חובה לעצמו לעולם כמו שאתה רואה חובתו ע"כ צריך אתה לחזור אחריו כי לא יחזר הוא אחריך, אם מצד שאתה צריך אל זה השלום כי כל ישראל ערבים זה בעד זה. ורז"ל אמרו (יומא פ. ב.) גדולה תשובה שאפילו בזמן שיחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם כולו שנאמר (הושע יד. ה.) ארפא משובתם כי שב אפי ממנו. אם כן שלום זה הוא להנאתך דין הוא שתחזר אתה אחריו.

ואף אם השלום כפשוטו בין איש לרעהו, מ"מ יש בו צורך גדול אל התשובה כדי שיהיו השבים רבים כי בכל ימות השנה אין הקב"ה מקבל כי אם תשובת הרבים ויחיד אימת בעשרת ימי תשובה דווקא ע"כ נאמר (ישעיה נז. יט.) שלום שלום לרחוק ולקרוב. כי מי שהוא רחוק ונתקרב צריך לשני שלומות אלו הן שלום בינו ובין אלהיו, הן שלום בינו לרעהו, ואז אמר ה' ורפאתיו. וכמו ששלום זה המסבב התשובה חייב כל אדם לחזר אחריו כך עשה משה, זה"ש וילך משה כי הוא הלך אחריהם וזרזם על התשובה ועל הדרכים המסבבים התשובה דהיינו השני שלומות שהזכרנו ושניהם נכללו באמרו וידבר את הדברים האלה. הן דברי וידוי בין אדם למקום, הן דברי פיוס בין אדם לחברו, כי על שניהם נאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה'.

11 כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך. מצינו לשון הליכה בפר' זו בג' פנים, כי אצל ישראל כתיב כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך, משמע מחזיק בידך מדריכך בדרך תלך אבל ביהושע כתיב וה' הוא ההולך לפניך. ובמשה כתיב סתם וילך משה בלא סעד כלל. כי זה דומה למה שנאמר בנח שהיה מקטני אמנה, את האלהים התהלך נח (בראשית ו.ט) שהיה צריך סעד לתמוך כן ישראל כתיב אצלם כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך. כי היו צריכין סעד לתמוך ביראת ה', אבל יהושע נאמר בו וה' הוא ההולך לפניך והוא אחריו כי לא היה צריך כל כך סעד לתמוך כמו ישראל אבל מ"מ לא הגיע למדריגת האבות שנאמר בהם (ט.ו.מח) האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. משמע שהשכינה היתה אחריהם, ולמדריגה זו הגיע משה שנאמר וילך משה משמע הלך לבדו בלא סעד כלל, כי ההולך אחרי ה' יש לו קצת סעד אבל לא כמי שהולך עם ה', ומטעם זה אמרו (ב"ב עה.) פני משה כפני חמה, כמו החמה שאינה מקבלת אור מגלגל אחר כך משה האיר בצדקו מאליו ויהושע כלבנה שצריכה סעד מן אור החמה, אבל ישראל נמשלו לכוכבים כי אורם זעיר שם זעיר שם עד שצריכין סעד גדול ביותר, וחכמי התכונה אמרו שמה שיסבבו הכוכבים בע' שנים יסבבו החמה והלבנה ביום א', כך השלמים כמשה ויהושע קונין עולמם ביום אחד לקנות מן השלימות ביום אחד מה שלא יכול אדם בינוני לקנות כ"א בע' שנה, זמן בינוני אשר קצב ה' לכל אדם לקנות בו שלימתו ולפעמים גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע.

12 ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל וגו'. וכי כל העם היו רואים את הקולות מהו ויאמר לעיני כל ישראל, ומהו חזק ואמץ וכי בו תליא כי אם ה' לא יחזק ידו ויהושע מה הוא כי יאמר לו חזק ואמץ, גם יש לכל משכיל להתבונן בשינויים שבאו בין דברי משה ליהושע ובין דברי הקב"ה ליהושע, כי משה אמר כי אתה תבוא את העם. והקב"ה אמר כי אתה תביא. ומה שפירש"י שמשה אמר זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם לכך אמר כי אתה תבוא אבל הקב"ה אמר כי אתה תביא בעל כרחם טול מקל והך על קדקדם, יש להקשות על זה איך סתר הקב"ה דברי משה כי כל דבריו נאמרו בנבואה ומפי ה', משה אמר את העם והקב"ה אמר כי אתה תביא את בני ישראל, משה אמר אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם תלה ירושת הארץ באבותם והקב"ה אמר כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ולא תלה באבותם, משה אמר ואתה תנחילנה אותם והקב"ה לא אמר כן אלא אמר ואנכי אהיה עמך, כל השינויים הללו הלא דבר הוא.

ואני אומר שדבר זה דומה ממש בעיני, למ"ש הקב"ה למשה (במדבר כ.יב) יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל וגו'. התחיל בבני ישראל וסיים בקהל וכבר בארנו למעלה פרשת חקת (כ.יב) שהיו בישראל תמיד שני כיתות, בני ישראל הם זרע אברהם יצחק ויעקב מאמינים בני מאמינים, אבל הערב רב וכן הפחותים שבישראל נקראו בשם קהל או עם, והנה מה שחטא משה בהכאת הסלע שלא גרם אל הרואים להביאם לידי אמונה בה' ללמוד ק"ו מן הסלע כמו שפירש

רש"י שם וכמו שנאמר יען לא האמנתם בי. שלא גרמתם להאמין בי ואילו לא היו שם כי אם בנים מאמינים לא היה צריך לעשות לעיניהם דבר הגורם להם חיזוק באמונה, אבל מצד שהיה שם קהל גרים הצריכים חיזוק באמונה על כן הקפיד ה' ואמר יען לא האמנתם בי לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל. כי אילו היו כולם בני ישראל לא הייתי חושש אבל מאחר שיש בהם גם קהל בנים לא אמון במ וזהם צריכים תמיד למעשים אשר יחזקו ברכים כושלות באמונה, על כן לא תביאו את הקהל אל הארץ. כי אותו קהל צריכין לאיש אשר רוח בו אשר יעשה תמיד לעיניהם ניסים המחזיקים ידים רפות באמונה.

ודומה לזה ממש אמר משה ליהושע, לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבא את העם הזה. ומלת לעיני כל ישראל מוסב אשלמטה לומר לעיני כל ישראל כל לרבות הגרים והמוקצים שבעם לעיני כולם חזק ואמץ, ר"ל עשה לעיניהם דברים הגורמים חיזוק באמונה יען כי אתה תבא את העם הזה כי יש בבני ישראל גם מוקצים שנקראו בשם עם, והם אינן חזקים באמונה כי ברע הם תמיד, ע"כ צריך אתה לעשות לעיניהם דברי חיזוק ואימוץ באמונה כדי שלא יקרה לך כדרך שקרה לי, כי מצדס נאמר לי לכן לא תביאו את הקהל אל הארץ יען לא הקדשתם השם לעיני בני ישראל ע"כ אני מזהירך שלעיני כל ישראל תהיה חזק ואמץ בדברים המסבבים האמונה ואז אתה תבא את העם הזה אל הארץ ולא יקרה לך כדרך שקרה לי.

ובהצעה זו מיושבים כל השינויים הנזכרים, כי בדברי משה ליהושע נאמר כי אתה תבוא את העם וזה מדבר במוקצים שבעם מן הטעם שהזכרנו כי מצדס הוצרך להזהירו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וע"כ אמר כי אתה תבוא את העם הזה לומר זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם כי באמת תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה (משלי יז.) והמוקצים שבעם אינן מקבלים מרות כל עיקר ואין דרכם לישא בעול ולקבל עליהם דברי מנהיגיהם ע"כ אמר משה כי אתה תבוא את העם הזה הכל לפי דעתם ועצתם, ואמר אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם וגו'. כי מצד עצמם אינן זוכין לבא אל הארץ כ"א מצד אשר נשבע ה' לאבותם כי זכות אבותם וזכותך יעמוד להם, לכך נאמר אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם ואתה תנחילנה אותם. כי גם זכותך יעמוד להם להנחילם את הארץ אבל להם אין זכות מצד עצמם.

אבל הקב"ה אמר ליהושע סתם חזק ואמץ בתורה ומצוה, ולא אמר לעיני בני ישראל כי הוא מדבר בטובים שבישראל שאינן צריכין חיזוק באמונה והטובים מקבלים מרדות מנהיגיהם, ע"כ אמר כי אתה תביא את בני ישראל כי הטובים שבהם שנקראו בני ישראל שומעים בקול מנהיגיהם אף בדבר שהוא כנגד דעתם שהוא כמוכרח בעשיה לכך נאמר תביא בעל כרחם כי הטובים מקבלים מרדות ומרות כאמור, ואמר אל הארץ אשר נשבעתי להם. לא הזכיר לאבותם לפי שהטובים שבישראל זוכים אל הארץ מצד עצמם ואינן צריכין לזכות אבות, ואמר ואנכי אהיה עמך כי

זכותם של ישראל גרמה לך שאנכי אהיה עמך כי כל מנהיגי ישראל אינן עולים לגדולה כ"א בזכות ישראל, כמ"ש (שמות כח.א) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל.

וי"א שמושה למדו דרך ההנהגה המדינית, שצריכה להיות לפי דעתם ועצתם מן הטעם שנתבאר בפר' פנחס (כז.יח) בפסוק וסמכת את ידך עליו. והראיה על זה סוף הפסוק שאמר ואתה תנחילנה אותם. אבל הקב"ה למדו דרך ההנהגה בתורה ומצוה שכך נאמר בסוף הפסוק ואנכי אהיה עמך. ובזה ודאי אין שייך לומר שיהיה הכל לפי דעתם אלא טול מקל כו' לכופם על שמירת התורה.

ד"א לעיני כל ישראל חזק ואמץ. לפי שעיני כל ישראל עליו וממנו יראו וכן יעשו על כן ביותר הוא צריך להתחזק בתורה ויראת ה' לעיניהם על דרך קשוט עצמך תחילה (בי"מ קז:). כי הוא כיתד שהכל תולין בו וז"ש כי אתה תבוא את העם. ר"ל הטובים שבישראל אינן חושדין בכשרים כל כך כמו הפחותים ובעבורם צריך אתה להיות נזהר ביותר לעיניהם.

[יא] תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הנה כל הקורא לחבירו באזניו אינו עומד כנגדו כי אם מצדו, ואולי מכאן למדו רבותינו (סוטה מא.) במוצאי י"ט ראשון של חג עושין למלך בימה של עץ בעזרה וגו', וקורא מתחילת אלה הדברים כו', ומהיכן למדו לומר כן שמתחיל מן אלה הדברים כי יותר היה נכון לומר שיאמר מן הואיל משה באר את התורה הזאת. אלא שלמדו זה ממ"ש נגד כל ישראל, כי כל פסוק אלה הדברים, היה מתנגד לכל ישראל כי היה מזכיר ברמז כל המקומות שהכעיסו בהם להקב"ה מפני כבודן של ישראל, והדבר האמור ברמז דומה כאילו היה מלחש באזניו שאין השומעים מבינים שום דבר כ"א מי שמרגיש בעצמו שחטא בדבר ההוא הוא המבין הרמיזה ההיא, וע"ז אמר שיקרא את התורה הזאת שהיא נגד כל ישראל ובאזניהם ר"ל התורה המתנגדת לישראל ואמירה באזניהם ברמז, ושם נאמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. לכך אמר כאן נגד כל ישראל. כי בהקהל זה א"א שיהיו שם כל ישראל שבכל הארץ, אך שהוא מדבר מן אמירת משה שהיתה במעמד כל ישראל.

ומכאן לימוד לכל דברי תוכחות עלי עון, שצריך המוכיח לדבר ברמז מן חטא שחטא בו איזו איש פרטי באופן שלא יכנס הדבר כי אם באזניו, ולא יבינו בו אחרים מפני כבודו כדרך שעשה משה.

[יב] הקהל את העם האנשים והנשים והטף. אמרו רז"ל (חגיגה ג.) אנשים באו ללמוד נשים לשמוע טף למה באים ליתן שכר למביאייהן. משמע מזה שמדבר בטף שלא הגיעו לחינוך דאלי"כ לא הוצרכו לטעם ליתן שכר כו' וזה דוחק גדול כי זה דומה כאילו צוה שישאו עליהם משא מעצים ואבנים לבית ה' כדי ליתן שכר למביאייהם.

ונראה שכל עיקר צורך הקהל זה היה בעבור התשובה, לפי שאמרו רז"ל (ויק"ר ל.ז.) שיום ראשון של חג נקרא ראשון לחשבון עונות, ע"כ הם צריכים לעשות תיכף הכנה אל התשובה והכנה זו היא הקהל זה שהמלך מקהיל את העם וקורא לפניהם מן אלה הדברים כי רוב הספר דברי תוכחות עלי עון ודברי כבושים, וכבר ידוע שהקהל יש בו צורך גדול אל התשובה כי ע"י שהם מקוהלים יהיו אגודה אחת ויטו שכם אחד לשוב אל ה' כדי שיהיו השבים רבים, לפי שדווקא בעשרה ימים שבין ר"ה ליה"כ הקב"ה מקבל תשובת היחיד אבל בכל ימות השנה אין הקב"ה מקבל כי אם תשובת הרבים, (ר"ה יח.) וזהו שדרשו רז"ל ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא אלא ראשון לחשבון עונות כו'. ולמה הזכיר הכתוב ענין זה דווקא בפסוק המדבר מן לקיחת ד' מינים ולמה לא הזכיר זה בפסוק המדבר משיבת הסוכה, אלא לפי שבלקיחת ד' מינים נרמזו כל ד' כיתות של ישראל שיהיו באגודה אחת כמבואר למעלה בפר' אמור (כ.ג.מ.) והוצרך הפסוק ליתן טוב טעם ודעת למה דווקא ביום זה נצטוו לעשות מצוה זו שיש בה הוראה שיהיו כל ישראל אגודה אחת שיכפרו אלו על אלו, אלא לפי שמן ר"ה עד יום כיפור הקב"ה מקבל אפילו תשובת היחיד על כן אינן צריכין עדיין להיות אגודה אחת כדי שיהיו השבים רבים, ומן י"כ עד חג הסוכות אין עושין עונות כי כל אחד עוסק במצות סוכה ולולב ומצוה גוררת מצוה ע"כ מסתמא לא יאונה לצדיק כל און עד יום ראשון של סוכות שהוא ראשון לחשבון עונות, ע"כ צריכין לעשות הכנה אל התשובה והכנה זו היא שיהיו כולם אגודה אחת כמו ד' מינים אלו לכך נאמר ולקחתם לכם ביום הראשון כנותן טעם לשבח למה זה צויתי לכם על לקיחת ד' מינים אלו באגודה ביום זה דווקא, לפי שהוא יום הראשון לחשבון עונות ע"כ אתם צריכין לעשות הכנה אל התשובה של כל ימות השנה והכנה זו היא כשתהיו באגודה אחת כמו ד' מינים אלו אז יקבל ה' תשובתכם כי הן אל כביר לא ימאס.

וזהו ג"כ טעם הקהל זה, כי נוסף על לקיחת ד' מינים אלו ביום ראשון של חג צוה ה' לעשות עוד רושם דומה לזה מקץ שבע שנים. כי שנת השמטה גורם ג"כ ההקהל והשלום ע"י שלא יזרע ולא יצמיח בו ואכלו אביוני עמו כי אינו רשאי להחזיק בתבואת שנת השבע כבעל הבית, וזה בלי ספק סיבת השלום כי כל דברי ריבות נמשכין ממדת שלי שלי זה אומר כולה שלי וכל זה אינו כל כך בשנה השביעית כי בקום ועשה אין הכל שוים אבל בשב ואל תעשה הכל שוין וזה באמת ענין השלום, וכן בחג הסוכות שכל אחד יוצא מדירת קבע לדירת עראי ויושב תחת סוכת שלומו הנה ביום א' של חול המועד נצטוה המלך לעשות רושם אל השלום, וזהו ענין ההקהל כי כל זה הכנה אל התשובה וקורא לפניהם מן אלה הדברים בדברי כבושים ותוכחות, וזה"ש אנשים ללמוד כו' טף למה באים ליתן שכר למביאייהם, כי בזמן שישראל עושים תשובה אז מבקשים תחנונים מלפניו ית' על מחילת העון ויאמרו אם לא למענינו יעשה אזי יעשה בשביל גמולי חלב שלא פשעו כדאיתא בנוסח של אבינו מלכנו חמול עלינו ועל עוללינו וטפינו, וכן אומרים עשה למען גמולי חלב כו', וזהו השכר הניתן למביאייהם מן הטף שיאמרו לפניו ית' עשה למען

טף אלו המובאים בית ה' כדרך שנאמר ביואל (ב.טז) אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים וגו'.

ולפי פשוטו מדבר בטף שכבר הגיעו לחינוך, כמ"ש למען ישמעו אלו הנשים ולמען ילמדו אלו האנשים ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו זה טף שהגיע לחינוך.

[יג] ובניהם אשר לא ידעו וגו'. אם זה מדבר בטף שהגיעו לחינוך שפיר קאמר ישמעו ולמדו ליראה את ה'. כי עדיין אינן יודעין דבר מענין יראת ה', אבל בגדולים אמר למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' שאינן צריכין כ"א לשמוע וללמוד המצות אבל היראה מעצמם יראו את ה' כי כבר הורגלו ביראת ה' כל היום, אבל אם פסוק זה מדבר בדורות הבאים, נראה לפרש זה על דרך שנאמר פ' עקב (י.יב) ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כ"א ליראה וגו'. לפי שכתוב בתריה כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו מוסר אלהיכם וגו' עד כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול. כי רצה לתרץ בזה מ"ש למעלה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. אטו יראה מלתא זוטרתא היא, ע"ז אמר כי אילו הייתי מדבר עם בניכם אשר לא ראו מוסר ה' ולא נשרשו ביראת ה' ודאי הייתי שואל מהם דבר גדול מאד, אמנם אני מדבר עמכם כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' אשר עשה האלהים שיראו מלפניו כמ"ש (שמות כ.יז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו'. ואצלכם ודאי דבר קטן אני שואל, כי עם היות שהיראה דבר גדול הערך היא מאד מ"מ אצלכם בנקל לקיימה כי כבר נשרשתם ביראה זהו שאמר ועתה ישראל. במלת ועתה חתם כל דבריו לאמר שעתה בדור זה מילתא זוטרתא היא ומה ה' שואל מעמך עתה כי אם ליראה, וזה"ש כאן על אותו דור למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' כי על היראה אינן צריכין זירוז כ"כ ומעצמם יראו את ה'. ובניהם אשר לא ידעו. דומה ממש למאמר כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו'. ורצה בזה כי בניכם אשר לא ידעו מוסר ה' ולא ראו את גדלו המה צריכין זירוז ולימוד על היראה, וזה"ש ישמעו ולמדו ליראה את ה' כי אצלם היראה דבר גדול מאד.

[יד] הן קרבו ימיד למות. ברבתי (ט.ו) מסיק אמר משה להקב"ה בהן קלסתיך שנאמר (דברים י.יד) הן לה' אלהיך השמים וגו'. ובהן אתה קונס עלי מיתה, א"ל הקב"ה זכור מה שאמרת והן לא יאמינו לי (שמות ד.א). ומדרש זה צריך ביאור וכי נקנס עליו מיתה בעבור שאמר והן לא יאמינו לי.

וני"ל שאמת נכון הדבר שמה שאמר והן לא יאמינו לי. גרם לו שנקנסה עליו מיתה, כי מאחר שהעיד משה על ישראל שהם בניס לא אמון במ א"כ היה לו לדבר אל הסלע כדי לחזק ידים רפות באמונה, כי אילו לא אמר משה והן לא יאמינו לי הייתי אומר שהיו מוחזקים בעיני משה במאמינים ומאחר שהם חזקים באמונה אין חילוק אם ידבר אל הסלע או יכה בו, כי עיקר טעם ודברתם אל הסלע הוא כדי שילמדו ק"ו מן

הסלע כו' וכמו שנאמר (במדבר כ"ב) יען לא האמנתם בי. אמנתם לא נאמר אלא האמנתם לשון מפעיל יוצא לשני שלא גרמתם לישראל שיאמינו בי ע"י הסלע כי ילמדו ממנו ק"ו, ואם היה משה מחזיקם בחזקת מאמינים לא היתה אשמתו גדולה כל כך שיהיה ראוי לקנוס מיתה אבל מאחר שאמר והן לא יאמינו לי, הרי החזיקם בחזקת בלתי מאמינים והיו צריכין חיזוק באמונה הנה ע"ז גדלה אשמתו מאד מה שלא דבר אל הסלע לחזק ברכים כושלות באמונה, לכך נאמר הן קרבו ימך למות. אותו הן שאמרת והן לא יאמינו לי, גרם שקרבו ימך למות.

ד"א לפי שאמרו רז"ל (שבת צ"ז.) החושד בכשרים לוקה בגופו, מנא לן ממשה שאמר והן לא יאמינו לי כו'. אמר הקב"ה למשה אתה אין סופך להאמין שנאמר יען לא האמנתם בי. ואע"פ שפשוטו הוא שלקה בצרעת מ"מ נראה בעיני יותר נכון לפרש שכל החושד בכשרים לוקה בגופו, ר"ל שילקה בגופו באותו חשד שחשד בו זולתו יהיה הוא נחשד בו כי כל הפוסל במומו פוסל (קידושין ע.) וזהו בעצם ענין לוקה בגופו, וראיה ממשה שאמר והן לא יאמינו. ולסוף לקה בגופו באותו חשד עצמו שנאמר יען לא האמנתם בי. כי למדרש זה קאי לא האמנתם על משה א"כ אותו הן קרב קצו כי מאחר שאמר והן לא יאמינו לי גרם רעה לעצמו שנכשל במה שנאמר יען לא האמנתם בי. וע"ז נקנסה עליו מיתה וזה"ש הן קרבו ימך למות.

[טז] הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וגו'. רז"ל (סנהדרין צ:) למדו מכאן סמך לתחיית המתים מן התורה שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם. ולימוד זה תמוה מאד כי מי לא ידע בכל אלה שמאמר וקם סמוך אל העם וזנה. ונ"ל שדרשו מן יתור מלת וקם כי הל"ל וזנה העם מהו וקם, אלא כך פירושו שלשון וקם הוא מלשון כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש (דברים כג.כז). וכשם שכל תלמיד האומר הלכה בשם רבו שפתותיו דובבות בקבר (עיין יבמות צז.) כך בזמן שהתלמיד מקדיח תבשילו ברבים אין לרבו מנוחה בקבר, כי היה לו להזהיר אזהרה אחר אזהרה את תלמידו שלא יבא לידי חטא ואם לא למדו כראוי יאמרו או לרבו של זה שכך למדו ובזה דומה כאילו התלמיד החוטא קם על רבו כאויב ואורב ומבטלו ממנוחתו בקבר. וזהו שנאמר הנך שוכב עם אבותיך. בהשקט ובבטחה בקבר אין שטן ואין פגע רע ופתאום יקומו עליך אורבים עדת מרעים כי ע"י קלקול מעשיהם הרי הם קמים עליך לכך נאמר וקם העם הזה וזנה וגו' כי ע"י שיזנו אחר ע"ז הרי הם קמים עליך, ואם כן מכאן ראייה לת"ה מן התורה שאם לא יחיו המתים אם כן הגוף בקבר כאבן דומם לא חלה ולא מרגיש ויהיה מה שיהיה אחרי מותו ואיך אמר שע"י שיזנו אחר ע"ז יקומו עליו, אלא ודאי שיש תחיית המתים וגוף השלמים עודנו באבו לא נקטף מכל וכל ויודע ומרגיש כל הנעשה ע"כ יש לו לחוש פן יקומו עליו אחרי שיזנו אחר ע"ז, לפיכך אתה צריך לחזור ולהזהירם אזהרה אחר אזהרה, ופירוש זה מוכרח הן מצד יתור לשון וקם הן מצד אומרו הנך שוכב עם אבותיך כי הל"ל הנך מת אלא שרצה להזהירו שישכב עם אבותיו בהשקט ע"י שיזהירם עוד על ע"ז.

[יז] ומצאוהו רעות רבות וצרות. במס' חגיגה (ה.) ר' יוחנן כי מטי להאי קרא (לא.כא) והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות בכי, אמר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות תקנה יש לו. מאי וצרות אמר רב שנעשו צרות זו לזו כגון זיבורא ועקרבא ושמואל אמר זה הממציא לעני מעות בשעת דחקו, רצה לומר לא קודם, אמר רבא היינו דאמרי אינשי זוזי לעללא לא שכיחי לתליתא שכיחא. רש"י פירש ששמואל קאי על הפסוק שדרש למעלה אם טוב ואם רע (קהלת יב.יד), ור"ת הקשה על דבריו למה הפסיק בדברי רבי יוחנן אלא ודאי ששמואל קאי על דברי רבי יוחנן וכן משמע גם בילקוט (לא.תתקמא) שמביא דברי שמואל על פסוק והיה כי תמצאן אותו.

ויש לספק בדברי ר' יוחנן שאמר, עבד שרבו ממציא לו רעות רבות וכי הקב"ה הוא הממציא הרעות הלא מפי עליון לא תצא הרעות (איכה ג.לח). אלא הרעה באה מעצמה ע"י הסתרת פניו ית' כמ"ש והסתרת פני מהם והיה לאכול. והיינו ממילא יהיה לאכול ואין זה קרוי ממציא, גם יש לספק והלא כבר כתיב ומצאוהו רעות רבות וצרות. ולמה לא בכה רבי יוחנן בקראו פסוק זה הנכתב קודם פסוק והיה כי תמצאן אותו. כי מדקאמר כי מטא להאי קרא משמע שקרא הפרשה מתחילה, הן אמת שנוכל לומר שדקדק מלשון והיה המורה על הודאי כמ"ש (דברים כא.יד) והיה אם לא חפצת בה, פירש רש"י מגיד הכתוב שסופה לשנאותה, ופירש מוהר"ר נתן שדקדק רש"י מלשון והיה שמשמע שכך יהיה בודאי, כך והיה כי תמצאן מורה שודאי ימצאוהו אבל למעלה לא נאמר כ"א והיה לאכול אבל בומצאוהו רעות רבות וצרות זו לזו לא הזכיר לשון והיה כאילו הדבר בספק אם ימצאוהו או לא.

ודברי שמואל תמוהים מאד, לפרש פסוק זה על המלוה לעני בשעת דחקו כאילו כל התוכחות לא יחזירוהו למוטב כי אם צרה זו שילוח לו בשעת דחקו ולא קודם לכן וכאילו זה מחייב לו לאמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ויהי רצון שלא תהיה על ישראל צרה גדולה מזו ואיך תכלול הפרשה תוך עונשים גדולים ונוראים ענין המלוה לעני בשעת דחקו זה הדבר שימאן השכל לקבלו כלל, ועוד צריך יישוב הדבר שנתקשו בו המפרשים כי מהו שאמר הכתוב ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא. הלא עיקר ע"ז בלב הוא כי כל דבר התלוי באמונה שרשו ומקורו בלב כי מטעם זה נאמר בע"ז (יחזקאל יד.ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם. וזה שאמר הלא על כי אין אלהי בקרבי הודה בפה מלא כי כל אלהי העמים אלילים וכפר בע"ז ומה יש לו עוד צדקה לזעוק פני המלך ה' (שמואל ב' יט.כט) ואיך כפל ענשו אחר הוידוי ואמר ואנכי הסתר אסתיר. וי"א שהסתר זה הוא שיסתיר פניו על הרעה אשר עשה וכי פנה לשון אע"פ, לומר שאפילו מן רעה גדולה זו יסתיר ה' פניו כמ"ש (תהלים סו.יח) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'.

ואומר אני לפרש דברי ר' יוחנן כלפי הערבות, שנעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה עד שכל יחיד חטא רבים נשא וזה דבר שאין הציבור יכולין לעמוד בו, על כן בכה עליו רבי יוחנן כי מטא להאי קרא והיה כי תמצאן אותו רעות רבות. כי מלת אותו נראה שהוא מיותר כי הל"ל והיה כי ימצאוהו רעות רבות. כמ"ש למעלה ומצאוהו רעות רבות. אלא שבמלת אותו הראה באצבע על היחיד שישא עליו הרעות דהיינו העבירות של כיתות רבות כמ"ש (ישעיה נג.יב) והוא חטא רבים נשא. ומה שנקט רבות לפי שכל חוטא תש כחו כנקבה כדרך שאמר משה התשתם כחי כנקבה כמו שפירש"י פר' ואתחנן (ה.כד) בפסוק ואת תדבר אלינו.

ואמר וצרות, לפי שבזמן שיש שלום וריעות בין ישראל אז אין הערבות מזיק להם כ"כ, ואדרבה מועיל כי בזמן שרואה את חברו שהוא נוטה מדרך השכל אז הוא מדריכו בדרך ילך להחזירו למוטב מיראת הערבות, כי אין התוכחה מצויה כ"א מן האוהב לנאהב כמ"ש (משלי ג.יב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח. וכן נסמכה מצות הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא יט.יז) למצות ואהבת לרעך כמוך (שם יט.יח). כי אין התוכחה מצויה כ"א בזמן שאוהבים זה לזה אבל בזמן שאין שלום במעגלותם אז לא די שאינו מוכיחו אלא אדרבה שמח במפלתו כדי להדיח עליו הרעה ושיספה בעונו. ואת"ל שהמצא ימצא איזו איש שלם שיוכיח גם את שונאו, הנה השונא אינו מקבל תוכחה ממנו כי הוא חשוד בעיניו שאינו מתכוין לטובתו, וא"כ הערבות מכה רבה בישראל בזמן שאין שלום ביניהם והם כצרות זו לזו כזיבורא ועקרבא, כי מה שנראה טוב וישר בעיני זה נראה רע בעיני חברו וכן להפך עד שלעולם אינן בהסכמה אחת מה שזה אוסר זה מתיר.

ע"כ ר' יוחנן כי מטי להאי קרא והיה כי תמצאן אותו רעות רבות. דקדק ממלת אותו שביחיד מדבר ואפילו היחיד ישא רעות רבות, הרעות שעשו רשעים שנמשלו לנקיבות רבות, וסיבה לכל זה הוא וצרות שכל ישראל נעשה כל אחד כצרה לחבירו כזיבורא ועקרבא ואינן בהסכמה אחת לעולם כי אילו היו בהסכמה אחת לא היה נמשך נזק מן הערבות, ע"כ בכי רבי יוחנן ואומר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות ומטיל עליו שיסבול הוא עון רבים בזמן שכולם כצרות זו לזו, וכי יש לו תקנה, ודאי אין לו תקנה כלל בזה האופן. וכמ"ש ורדף אתכם קול עלה נדף. כמו שבארנו בפר' בחוקותי (כו.לו) שמדבר מזה הענין שכל אחד מישראל נרדף מן ישראל חבירו על כן נאמר מיד וכשלו איש באחיו (כו.לז) ואמרו רז"ל (סנהדרין כז.) בעון אחיו, זש"ה ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. כי אילו היה אלהי בקרבי בלבבי ובמחשבתי והיה כל אחד אומר דעתו לש"ש בהתאסף ראשי עם יחד. אז לא היו מחולקין כי התכלית האמיתי מאחדם. אמנם לפי שלא היה דעתו לש"ש רק שמבחוץ היה כל אחד מראה את עצמו כאילו דעתו לשם ה' כדרך הצבועים החנפים, אבל בקרבי לא היה אלהי אלא כל אחד היה דורש תועלת עצמו או לקנטר את שונאו ע"כ יצא משפט מעוקל כי לעולם לא יתברר האמת מתוך משא ומתן שאינו לש"ש.

ולפי זה אין וידוי זה וידוי החטא של ע"ז, כי החטא ישאר קיים עכ"פ אך שהוא מודה שאין כונת תוכו לשמים עוד היום, כי לא אמר על כי לא היה אלהי בקרבי משמע שרוצה לשוב מן אותו דרך מעוקל אלא על כי אין אלהי בקרבי עוד היום ואז הוא גרוע ממה שהיה כי יודע רבונו ומתכוין למרוד בו, ע"כ כפל ההסתר ואמר על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים. ואין פניה אלא בלב כמ"ש ואם יפנה לבבך (דברים ל"ז), ור"ל מבחוץ היה מראה עצמו כשר כאילו כונתו לשמים ובקרבו פנה אל אלהים אחרים וכונות זרות, אשר ע"כ לא היו לעולם בהסכמה אחת ולא נתברר האמת אצלם לעולם.

אך מדקאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא. נ"ל על דרך שפרשנו בחבורינו עוללות אפרים (חלק א' מאמר פ"ג) על מאמר רז"ל (בר"ר לח.ו) אפילו בזמן שישראל עובדים ע"ז ושלוש ביניהם הנח לו שנאמר (הושע ד.יז) חבור עצבים אפרים הנח לו אמנם כשחלק לבם עתה יאשמו (שם י.ב) לפי שבזמן ששלוש ביניהם אז ודאי יתוכחו ביניהם כל עובדי הע"ז ההיא ויתברר מתוך הויכוח ההוא ששקר נחלו עובדיה, וע"כ הנח לו שהקב"ה מאריך להם אפו כדי שמעצמם יבינו כי כל מעשיהם תוהו. אבל בזמן שחלק לבם של העובדים ואין שלום במעגלותם אף אם ישאו ויתנו בדבר לעולם לא יתברר האמת בין אנשים המתוכחים בדבר ולבם חלק זה מזה כי דעת כל אחד לסתור דברי חברו, ע"כ נאמר עתה יאשמו, תיכף ומיד כי למה יתן להם ארכא בחנם. ע"כ נאמר גם כאן וחרה אפי בו ביום ההוא. תיכף באותו יום שיתחילו לעבדה לפי שפרשה זו מדברת בזמן שישראל כצרות זו לזו ואינן בהסכמה אחת ע"כ עתה יאשמו בלא הרחבת זמן, וכן מורה הוידוי על כי אין אלהי בקרבי בדרך שנתבאר למעלה שמודה שמעולם לא אמר דעתו לש"ש בפה ולב שוה כי אם בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו (ירמיה ט.ז) ע"כ נאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא תיכף כמ"ש עתה יאשמו והוא רמז נכון מאד.

ושמואל אמר שפרשה זו מאשמת את ישראל לאמר, כי זה דרכם כסל למו שאינן עושין תשובה לעולם כ"א אחר ההכרת, כי בזמן שהיסורין מורכבים על כתיפיו אז הוא נודר נדרים ליתן ממונו לצדקה או לשוב אל ה' כמבואר פר' בחוקותי (כ"ב.ב) בסמיכות כי יפליא לנדור נדר לפרשת התוכחה, כי גם רז"ל חלקו בין עושין תשובה מאהבה לעושים מיראה כדאיתא במס' יומא (פ.י) אר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות שנאמר (הושע יד.ב) שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך. עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול, איני והאר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות שנאמר (יחזקאל לג.יט) ובשוב רשע מרשעתו וגו' עליהם הוא יחיה. פירש"י על כל מה שעשה אפילו על העבירות, לא קשיא הא מאהבה הא מיראה. ועדיין הדבר צריך ביאור לפרש משמעות הפסוקים, כי אע"פ שפירש"י עד ה' אלהיך עד דלא יתעבד סניגוריא לקטיגוריא, הרי מיראה מחמת מדת הדין, שלא יעשה מן ה' מדת רחמים לאלהיך מדת הדין, מ"מ כי כשלת לשון עבר אינו מתישב שהרי עכשיו ע"י התשובה נעשה עון למכשול.

וני"ל שכונת הכתוב להזהירו שישוב מאהבה, כי כל ירא מתרחק מזה שהוא ירא ממנו וכל אוהב מתקרב אל אהובו לכך נאמר שובה ישראל עד ה' אליו ממש כדרך האוהב המתחבר אליו. ועי"ז ארז"ל (פסחים נ: עיי"ש) כתיב (תהלים נד.יא) כי גדול עד שמים חסדך. וכתיב (שם קח.ה) כי גדול מעל שמים חסדך. הא בעושים מאהבה כו' ר"ל כי העושה מיראה אינו מתחבר אליו ית' ואין חבורו כ"א עד שמים ולא עד בכלל ע"כ גם החסד הוא עד שמים אבל העושה מאהבה מתדבק מעל שמים אליו ית' על כן גם החסד הוא מעל שמים. ואמר לפי שעד עכשיו לא עשית תשובה כי אם מיראה זה"ש כי כשלת בעוניך, ר"ל לשעבר כשעשית תשובה מיראה לא נקית מכל וכל כי אם לחצאין כי כבר כשלת בעוניך שנעשה מן העון המזידי מכשול שוגגי ואם כן רושם המכשול נשאר בך ולא היית מנוקה מכל וכל מן העון שהרי נעשה ממנו שוגג ועדיין אתה צריך לקרבן הבא על השוגג, אבל כשתשוב עד ה' מאהבה דהיינו מעל שמים אז תהיה מנוקה מכל וכל ואין אתה צריך אפילו לקרבן כי אם אל וידוי דברים זהו שאמר (הושע יד.א) קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. אליו ממש, אמרו אליו כל תשא עון. שמכל וכל תשא עון לא לחצאין כדרך השב מיראה שאין עונו מנושא כולו אלא לחצאין לעשות מן המזיד שוגג, אמנם ע"י שתשוב מאהבה אז אמרו כל תשא עון מכל וכל תשא עון שיהיה כמצוה דבר המנושא וגבה מאד, לא כמו שנאמר (מיכה ז.ט) ותשליך במצולות ים כל חטאתם. אלא העון יהיה מנושא, וקח טוב. שיקחו הקדוש ברוך הוא אליו כדבר טוב כאילו היה העון זכות דבר טוב ואז לא תצטרך גם לקרבן, זהו שאמר ונשלמה פרים שפתינו. אמנם ביחזקאל (לג.ט) כתיב ובאמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו וגו' חיו יחיה. ולא נאמר עליהם חיו יחיה לפי שזה מדבר בשב מיראה מחמת גיזום מות תמות דהיינו מיראה.

אמנם אחר כך אמר ובשוב רשע מרשעתו, דהיינו לא מיראת המות כי אם מרשעתו מעצמו כי יכיר שלא טוב הדרך אשר הוא הולך בו אז עליהם הוא יחיה כי זה שב מאהבה מבחינת רשעתו לבד.

ומה שנאמר (שם יח.כז) ובשוב רשע מרשעתו וגו', ולא כתיב שם עליהם חיו יחיה לפי שמדבר בשב מיראה שהרי נאמר שם (יח.כח) ויראה וישב וגו'. ומלת ויראה הוא לשון ראייה והוא שמסתכל ביסורין שבאו עליו, לכך נאמר שם תיכף (יח.ט) שובו והשיבו וגו' ולא יהיה לכם למכשול עון. כי ידוע שהשב מיראה אינו מבקש כ"א להציל את עצמו ואינו מבקש להשיב אחרים אבל השב מאהבה משיב גם אחרים כי האוהב את המלך רוצה שהכל יאהבוהו, לכך נאמר שובו והשיבו ואז לא יהיה לכם למכשול עון אלא תהיו מנוקים מכל וכל ולא ישאר רושם המכשול, נראה מזה שהשב מיראה גרוע מן השב מאהבה, אבל השב אחר ההכרח שכבר באו יסורין עליו הוא גרוע יותר כי בסור המכריח ישוב לסורו. כמ"ש בפרעה (שמות ח.יא) וירא כי היתה הרוחה והכבד את לבו. וכמ"ש (שם יג.א) עד מתי מאנת לענות מפני. ר"ל לא מחמת יסורין כי אם מפני, ההכנעה שבאה ע"י היסורין אינה כלום כי אחר שיעברו היסורין אתה חוזר לסורך, כך כל תשובה הנעשית מתוך הכרח היסורין אינה כלום כי כעבור סופה וסערה

אז ישוב לקדמותו, כמו שנאמר (ישעיה כח.כד) הכל היום יחרוש החורש וכל המשל הוא נאמר על זה הענין.

וזה"ש ומצאוהו רעות רבות וצרות, ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. הנה בשני תיבות אלו, ביום ההוא, חתם כל הענין כי מיעט בהם הן הימים הקודמים, הן הימים המאוחרים, כי קודם שמצאוהו רעות רבות וצרות פשיטא שלא היה נותן אל לבו מעצמו לשוב אל ה', אלא אפילו אחר שמצאוהו הרעות ההם מ"מ אינו מתודה כ"א ביום ההוא שהצרות צרורות על שכמו אבל לא ביום המחרת כי מיד למחרתו כעבור סופה וסערת ה' חימה אז תיכף יחזור לסורו, לפיכך ואנכי הסתר אסתיר פני גם ביום ההוא אפילו ביום שמתוודה אסתיר פני, ויותר מהמה ממה שהסתרתי פני לשעבר כ"א בכפלים פי שנים הסתר אסתיר פני כי ראה הצרות צרורות באמתחתו ואעפ"כ אין לבו שלם עם ה', כי יודע ה' שהיום יאמר בהכנעה, כגונב דעת עליונה ולמחר יחזור לסורו. וז"ש שמואל זה המלוה לעני בשעת דחקו, ובשעת דחקו אינו קאי על דוחק שיש לעני אלא על דוחקו של המלוה, כי זהו המלוה שאינו מלוה לעני כלום כי אם בשעת דחקו של הנותן שהצרות דוחקים אותו ליתן צדקה מממונו וכאשר יעבור הדוחק ההוא אז לבו חזק ואמיץ כבראשונה. ונקט מצוה אחת דהיינו הצדקה שבנוהג שבעולם שנודדים בעת צרתם ואחר הצרה מתחרטין ואינן נותנין כלום, והוא הדין לשאר מצות שאינן נעשין כ"א בשעה שההכרח מורכב על כתיפו ועל צד הרמז ירמוז לכל מצות התורה שהם כמו הלוואה וצדקה אל הילד מסכן דהיינו היצר הטוב כמו שאמר הלל שהלך לגמול חסד להאי אכסנאי כו' (ויק"ר לד.ג).

ואמר רבא היינו דאמרי אינשי זוזי לעללא לא שכיחי לתליתא שכיחא. לעללא היינו זמן הזול בזמן שהזול בעולם וזהו ממש שעת השלוח כי בזמן שהזול בעולם השלוח בעולם כי הא בהא תליא כמ"ש (תהלים קמו.יד) השם גבולך שלום חלב חטים ישיבעך. ובאותו זמן שהעללא דהיינו התבואה שכיחא בעולם באותו זמן לא שכיחא כלל שיתן מן ממונו לצדקה וישמן ישורון ויבעט. אבל לתליתא שכיחא הן לפירש"י שפירש תליתא לשון הפסד ואיבוד, הן לפי ר"ת שפירש לתליתא אימת המושל המפחידו, בין כך ובין כך הוא מדבר בזמן שהצרות מצויות בעולם דהיינו הפסד ואיבוד או אימת מושלי האומות המושלים בישראל הכל מדבר בזמן ההכרח ואין זה תשובה שלימה, גם ירמוז אל הנדחק בבית דין שלמטה על הצדקה שכופין אותו בב"ד על הצדקה, כל אלו התשובות אינן שלימות כי אין מציאתם כי אם בזמן שההכרח מצוי ובסור המכריח ישוב לסורו, לכך נאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. במלת ועתה חתם כל הענין לומר עתה תיכף ומיד בעוד שאתם בשלוותכם עד אשר לא יבואו ימי הרעה כתבו לכם את השירה הזאת שתהיה חקוקה על לבבכם למען תשובו אל ה' תשובה שלימה לא על צד ההכרח.

ובחיבורי הקטן אורח לחיים פירשנו כל פרשה זו בדרך אחר, שפני הנזכרים כאן הם פנים של זעם כמו ושמתי פני באיש ההוא (ויקרא כ.ה) ואמר שאחר הוידוי השלם הזה יסתיר ה' פני זעמו ע"כ כפל ההסתר כי מדה טובה כפולה, על כל הרעה וגו'. רבותא נקט אע"פ שעשה רעה אחת הכוללת כל הרעות כי המודה בע"ז ככופר בכל התורה (ספרי שלח טו.כב) לכך נאמר על כל הרעה, אף על כל הרעה הגדולה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים מ"מ הסתר אסתיר פנים של כעס ממנו והכל שרי ומחיל אחר הוידוי השלם, ובאמרו ואמר ביום ההוא וגו' בארנו שם שפסוק זה כולל כל יסודי התשובה לשכנו תדרשו ושם תמצאו כל הענין מבואר.

האזינו

פרשת

דברים פרק-לב

[א] (א-ג) האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. פירש"י למה העיד בהם שמים וארץ שאם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם ע"כ העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם ועד שאם יזכו וכו'. לספרים דגרסינן שהם קיימים לעולם ועד שאם יזכו וכו' אם כן הכל חד טעמא, אבל לספרים דגרסינן ועוד שאם יזכו אם כן הוא שני טעמים. וקשה לטעם ראשון וכי השמים והארץ יש להם פה להעיד, ואין לומר שוודאי אין שם אומר ודברים זולת מתוך שיתנו השמים טל ומטר והאדמה תתן יבולה כשעושין רצונו של מקום, ולא יתנו כשאין עושין רצונו זה מופת שקבלו ישראל הברית, א"כ מהו שאמר ועוד שאם יזכו כו' היינו הך של טעם הראשון.

ונראה ליישב גירסא זו, לפי שאמרו רז"ל (שבת פח.) יום הששי ה"א יתירה לומר שכולם תלוין ועומדים עד יום ששי בסיון אם יקבלו ישראל התורה מוטב ואם לא יחזור העולם לתוהו ובוהו, וא"כ מאחר שאנו רואין כהיום ששמים וארץ קיימים ולא הוחזרו לתוהו ובוהו זה מופת חותך שקבלו ישראל התורה וזה"ש על כן העיד בהם שמים וארץ ומהו העדות שיעידו, שהם קיימים לעולם כי קיומם נותן עדות ה' נאמנה שכבר קבלו ישראל

התורה דאל"כ לא היו קיימים ועומדים אלא היו חוזרים כבר לתוהו ובוהו.

וטעמו של דבר שקיום שמים וארץ תלוי בתורה, לפי שהעליונים ותחתונים הם שני הפכים וצריכים לאמצעי המצרפם והוא האדם המורכב מן חומר וצורה והרכבה זו היא ע"י התורה, כי זולת התורה היה האדם נמשל לבהמה ולא היה בו חלק מן העליונים לפיכך העוסק בתורה משים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה שלא יהיו מתנגדים זה לזה כי האמצעי מצרפם. זה"ש יערוף כמטר לקחי כי כל נצוק חיבור וכמו המטר היורד מן השמים עד לארץ דומה כאילו הוא מחבר שמים לארץ כי כל נצוק דומה לחיבור, כך לקחי דהיינו התורה הלקוחה מן השמים לארץ היא מקום דנשקי ארעא ורקיע.

האזינו השמים ואדברה. כבר כתבנו למעלה פ' וילך (לא. ז.) שמשא אמר ליהושע כי אתה תבא את העם. זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא, בעל כרחם כו', ולא סתרי אהדדי כי משה מדבר כנגד הפחותים שקרא בשם העם הבועטים בכל דברים הקשים ואינן מקבלים מרות ומרדות ע"כ צריך לדבר עמהם בנחת ורכות לפי דעתם ועצתם, אבל הקב"ה מדבר כנגד הטובים שבהם כי כן משמע הלשון כי אתה תביא את בני ישראל ולא קראם בשם עם לפי שבגדולי ישראל הוא מדבר המקבלים מרות ומרדות לכך אמר כי אתה תביא, בעל כרחם ועמהם מדברים כל דבור הקשה ושם הוכחנו כל זה בראיות ברורות ע"ש.

לכך נאמר האזינו השמים, הם הגבוהים במעלה כגבוה שמים מעל הארץ ואדברה כי כל דבור קשה כמ"ש (בראשית מב. ל.) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. כי הגבוהים במעלה מקבלים מרדות דבור קשה אבל הפחותים שנמשלו לארץ אמר ותשמע הארץ אמרי פי, כי עמהם צריך אני לדבר אמירה רכה.

יערוף כמטר לקחי. הם הדברים שלקחתי מפי הגבורה כי הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל, בעל כרחם טול מקל כו', והם הם דברים קשים וממנו ית' לקחתי ולמדתי לדבר קשות אבל לא עם כל אדם. כי הדברים הקשים דומים מכל צד למטר היורד בגבורה אבל אין הכל שמחים בו, כך דברים קשים אשר לקחתי ולמדתי מפי הגבורה לדבר בהם אין הכל שמחים בהם כי אנשי המעלה לבד שמחים בהם אבל לא רוב ההמון עם, ע"כ צריך המוכיח למעט בהם מפני כבודן של ישראל זעיר שם זעיר שם כמטר היורד טיף טיף לכך נאמר יערוף שהוא לשון טיפה, אמנם תזל כטל אמרתי מה שאמרתי משלי ליהושע כי אתה תבוא את העם, הכל לפי דעתם ועצתם כי זהו הדבר שהכל שמחים בו כטל זה שהכל שמחים בו לפיכך אין אני צריך למעט באותן הדברים ע"כ אמר תזל המורה על ריבוי נזילה.

ובזה מיושב מה שהזכיר אצל המטר יערוף, ואצל הטל תזל, ודרך העולם הוא בהפך שהמטר נוזל והטל מטפטף אלא להורות על הענין שהזכרנו שכל זה משל ודרך הנהגתו עם השומעים דבריו, ומ"ש לקחי, היינו דיבור קשה שהזכיר הדומה כאילו לקחו בזרוע בחזקת היד ומכריחו לקבל דבריו ומ"ש אמרתי, היינו אמירה רכה כאמור.

כשעירים עלי דשא. פירש רבינו בחיי שעירים כמו צעירים והוא המטר הדק דומה לטל והוא יפה עלי דשא שהוא כלל לבישת הארץ בדשאים שנקרא דשא והוא רמז לכל כלל ההמון עם אשר עמהם הוא צריך לדבר בדברים רכים בלתי מורגשים כמטר דק זה שאינו פועל בחזקה, וכרביבים, היינו המטר הרב והגס היורה כרביב וכחץ הוא יפה עלי עשב כי כל עשב לעצמו נקרא עשב רמז ליחידי סגולי הדור שאינן נכנסים בערבוביא עם כל ההמון עם והם חברים מקשיבים בקול דברים קשים היורים כרביב וכחץ.

וקרוב לפירוש זה כתב מהרי"א במרכבת המשנה, שהשמים כינוי לזכרים והארץ כינוי לנקיבות כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגוי והולידה והצמיחה (ישעיה נה.י). וכתוב במתן תורה (שמות יט.ג) כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים תאמר להם אמירה רכה, ותגיד לבני ישראל, אלו הזכרים תגיד להם דברים קשים כגידין, לכך נאמר האזינו השמים ואדברה דבור קשה עם הזכרים ותשמע הארץ אמרי פי אמירה רכה לנקיבות.

ונראה לפרש בהפך זה, כי השמים היינו גסי הרוח אשר דעתם גסה עליהם ועמהם דבר קשות אמנם הצדיקים מכניעים עצמם עד לארץ ועמהם דבר רכות, ע"ד שנאמר (משלי יז.י) תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה.

ויש אומרים שאמר האזינו השמים שיעמדו וישתקו מתנועתם, ואם תאמרו כל הזמן ההוא במה יתקיים העולם על זה אמר יערוף כמטר לקחי שיתקיים העולם בזכות התורה העומדת במקום מטר וטל כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח.ג). ואולי שע"ז אמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. כי כשאקרא בשם ה' לגזור איזו דבר כנגד מנהגו של עולם כמו שמש בגבעון דום וגוי' (יהושע י.יב) וכמו יהיה טל על הגיזה וחורב על הארץ (שופטים ו.לז) וכיוצא בהם אז הבו גודל לאלהינו, ותשמעו לדברי הגוזר עליכם בשם ה' כדרך שעשיתם עכשיו בגזירת האזינו השמים דהיינו השתיקה מתנועתם.

ומ"ש האזינו השמים לשון ציווי, ותשמע הארץ אינו לשון ציווי אלא משמע שתשמע מעצמה, נראה שכך פירושו כי מאחר שלכך העיד בהם שמים וארץ שאם לא ישמעו ישראל אזי השמים לא יתנו מטר והאדמה לא תתן יבולה, על כן אמר דרך ציווי לשמים לומר שאני מצוה לכם שאם לא ישמרו ישראל התורה אז לא תתנו להם מטר, אבל על הארץ אין אני

צריך לצוות כי אם לא יתנו השמים מטר איך תתן האדמה יבולה בלא מטר, על כן אמר ותשמע הארץ אמרי פי שודאי תשמע מעצמה בלא גזירה שלא תתן יבולה כי זה נמשך מזה.

[ב] יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. נ"ל על דרך ששמעתי פירוש על פסוק אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים לו.ז.) על פי הירושלמי (מכות ב.ו.) שאלו לנבואה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה הנפש החוטאת תמות, שאלו לתורה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה יביא קרבן ויתכפר, שאלו להקב"ה חוטא מה יעשה ויתכפר השיב יעשה תשובה ויתכפר שנאמר (תהלים כה.ח.) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. וא"כ מתוך דברי הנבואה אין תשועה לאדם החוטא, ומתוך תשובת התורה אין תשועה לבהמה, שעל כל פנים תלך למיתה לכפרת עון האדם, אבל מתוך תשובת הקב"ה שאמר יעשה תשובה ויתכפר הנה בזה מצא תשועה לשניהם לאדם ולבהמה לכך נאמר אדם ובהמה תושיע ה'.

ועל זה האופן יתבארו פסוקים הללו, על פי המדרש שמסיק בילקוט (האזינו לב.תתקמב) הסתכלו בשמים שמא שינו מדתם כו' ותשמע הארץ הסתכלו בארץ שמא שנתה מדתה כו' וענין שינוי המדה באדם הוא המשנה רצון בוראו ויוצא מגדר התורה והמצוה, ע"כ אמר אח"כ שאם תשנו מדתכם הנה כפי דעת הנבואה והתורה א"א להפטר מן ההריגה או לאדם, או לבהמה, אבל אמרת ה' צרופה לפטור אדם ובהמה מן ההריגה והחוטא ישוב אל ה' ורפא לו זה"ש יערוף כמטר לקחי. ואמרו רז"ל (תענית ז.) אין עריפה אלא הריגה שנאמר (דברים כא.ד.) וערפו שם את העגלה. ולקחי כינוי לתורה ולנבואה כי התורה נקראת לקח טוב וכן הנבואה לקוחה מאתו ית' ואמר משה שלקחי היינו מה שלקחתי אני מאת ה' התורה והנבואה שניהם יעריפו כי מתוך שניהם תצא הריגה לאחד מהם או לאדם או לבהמה והרי המה כמטר הזה שאין הכל שמחים בו כך לעולם אין כאן שמחה או לאדם או לבהמה, אמנם תזל כטל אמרתי כי אמרת אלוה צרופה משמחת אדם ובהמה כטל זה שהכל שמחים בו כך אדם ובהמה תושיע ה' והכל שמחים בתשועת ה', כמ"ש (הושע יד.ב-ה-ו.) שובה ישראל, ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו, אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה וגו'. ורז"ל (יומא פו.) למדו מכאן שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם שנאמר ארפא משובתם לשון רבים וכתוב כי שב אפי ממנו.

ולדברינו יאמר ארפא משובתם, על האדם והבהמה, כמו שאמר למעלה (הושע יד.ג.) ונשלמה פרים שפתינו. כי ע"י וידוי שפתינו נשלם חובותינו כי בזה יפטרו גם הפרים מן ההקרבה, כי טעם הקרבן הוא לפי שכח הבהמי שבאדם בו הוא משותף לשאר בהמות וחיתו ארץ על כן באה הבהמה תמורת האדם ובחמלת ה' על כל ברואיו בין אדם בין בהמה הורה דרך התשובה לבת השובבה, ואע"פ שלשון משובה אינו שייך כ"א על האדם החוטא ולא על הבהמה מ"מ כשאדם מביא קרבן וסומך ידו עליו ומתודה עליו דומה כאילו כל עונותיו נשואים באותה בהמה כמ"ש (ויקרא טז.כב.)

ונשא השעיר עליו את כל עונותם. לכך שייד לכלול גם הבהמה בתיבת משובתם, ואמר אוהבם נדבה, כי לא על צד החיוב אהבתים כי אם בנדבה כי כן בראתים לכתחילה בנדבה כך גם עתה אוהב אני כל מעשה ידי בנדבה, כי שב אפי ממנו, מן האדם ע"כ נפטרו שניהם האדם והבהמה, כי אהיה כטל לישראל, כטל זה שהכל שמחים בו, יפרח כשושנה, כי כל בעל תשובה דומה כאילו נולד באותו יום כמ"ש (תהלים קג.ג-ה) הסולח לכל עוניכי וסמיד ליה תתחדש כנשר נעורכי.

[ד] הצור תמים פעלו. מבואר כדרך שאמר שלמה (קהלת ז.כט) אשר האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים. והוא כדי להסיר מלב האדם מחשבות און לדבר על ה' תועה שהאומן אשר בראו נתן בו החומר שיש לו נטיה אל התאות המוחשות ומידו היתה לו השחתה זו שכן אנו אומרים דרך התנצלות זכור כי עפר אנחנו (תהלים קג.יד) וכן אמר איוב (י.ט) זכר נא כי כחומר עשיתני וגוי ואולי יבא החוטא לתלות אשמתו ביוצרו, ע"ז אמר שאין הדבר כן אלא הצור אשר יצר את האדם בחכמה, תמים פעלו. כי אין צייר כאלהינו (ברכות י.) וכל פעולתו תמים בלא חסרון, והמופת על זה כי כל דרכיו משפט, ואילו היה האדם חסר מצד יצירתו א"כ לא היה בעל בחירה כי היה כמוכרח במעשיו ולא היה מן הראוי לבא במשפט על מעשיו, והרי אתה מודה שכל דרכי ה' משפט וחלילה לשדי מעול, כי אל אמונה, לשלם לצדיקים, ואין עול, לשלם אפילו לרשעים וכשם שאתה מודה שבדין הוא נותן שכר טוב לעושי רצונו כך בדין הוא מעניש לרשעים לפי שצדיק וישר הוא, ועשה את האדם ישר מכל צד, והמה בקשו חשבונות רבים, כי מצדם באה ההשחתה ולא מצדו ית' זה"ש שחת לו, כתרגומו חבילו להון ולא ליה, כי החבלה תלויה בהון מצד רוע בחירתם ולא ליה כי אין לתלות החבלה בו ית' כלל, לא בניו מומם, לומר שאין הדבר כמו שחשבו לתלות מומם במה שהם בניו לאמר לך אל האומן אשר עשני בעל חומר כי מידו היתה זאת לי, אלא עיקר מומם מצד עצמם מה שהם דור עקש ופתלתל. ואין להם שום מום וחסרון מצד שהם בניו ית' כי הצור פעלם בתמימות בלא חסרון, והמה בחרו להם דרכים מקולקלים אשר לא צוה ה'. גם לפירש"י אתי שפיר שפירש לו כלפי הקב"ה ור"ל שהשחתה זו ליחסה לו ית', לא, ר"ל זה אינו כן אלא בניו היו וההשחתה מומם מום שלהם.

ד"א שחת לו, לייחס ההשחתה לו ית', לא, זה אינו אלא בניו מומם, שעיקר מומם הוא מה שקראם הקב"ה בניו וגדלם ורוממם על כן פשוט בעיניהם שירחם ה' עליהם כרחם אב על בנים, ולא יביט באוניות שלהם. ועוד שמתוך זה גבה לבם עד להשחית ומתוך רום לבבם באו לידי חטא ובסמוך יתבאר פסוק זה עוד, ועיין בפר' בן סורר ומורה ביטול דעה זו.

[ה] שחת לו לא בניו מומם. בילקוט פרי האזינו (לב.תתקמב) מסיק הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמה שינו מדתם כו' ומה אלו שנבראו לא לשכר ולא להפסד ואינן חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שינו מדתם, אתם שיש לכם שכר והפסד ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם עאכ"ו

שלא תשנו את מדתכם. ומי הגיד לבעל מדרש זה שהזכיר בנות או בנים בק"ו זה, ולמעלה פ' נצבים (ל.ט) פרשתי שלמד זה ממ"ש שם העידותי בכם את השמים ואת הארץ, וכתוב בתריה למען תחיה אתה וזרעך, ולמה הזכיר ביעוד זה זרעו יותר מבשאר כל היעודים אלא כך אמר לו אם אין אתה עושה למען חייך עשה נא למען חיי זרעך שהרי אתה חס בטבע על בן ובת. וכן בפ' זו אחר שאמר האזינו השמים וגו', אמר שחת לו לא בניו מומם. מתחילה אמר שחת לו שהחוטא ורב מרי משחית לו לעצמו, ולא זו לו אלא אפילו על חיי בניו אינו חס כאילו לא בניו המה וזהו מומם הגדול כי לפעמים חמדת שעה תלחצהו שאינו מתבונן בסוף העונש כי יבא, אבל בניו מה חטאו לו כי אין להם חלק בהנאה זו אבל יש להם חלק בעונש.

זה"ש בסמוך וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו. כי בשלמא מה שלא היה חס על עצמו אינה הכעסה גדולה כל כך לפי שישמן ישורון ויבעט שמנת עבית וגו'. ר"ל הנאת שעה תלחצהו אבל בניו ובנותיו שאין להם אפילו הנאת שעה איך לא יחוס עליהם להביאם במצודת העונש ההוא זהו הדבר המכעיס להקב"ה ביותר, זה"ש מיד אחר שמנת עבית וגו', וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו, שינאץ ה' עליו ממה שהוא מכעיס בניו ובנותיו לכך נזכרו כאן שני השחתות אלו והגדיל ביותר ההשחתה שגורם לבניו ממה שהוא משחית נפשו, כי לכך נאמר וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו, וכאן שחת לו לא בניו מומם, אע"פ ששיחת לו לעצמו מ"מ אין מום זה שבו גדול כל כך כמו המום שהוא פוגם בבניו כי דומה לו כאילו לא בניו המה זהו עיקר מומם.

ד"א בניו מומם. זה עיקר מומם שהם בניו של השי"ת ולא הביטו אל צור אשר חוצבו ממנו כי הצור תמים פעלו. והיה להם ללכת בדרכי אביהם שבשמים כמ"ש (דברים יג.ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו, הלך אחרי דרכיו כמו שנאמר הלא הוא אביך קנך, והיה לך לילך בדרכיו.

ד"א שבניו רמז למעשיו שנקראו תולדותיו של אדם, הן תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים, הן מעשה הרשעים כמו שנאמר (תהלים ז.טו) והרה עמל וילד שקר. והרשע אינו מודה על האמת לעולם ובכל תולדותיו הרעים שהוא מוליד יאמר כי לא בניו המה, וזהו עיקר המום שבהם שלא ישים אשם בנפשו בכל תולדותיו הרעים וכחש לאמר כי לא בניו המה לא אני ילדתי, וסבה לזה לפי שהם דור עקש ופתלתל. כי מצד היותו דור עקש אינו מודה על האמת לעולם ואומר לכל מוכיח לא פעלתי און. סבה שנייה מצד היותו עובר עבירה ושנה בו ומורגל לעשותה פעמים רבות עד שנעשה הדבר אצלו כהיתר (וימא פ.ז), וזה"ש ופתלתל, כפתילה זו המשולשה כך העובר ושנה ושלוש נעשה לו כהיתר ואינו שב מן דרכו לעולם.

[ו] הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו'. קישור פסוקים אלו עם הפסוקים הקודמים נ"ל על דרך שנאמר (איוב לה.ו-ז) אם חטאת מה תפעל

בו ורבו פשעיך מה תעשה לו, אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח. כאותו סדר שנזכרו שם נזכרו גם כאן כי קודם שנכנס עמהם בדברי תוכחה הניח להם הקדמה זו שלא יחשבו על ה' תועה לאמר שיש אל השי"ת נפקותא בדבר אם תעשה רע או טוב, ותחשוב לומר שהשי"ת תועלת עצמו דורש לדחות מעליו הנזק המגיע לו מן פשעיך, ולקרוב אליו התועלת הנמשך לו מן קיום המצות, עז"א שאתה טועה בשניהם כי בענין ההשחתה אמר תחילה שחת לו לא כתרגומו חבילו להון ולא ליה, כ"א רבו פשעיך מה תעשה לו. ועיקר ההשחתה להם היא ומומם היא ולא של השי"ת, ואח"כ אמר על קיום המצות כי לשון גמול נופל על איזו גמול טוב ואמר הלה' תגמלו זאת, ה"א של הלה' רבתי לרמוז על ה' חומשי תורה וכי אתה חושב לגמול להקב"ה איזו טובה בקיומך ה' חומשי תורה שנקראו זאת, שנאמר (דברים ד.מ.ד) וזאת התורה.

עם נבל ולא חכם. אע"פ שאין ולא חכם הפכו של עם נבל, מ"מ נ"ל שכך פירושו כי במלת נבל באו פירושים שונים בדברי המפרשים. ואני אומר שכל מי שאינו נדיב לב נקרא נבל וראיה ממה שנאמר (ישעיה לב.ה) לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע. מכלל שהנבל הפך הנדיב ונבל הכרמלי יוכיח כי הוא אמר (שמואל א' כה.יא) ולקחתי את לחמי וגוי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה. ועליו נאמר (שם כה.כה) כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו. ואולי נגזר שם זה מן לשון יובל ויבולה שפירושו אף מה שאתה מוביל לה כך זה שאינו נדיב לב, כל היום הוא מוביל מאחרים אליו אבל הוא לא יתן כלום לאחרים והנה זה הטועה חושב שיש להקב"ה איזו צורך במצותיו מי הביאו הלום לחשוב מחשבה נפסדה זו, אין זה כי אם מצד שהוא עצמו נבל ולא נדיב ורחוק בעיניו שאחד יעשה איזו טובה לזולתו בחנם אם לא שיודע שהמקבל טובתו יחזור וישלם לו כגמול ידו כי אם אינו מצפה לתשלום גמול למה יעשה טובה לזולתו בחנם, כך הוא חושב גם על הקב"ה בראותו גודל הטובות אשר עשה ה' אתו יחשוב למה זה עושה הטובות ההם עמדי בחנם אין זה כ"א לכדי שיקבל גם הוא תועלת ממני יותר מהמה, ע"כ קרא לחושב מחשבה זה נבל ולא נדיב כי רחוק בעיניו שיעשה ה' אליו הטובות על צד הנדיבות והחסד לכך נאמר בסמוך וינבל צור ישועתו, רצה לומר דבר עליו כדבר על אחד הנבלים ועל כן מדה כנגד מדה בגוי נבל אכעיסם. עוד קראו לא חכם כי מלבד מה שהוא נבל ולא נדיב הנה הוא בן לא חכם כי לא מחכמה שאל על זאת.

ואח"כ ביאר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, כי מ"ש עם נבל על זה אמר הלא הוא אביך קנך, כי לו הונח הן יהי כדברידך, שאין שום אדם עושה טובה לזולתו בחנם, הני מילי לאיש נכרי אבל האב לבנו אפילו מי שהוא צר עין בזולתו, מ"מ וכי אין דרך העולם שהאב עושה לבנו כמה טובות מיום הולדו על צד הנדיבות בחנם ואינו מצפה לתשלום גמול, כך הקב"ה הלא הוא אביך קנך, והוא מרחם עליך כרחם אב על בנים אף על פי שאין לו שום תועלת ממך, ועל מה שקראו בן לא חכם רצה להוכיח זה באמרו הוא עשך ויכוננך, מאחר שהוא עשך אם כן כל מה שאתה עושה

יכול הוא ית' גם כן לעשותו בק"ו כי אם עשה אותך אם כן כל אשר תמצא בכחך לעשות פשיטא שיש גם בכחו ית' לעשותו, כמ"ש (תהלים צד. ט.) הנוטה אוזן הלא ישמע היוצר עין הלא יביט. וכמ"ש (שם נ"ב) אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה. ע"כ אמר הוא עשך והרי עשה אותך ואת כל אשר תמצא בכחך לעשותו ביחד, ואם כן היה הוא ית' יכול לעשות כל מה אשר אתה עושה אם היה לו איזו צורך בו ומאחר שלא הבנת דבר זה משכלך ודאי אתה בן לא חכם.

ואח"כ אמר זכור ימות עולם. אתה הנבל ולא נדיב שרחוק בעיניך שעשה הקב"ה דבר על צד הנדיבות מבלי שיצפה לתשלום גמול, זכור ימות עולם. הימים אשר בהם ברא הקב"ה העולם כי בזה תצטרך להודות על כל פנים שעולם חסד יבנה, שהרי קודם שנברא העולם היה הוא ית' לבדו ומציאתו היה מספיק בעצמו ולא היה צריך אז לשום נמצא כי לא היה עדיין שום דבר במציאות, ואם כן בימות עולם כשברא עולמו ודאי לא בראו כ"א מנדבת לבו ורצונו כמ"ש (שם ט"ג.) עולם חסד יבנה. בינו שנות דור ודור, פירש"י דור המבול ודור הפלגה כי בשני דורות אלו היה מעשה כל באי עולם מקולקלים ובזה רצה להחזיק מה שאמר הוא עשך ויכוננך כי אילו היה לו צורך במעשיך איך עשה הקב"ה בשני דורות מקולקלים אלו אשר השחיתו התעיבו דרכם על הארץ, וירא הקב"ה כי אין איש וגו' ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו (ישעיה נט. זט.). ולא היה מקבל תועלת משום נמצא ובדורות הללו חזר העולם לתוהו ובוהו ואעפ"כ הוא ית' עשאו ויכוננהו על מכונו כבראשונה לא חסר דבר, וע"כ אמר בינו כלפי מה שקראו בן לא חכם ורצה להוכיח שטותו מן הוא עשך ויכוננך, ועכשיו חזר להוכיח שהוא נעדר מן החכמה והבינה ממ"ש בינו שנות דור ודור, כי לא עם בינות הוא אשר לא נתבונן בשנות דור ודור.

ואח"כ חזר לפרש על ראשון ראשון, על מ"ש הלא הוא אביך קנך ורצה להוכיח מזה שמצד היות הקב"ה אביך ע"כ הוא מטיב עמך על צד הנדבה כרחם אב על בנים האם גם בזה תהיה מסופק שמא גם האב לא יעשה דבר לבנו בחנם, על זה אמר שאל אביך ויגדך, כי יגיד לך כל מה שהוא מטיב עמך על צד הנדבה וממנו תקיש גם אל אביך שבשמים. ועל שקראו בן לא חכם ורצה להוכיח מן הוא עשך ויכוננך, וממה שאמר בינו שנות דור ודור. ע"ז אמר אם עכ"פ לא יהיה בך חכמה ובינה להבין במה שהיה לשעבר אז שאל זקינך ויאמרו לך, פירש"י זקינך הם החכמים והמה יאמרו לך דברי חכמה ממה שהיה לשעבר ובדרך זה מחובר הלא הוא אביך קנך, אל מה שקראו עם נבל. ואחריו נמשך פסוק זכור ימות עולם, ופסוק שאל אביך ויגדך, כי הכל נמשך אל מה שקראו עם נבל. וכן לאידך גיסא מה שקראו בן לא חכם נמשכו אחריו פסוקים הוא עשך ויכוננך, בינו שנות דור ודור, זקינך ויאמרו לך.

ונראה לפרשם עוד בדרך אחר, כי כבר אמרנו שעשה הוכחה מן עשך ויכוננך, שכן לא חכם אתה ואח"כ עשה הוכחה על הוכחת הוא עשך ויכוננך. כי אולי תכחיש גם את זה לאמר מאן יאמר כי ה' אלהים הוא

עשנו שמא כל הנולדים נולדו בטבע איש מן איש, כדעת האפקורסים האומרים שהעולם קדמון ואישי הנולדים נמשך בטבע מעולם מאיש לאיש תמיד דור הולך ודור בא (קהלת א.ד.), והעולם קדמון כמו הקב"ה שהוא גם כן קדמון עם העולם, ואולי תחזור לסורך לומר שיש לו איזו צורך במעשיך. ע"ז אמר בינו שנות דור ודור כי מן אדם עד נח היו שני חיי האדם מגיע כמעט לאלף שנים, ואח"כ לכמה מאות, ומשם והלאה היו שנות כל דור ודור הלוך וחסור עד דורות הללו שהועמדו על ע' שנה, וזה מופת שהעולם מחודש ואינו קדמון ע"כ חיו האנשים ההמה שהיו קרובים אל זמן בריאות העולם זמן רב יותר מן הדורות שנתרחקו מן זמן הבריאה מן הטעמים שהניחו המפרשים, כי י"א כי בהיות העולם מחודש היה האויר עדיין טוב בתכלית כי לא נתקלקל עדיין בהמשך הזמן, וי"א כדי שיולידו הרבה בנים ובנות בימים הרבים ההם, וי"א כדי שיוכלו ללמוד באותן השנים כל עניני חכמה ומלאכה שהיה העולם צריך להם, כי בכמה מאות שנים לא היו יכולין ללמוד כל כך דברים מחודשים כמו שיכול ללמוד בדורות הללו בשנה אחת וכן האריך מזה בעקידה. סוף סוף שנות דור ודור מופת גדול על חידוש העולם וממנו תלמוד כי הוא עשך ויכוננך.

ואם תכחיש גם את זה, לאמר מאן יימר שחיו אותן הדורות זמן רב יותר מן הדורות הללו ע"ז אמר שאל זקניך ויאמרו לך. כי הזקנים החכמים החוקרים לדעת הדברים הקודמים שהיו מימות עולם קבלו דבר זה איש מפי איש עד הדורות ההם, ונקט זקניך כי הזקנים שקפצה עליהם זקנה בדורות הללו המה יאמרו ההבדל שבין שנותם לשנות אבות כי אף אם לא יחקרו אחר חידוש העולם כי אין להם נפקותא כל כך בדבר, מ"מ הזקנים אשר קפצה עליהם זקנה בשנים מועטות המה יחקרו אם היה כן לעולמים וע"י החקירה יודע להם באמת כי שנות כל דור ודור היה הולך וחסור מחמת קלקול האויר שנתהוה בהאריך הימים ובזה יודע לך באמת כי הוא ית' עשך ויכוננך, וזה מופת חותך שאין לו ית' צורך בך ולא במעשיך.

ומ"ש בהנחל עליון גוים וגו'. נתן מופת על הטעות שהזכיר ואמר ראה איך אתה טועה באמרך שיש להקב"ה צורך ותועלת במה שאתה עושה מצותיו, כי בלי ספק אילו היה מקבל ממך איזו תועלת א"כ למה לא נתן התורה לכל העמים ומסרה לך מתי מספר עד שכנגד כל איש מישראל היה אומה שלימה כי הציב גבולות עמים למספר בני ישראל. כי ע' אומות היו כנגד ע' מישראל וכי לא היה לו יותר טוב אילו היה מקבל אותן תועלת מן עמים רבים, ודוק לאידך גיסא בשלמא אי אמרת שלא נתן התורה כ"א לצרף בה הבריות לא קשה למה לא חש לצרף עמים רבים לפי שחלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, וכל האומות הם כקליפות ע"כ לא היה חש לגדור כ"א שדהו כי מצאו שדה בור כמדבר הזה חסר מכל שלימות זה"ש ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו ליל ישימון, ר"ל היו חסרים מכל, פרץ גדירו והיה למרמס (ישעיה ה.ה) על כן יסובבנהו יבוננהו כי במה

שלמדו תורה נעשה מסובב ומשומר כאישון בת עין ובסמוך יתבארו כל הפסוקים בדרך אחר.

ד"א זכור ימות עולם, הוא על דרך שאמרו רז"ל (אבות ה.א) בעשרה מאמרות נברא העולם ומה ת"ל והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, ר"ל שאומרים לרשע רע ראה כי דבר גדול אתה מאבד שהרי נברא בעשרה מאמרות וכן בששה ימים מזה הטעם שהיה יכול להבראות ברגע אחד אלא שאומרים לרשע שבחטאו הוא מאבד דבר גדול שנברא בששה ימים, ובעשרה מאמרות, ועשה לו הקב"ה כונניות בתורה שבכתב הכלולה בעשרת הדברות, ובתורה שבע"פ הכלולה בששה סדרים, להורות שקיום העולם תלוי בהם. ע"כ אמר זכור ימות עולם, שנברא העולם בששה ימים והשמר לך שלא תאבד דבר גדול זה וכן בינו שנות דור ודור, הם עשרה דורות מן אדם עד נח, ומן נח עד אברהם, על דרך שנאמר (קהלת ח.יב) אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו וגו'. ותחשוב לומר מאחר שהקב"ה מאריך אף ואינו גובה דידיה לאלתר לית דין ודיין וע"כ יהיה מלא לבך לעשות רע, הנה בשקר אתה בוטח ותבין בינה מן אותן דורות שהיו מכעיסים לפניו ית' עד שהביא עליהם מי המבול, ועד שבא אברהם וקבל שכר כולם. וכמו שמסיק בפרקי אבות אחר בעשרה מאמרות כו' הזכיר מיד ענין עשרה דורות אלו להודיע כמה ארך אפים לפניו ית', כך אין לך לסמוך על תנחומי הבל אלו וכשם שנסמכו בפסוק זה כך סמכם התנא בפרקי אבות כי שניהם מוסר אל החוטאים כאמור.

[ח] בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם. מעתה התחיל לספר החסדים שעשה הקב"ה עם ישראל ביתר שאת על כל העמים והראה כי ישראל שקולים כנגד כולם. ע"ז אמר בהנחל עליון גוים, כשחלק העולם לנחלה לכל הגוים באותו פעם הפריד והבדיל מהם את אברהם ואמר לו לך מארצך (בראשית יב.א). זה"ש בהפרידו בני אדם, כי אתם קרוין אדם ולא האומות, והפרידם הקב"ה מן האומות ולקחם לצד אחד ויצב גבולות עמים למספר בני ישראל, ע' אומות כנגד ע' נפש של יעקב כי בזה הורה שכל איש פרטי מהם שקול כאומה שלימה כמו שפירש בעקידה פ' בהעלותך על פסוק (תהלים פ.ד-ה) אזכיר רהב ובבל וגו', ולציון יאמר איש ואיש יולד בה.

כי חלק ה' עמו וגו'. הורה שבג' מיני מספר הראה הקב"ה חבת ישראל כי המה שקולים כנגד כל המציאות. מספר א', בשבעים נפש ירדו אבותינו מצרימה כנגד ע' אומות וע' שרים של מעלה על זה אמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. מספר ב', הוא שנים עשר שבטי ישראל כנגד י"ב מזלות אשר חלק ה' לכל העמים כמ"ש פ' ואתחנן (ד.ט) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' אשר חלק ה' לכל העמים. כנגד זה אמר כאן כי חלק ה' עמו ר"ל שאותן שנים עשר מזלות מסר לחלק כל העמים. אמנם חלק ה' עמו, כי הם גם כן במספר י"ב שבטי ישראל חלק כחלק יהיו שוה בשוה. מספר ג', הוא ג' עולמות הכוללים כל המציאות ע"ז אמר

יעקב חבל נחלתו. כחבל זה המשולש כך העמיד ג' אבות יסוד לכל המציאות.

[י] ימצאהו בארץ מדבר וגו'. פסוק זה יש לפרשו בשבחן של ישראל לומר שאפילו בארץ מדבר מקום תוהו הלכו אחריו ית', כמ"ש (ירמיה ב.ב) לכתך אחרי במדבר וגו' כפירש"י, אך שכפי משמעות הפרשה שבא להוכיחם כמ"ש (דברים לא.כז) כי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה וגו', נוכל לומר שבגנותן הוא מדבר כי ידוע שבארץ מצרים היו רעים וחטאים לה' מאד כדאיתא ביחזקאל (כ.ה-ז) ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו וגו' ולא אבו לשמע וגו'. וסמך זה לתוכחות של מעלה ואמר שעל כל המעלות אשר חלקתי לכם ביתר שאת על כל העמים מ"מ לא נדבקתם בי, ואף גם זאת בהיותכם בכור הברזל בארץ מצרים לא היו היסורים ההם מחזירים אתכם למוטב עוד אכלם בפייהם, (תהלים עח.ל) אך כאשר הוציאם אל המדבר מקום תוהו יליל ישימון לא זרע ותאנה, לא לחם לאכול, לא מים לשתות, או אז יכנע לבבם הערל ושבו אל ה' זה"ש ימצאהו בארץ מדבר, לא קודם לכן אע"פ שסבלו יסורין במצרים לא מצא ה' את לבבם שלם עמו כ"א במדבר לגודל לחץ רעב וצמא אז מצא ה' את לבבם שלם עמו אז יסובבנהו, בענני כבודו, יבוננהו, דעה בינה והשכל בנתינת התורה, ויצרנהו כאישון עינו, לא עיני בשר אליו ית'. והרמב"ן פירש שקאי על האדם כמו שהאיש ינצור את אישון עינו.

ועל צד הרמז ירמוז אל התורה, שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה כעין זה שיש בו שחור ולבן כך התורה יש בה נגלה כמראה לבן ונסתר כמראה שחורה, על כן יצרנהו הקב"ה כמו שהם נוצרים התורה שנמשלה לאישון עין כי שני שמירות אלו תלויים זה בזה.

כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. הרי הנשר למעלה והגוזלים למטה, ואח"כ יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו. הרי הגוזלות למעלה מן הנשר, מסכים לדעת המדרש (שהש"ר ג.כא) שהביא הרמב"ן פ"י חיי שרה (כד.א) שישראל נקראו בת ואחות ואם וכו', כי כפי הנראה אין זה כסדר המדריגות, ונראה שמתחילה קרא הקב"ה לישראל בת, שמעי בת וגו' (תהלים מה.יא). כי כמו שהאם מושלת על הבת כך הקב"ה מושל בישראל, ואח"כ קראם אחותי כי כל אח ואחות שוין כך הצדיקים דומים כאלו נעשו שותפים להקב"ה כו', ואח"כ קראם אם כמו שהאם מושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כאמרו רז"ל (מ"ק טז.ז): אמר הקב"ה מי מושל בי הצדיק וכו', וכבר בארנו כל זה בפ"י יתרו (י"ט.ד) בפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו'. ואי קשיא לך הרי שם מבואר פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים בזמן שהוא קורא אותם בת, כאשר ישא האומן את היונק. וכאן בעל כרחך תפרש יקחהו ישאהו על אברתו. לומר שצדיק מושל ביראת ה'. תשובה לדבר כי שם הזכיר הכנפים אבל לא על גופו וכאן הזכיר במקום הכנפים אברתו, ומצאתי בהדיא כתוב בדברי המחברים שאברהם היינו הנוצה שעל גופו ממש, וזו באמת הוראה על שהשליט

הקב"ה את הצדיק עליו שהוא יתברך גוזר גזירה והצדיק מבטלה ושני קצוות אלו נזכרו כאן והשמיט הממוצעת שבין שתי קצוות אלו.

ואם תרצה לפרש יפוש כנפיו יקחהו. היינו אליו ולא עליו, נרמזו כאן כל ג' מדריגות כסדרם כי מתחילה על גוזליו ירחף, הרי הגוזלות למטה ממנו ית' זהו כשקראם בת, ואח"כ יפוש כנפיו יקחהו אליו דומה לו זהו שקראם אחותי, ואח"כ ישאהו על אברתו הגוזלות למעלה ממנו ית' כביכול זהו כשקראם אם, כדרך שנזכרו שלשה מדריגות אלו בפר' יתרו עיין שם כל הענין ותמצאנו באר היטב.

[יב] ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. במס' ברכות (ו.) דרשו פסוק את ה' האמרת היום (דברים כז.ז). אתם עשיתם אותי חטיבה אחת בעולם שנאמר (שם כז.יח) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. וה' האמירך וגו' (שם ו.ד) לעשות אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר (ד"ה א' יז.כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד. ז"ש ה' בדד ינחנו ר"ל עשה את ישראל חטיבה אחת בעולם כי נהגם בדד כמ"ש (במדבר כג.ט) הן עם לבדד ישכון. ובדד קאי על ישראל שהבדילם מן העמים להיותם עם אחד מיוחד אליו ית', בדד המה לבדם ולא האומות. אך בתנאי זה כשאין עמו עם ישראל אל נכר ר"ל שיעשו אותו ית' חטיבה אחת בעולם, אז גם את זה לעומת זה עשה האלהים (קהלת ז.ד).

[יג] ירכיבהו על במותי ארץ וגו'. במלת במתי כתיב וי"ו יתירה ופירש בה בעל הטורים מה שפירש. ואני אומר שוי"ו יתירה זו רמז אל וי"פ ארץ שנזכרו בפר' עקב (ח.ז-ט) בשבח א"י לכך אמר במותי ארץ כאלו אמר ששה ארץ וקל להבין. ואח"כ אמר וינקהו דבש מסלע, במלת ויניקהו חסר יו"ד, נ"ל שרמז בזה שבעבור שהניק להם דבש מסלע ישמון ישורון ויבעט ושכחו התורה הכלולה בעשרת דברות וזה יותר נכון ממה שפירש בעל הטורים, וכן צור ילדך תשי יו"ד קטנה כי בעבור שעברו על י' דברות גרמו תשות כח כלפי מעלה כביכול, ובמלת יצב גבלת עמים פירש בעל הטורים גבלת חסר וי"ו לומר י"ב מזלות יצב למספר בני ישראל פירוש לפירושו כשתכתוב וי"ו הנעלם ממנו ג"כ ו' ככה המזלות ששה משרתים ביום הנגלה וששה משרתים בלילה הנסתרת ולפי שאין מזל לישראל (שבת קנו.) ע"כ גבלת חסר וי"ו לומר שאין להם ממשלה על י"ב שבטים כי אם על העמים לכך נאמר יצב גבלת עמים.

[כ] אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה. ישראל נקראו בג' שמות יעקב ישראל ישרון וס"ת שלהם לבן על שם שבזכותו של יעקב ילבין ה' עונותם, והמה הפכו מלת לבן לנבל כמ"ש למעלה עם נבל ולא חכם. כאמרו רז"ל (סנהדרין צ.) דור של משיח יתהפך הכל למינות מאי קרא שנאמר (ויקרא יג.יג) כולו הפך לבן טהור הוא, ר"ל כי היפוך תיבת לבן הוא נבל, ע"כ אמר כאן אראה מה אחריתם כי אחרית של ג' שמות אלו אותיות לבן המרמז על שילבינו מעשיהם והמה דור תהפוכות שהפכו לבן לנבל כמ"ש עם נבל ולא חכם. ולמעלה פרשתי פסוק עם נבל במי שאוהב

כסף והוא כילי ועליו נאמר (ירמיה יז.יא) עושה עושר ולא במשפט וגוי ובאחריתו יהיה נבל. כמ"ש כאן אראה מה אחריתם.

וקצת ראיה לסמך זה, כי הענין מתחיל בנבל ומסיים בנבל מתחיל בו שנאמר וינבל צור ישועתו, ומסיים בו שנאמר בגוי נבל אכעיסם. זה"ש כי דור תהפוכות המה שמהפכין לבן לנבל ומזה הצד הם בניס לא אמון בס. הם קנאוני בלא אל, כי הפכו גם מלת אל שהוא בהפוכו לא כי כחשו בה' ויאמרו לא הוא (שם ה.יב) כעסוני בהבליהם להפך כל המלות וכנגד שני הפוכים אלו אני אקניאם בלא עם, לאמר להם לא עמי אתם (הושע ב.א) בלא חטאו ובלא ילקו, בנבל חטאו ובנבל ילקו, זה"ש בגוי נבל אכעיסם. לכך נאמר לו חכמו יבינו לאחריתם, שהוא לבן שילבנו מעשיהם ע"י התשובה לשוב אל ה' שנאמר בו (דניאל ז.ט) לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי. ואז היה מקיים בהם אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעיה א.יח).

[כז] אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם. אפאיהם פירש"י אמרתי לשיתם הפקר כפאה, וכי הפאה לבדה הפקר והלא לקט שכחה ופאה כולם הפקר ולמה נקט פאה דווקא. ונראה שהזכיר כאן הפאה, והשכחה, כי אפאיהם, היינו פאה, אשביתה מאנוש זכרם, היינו שכחה, כי אם ישבית זכרם כי לא יזכור אותם הרי הם הפקר כמו השכחה שאין לבעל הבית חלק בפאה ושכחה, כך במקום שנאמר כי חלק ה' עמו, אסירם מנגד פני כי לא יקראו על שמי עוד, אבל לקט לא הזכיר כי אמרו רז"ל (פאה ו.ה) שנים לקט שלשה אינו לקט וכאן יהיו המפוזרים יותר מן שנים ע"כ אין להם דין לקט האסור לבעליו אלא עתיד הקב"ה ללקטם שנאמר (ישעיה כז.יב) ואתם תלקטו לאחד אחד וגו'.

ומ"ש תלקטו בשורק משמע ע"י אחר כי יהיו נלקטים ע"י מלך המשיח, ולפי ששנים במקום אחד הוי לקט ע"כ יהיו נלקטים דוקא ע"י מלך המשיח שנאמר בו (זכריה ט.ט) עני ורוכב על חמור, ועני מותר בלקט של אחד אחד דהיינו שתיים דהוי לקט לכך נאמר ואתם תלקטו לאחד אחד דהיינו שתיים, אבל כשהמפוזרים רבים יותר משנים במקום אחד אז הקב"ה בעל הבית של כל העולם ילקט בעצמו ובכבודו ית' ז"ש (ישעיה יז.ה) וזרועו שבלים יקצור והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים, משמע שהקב"ה בזרועו ילקטם לא ע"י אחר לפי שלא הזכיר שמה לאחד אחד משמע שהנלקטים יותר מן שנים במקום אחד והם לא יצאו מן רשות בעל הבית לעולם. וזה רמז נכון ויקר.

[לט] ראו עתה כי אני אני הוא. כפל לומר אני אני להוציא מדעת האומרים שתי רשויות הם אחד מושל על הטובות ואחד מושל על הרעות וכן אמרה חנה (שמואל א' ב.ג) אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה, לומר שיש שני גבוהים כאמור אלא הכל יצא מהתחלה אחת, ה' מוריש ומעשיר, ה' ממית ומחיה (שם ב.ו). כי הוא ית' פועל כל ההפכים, ופירש הר"ר משה מקוצי בתחילת מצות עשה בשם רבינו סעדיה להשיב לכופרים האומרים

שתי רשויות הם, אם שניהם רשאים לעשות כל אחד מה שירצה ובקש האחד להחיות את האדם והאחד להמיתו ראוי שיהיה האיש ההוא מת חי חי מת לאלתר כהרף עין כו'. לכן אמר כאן אני אני מושל על הטובות ועל הרעות ואין אלהים עמדי. והמופת על זה אני אמית ואחיה ואין מידי מציל. ואילו היה אחד עמדי היה מציל מידי והיה מת חי חי מת כהרף עין ומזה תבין ותשכיל כי אין אלהים עמדי.

ורז"ל (פסחים טז.) **למדו מכאן לתחית המתים מן התורה**, שנאמר אני אמית ואחיה יכול שתהא מיתה באחד וחיים באחד ת"ל מחצתי ואני ארפא מה מחצתי ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד, וסמך לדבריהם מה שהקדים מיתה לחיים כי כל אדם חי קודם שמת, אלא שמדבר בחיים הבאים לאחר מיתה. ראייה שניה, שנאמר אני אמית ואחיה כי מלת אני קאי על שניהם ובמחצתי הכניס אני באמצע מחצתי ואני ארפא לפי שבמיתה וחיים יש מקום לטעות ולומר מיתה באחד וחיים באחד על כן לא הכניס אני באמצע שלא להפריד ביניהם, אבל במחיצה ורפואה אין מקום לטעות כי אין רפואה בלא מחץ ובודאי הכל באחד.

[מד] הוא והושע בן נון. לפי שלא קראו יהושע כ"א על שם יה יושיעך מעצת מרגלים וכל זמן שאחד מן אותו דור היה קיים היה נקרא בשם יהושע, וכאשר תם כל הדור ההוא לא היה מקום לתפלה זו וחזר וקראו הושע.

[מח] בעצם היום הזה. לפי שיום המות נקרא הערב שמשו של אדם ומשה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה, ע"כ היה דומה כאלו היה עומד עדיין באמצע ימיו דהיינו בעצם היום הזה כשהשמש בעצומו.

פרשת **וזאת** **הברכה**

דברים פרק-לג

[א] **וזאת הברכה אשר ברך משה**. מלת וזאת מיותרת כולה גם וי"ו העיטוף של וזאת צריכה יישוב. ונראה שקאי על מ"ש פ' דברים (א.י-יא).

ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגו'. וארז"ל (ספרי דברים א.יא) אמרו ישראל משה קצבה אתה נותן לברכותינו אמר להם זו משלי היא וה' יברך אתכם כאשר דבר לכם. ואם כן כבר ברכם משה בריבוי וברכה זו היתה משלו לא מצד היותו איש האלהים, וגם אותה ברכה היתה לפני מותו כמו שפירש"י שם (א.ג.) לכך נאמר כאן וזאת בוי"ו העיטוף שנוסף על אותה ברכה שברכם משה משלו סמוך למותו, אף גם זאת הברכה ברכם אבל לא משלו כמו הראשונה אלא מצד היותו איש האלהים, כי כל ברכה זו באה לו בנבואה מאת האלהים ולא משלו היתה כמו הברכה הראשונה, ונתן טעם למה נעשה עתה איש האלהים יותר מברכה ראשונה לפי שהיה זה לפני מותו סמוך למותו ממש, יותר ממה שהיה בברכה ראשונה שהרי ביני ביני למד לישראל כל ספר משנה תורה א"כ ודאי עכשיו היה סמוך למותו יותר ממה שהיה בברכה ראשונה, ומ"מ לא ייחד הש"י עליו שמו המיוחד כי אם בשם אלהים המשותף לאלהים ואדם. אבל במותו נאמר (דברים לד.ה) וימת שם משה עבד ה' כי אז ייחד עליו השם המיוחד.

ד"א במדרש (דב"ר יא.א) **אמרו**, משה התחיל בברכותיו ממקום שפסק יעקב, שנאמר (בראשית מט.כח) וזאת אשר דבר להם אביהם, ומשה התחיל בוזאת. ונראה לפרש מדרש זה בשני פנים. האחד הוא, שמלת וזאת לשון נקיבה, כי כל שירות עה"ז נאמרו בלשון נקיבה כי בכולם יש צער ולעתיד בלשון זכר כזכרים לא יולדים. ויעקב בקש לגלות הקץ דהיינו העתיד ונסתם ממנו. ע"כ היו כל בברכותיו ביעוד עוה"ז מראש ועד סוף ע"כ חתם הברכות במלת וזאת. כי כל יעוד העולם הזה יש בו צער, אבל משה שהיה איש האלהים ושרתה עליו השכינה ע"כ התחיל בוזאת אבל לא חתם ברכתו בוזאת, כי תחילת דבריו היו ג"כ ביעודי עוה"ז כי המה הכרחיים להשיג על ידם השלימות האחרון אשר לא תושג בלעדס, אבל סוף דבריו ביעוד העה"ב באומרו אשריך ישראל. וכן מסיק בילקוט כאן (תתקסד) שכל פסוק זה מדבר באושר האמיתי לעוה"ב אשריך ישראל מה מתוקן וגנוז לך לעוה"ב כו', וכן מ"ש ויראהו ה' את כל הארץ וגו', עד הים האחרון (לד.א-ב). דרשו בו עד היום האחרון (ספרי לא.ב) דהיינו לעוה"ב, א"כ הוא היה הפך יעקב שנסתם הקץ ממנו ולמשה נגלה על כן התחיל ממקום שפסק יעקב כי סוף בברכותיו לא היו כי אם יעודי העוה"ז, אבל משה תחילת בברכותיו היו יעודי עוה"ז אבל סופם היו ביעודי עוה"ב כאמור.

השני הוא, שלכך פתח ממקום שפסק יעקב, לפי שכל בברכותיו היו מעין בברכותיו של יעקב כמ"ש וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב (לג.כח). למדך שכל בברכותיו היו מעין בברכותיו של יעקב, ובודאי הוסיף בכל ברכה איזו דבר לכך נאמר וזאת הברכה שנוסף על בברכותיו של יעקב שנחתמו בוזאת ברכם גם הוא בתוספת בכל ברכה וברכה מצד היותו איש האלהים, נגלו אליו תעלומות חכמה ביותר ומה שיהיה לישראל עד יום האחרון ועד בכלל.

[ב] ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו'. הל"ל לסיני בא, ורש"י פירש שיצא לקראתם כחתן כו', ועדיין קשה למה מסיני בא ולא ממכון שבתו השמים, גם צריך יישוב למה הזכיר זריחה בשעיר והופעה בפארן, גם קשה לדעת רז"ל שאמרו (ספרי ב.ב.) חזר הקב"ה על בני עשו וישמעאל לקבל התורה ולא קבלוה למה הזכיר שעיר והר פארן ולא הזכירם בשם עשו וישמעאל, גם מלת למו צריך יישוב, כי יש אומרים מלת למו חוזר על ישראל כי לפי שהאומות לא רצו לקבל התורה וישראל קבלוה ע"כ נתוספה לישראל זריחה והופעה ואין לשון המקרא משמע כן.

ונראה לפי שכל שמות האלו מתייחסים אל אומה מיוחדת, כי שעיר מיוחד לעשיו איש שעיר, (בראשית כז.יא) והר פארן מיוחד לישמעאל, שנאמר בו (שם טז.יב) והוא יהיה פרא אדם ופרא נגזר מלשון פארן, ע"כ לא הזריח ה' גילוי שכינתו אל אותן שני אומות עצמן כי ידע הקב"ה שאין סופן לקבל התורה ולא בא אליהם כ"א לבעבור שלא יהיה להם פתחון פה לומר אילו היה נותנה לנו היינו מקבלים אותה, ע"כ לא הופיע ה' שכינתו על האומות כי לא היו ראויין לכך והופיע עליהם מן אותן המקומות המתיחסים אל אותן האומות. ובזה מדוקדק הלשון וזרח משעיר למו. אמנם עדיין אנו צריכין למודעי לנו למה נקט כאן זריחה וכאן הופעה, וכאן הזכיר למו אבל בהופעה לא הזכיר למו.

ונראה שכך פירושו. כי לשון זריחה מצינו אצל השמש כמו וזרח השמש (קהלת א.ה) וכן רבים אבל לשון הופעה לא מצינו כ"א אצל גילוי שכינתו ית' יושב הכרובים הופיעה (תהלים פ.ב) ולפי שישמעאל עשה תשובה אבל לא עשו לכך הזריח מן שעיר המתיחס לעשו בזריחה הנמשלת לזריחת אור השמש, ורמז עוד לעשו שמונה לחמה, ולכך נאמר למו שאותה זריחה מועטת הגיע למו ואולי הזריח להם השמש ממש, אבל לישמעאל שעשה תשובה בחייו הוסיף לשון הופעה דהיינו גילוי שכינתו מהר פארן המתיחס אליהם, אבל לא זכו מ"מ שיגיע אותו אור גדול אליהם ממש לכך לא נאמר למו כי לא הגיע אליהם אך ראו את האור בהר פארן מרחוק, אבל עשו להיות אותו אור רק אור השמשי ע"כ זרח משעיר למו ממש, אבל לישראל בא מהר סיני בלא שום זריחה והופעה כי לאומות הוצרך לבא ע"י זריחה והופעה לדבר עמהם בפנים מאירות אולי יתפתו לקבל התורה שלא יהיה להם פתחון פה לומר אילו היה בא לנו בפנים מאירות היינו מקבלים אותה. אבל ישראל שחשקה נפשם בתורה ואהבוה מאוד, לא הוצרך להזריח ולהופיע עליהם אלא מסיני בא ביאה בעלמא. ומתחילה ירד ה' אל הר סיני ומשם בא אל ישראל כי אותו הר מתיחס אל ישראל כי הוא הנמוך שבהרים וישראל המעט מכל העמים.

וכמו שאמרו (אבות א.א) משה קבל תורה מסיני, ולא אמרו על סיני, אלא לפי שמשה לרוב ענותנותו חשב את עצמו לשפל אנשים לומר מה אני שתנתן תורה על ידי, אך כאשר שמע דבר ה' בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג.יב). אז נקט בלביה למה דווקא על ההר הזה וכי אין בעולם הרים גבוהים ממנו אלא שכך מדתו של

הקב"ה שבוחר ביותר בשפלים לשכון את דכא ושפל רוח, הנה מאז שוב לא היה משה מסרב בשליחתו והיה מקבל עליו שתנתן התורה על ידו לכך נאמר משה קבל תורה מסיני, כי מן סיני למד זה שהוא ראוי לקבל התורה יותר מזולתו, וז"ש רז"ל מגילה כט). על פסוק למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים סח.יז). כולכם בעלי מומין אצל הר סיני כמה דאת אמר או גבן או דק (ויקרא כא.כ). ומה מוס מצא באותן הרים או מה ענין גבן להרים כי גבן הוא מוס שבעינים, אלא שרמז כאן שרום לב הוא מוס גדול בתורת ה' והרים אלו להיותם גבוהים מוס בס. וכנגד זה באדם עינים רמות הוא מוס שבעין לכך מביא ראיה מן או גבן וע"כ אין הרים אלו מתיחסים אל ישראל כ"א הר סיני, ועליו ירד ה' מתחילה כי בזה הורה להם שהקב"ה שוכן את דכא ביותר ויקחו ראיה מכאן שלא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט וע"כ המה נאים לתורה ותורה נאה להם לכך נאמר ה' מסיני בא. והוא באמת, שבח גדול זה לישראל עד שיהיו ראויין לקבל הברכות.

ואתה מרבבות קדש. י"א שבא מן רבבות קדש מלאכים אשר אמרו חמדה גנוזה אתה בא ליתנה לב"ו, אך מ"מ בא הקב"ה מהם לפי שקדושים הם ואין בהם יצה"ר וניאוף וגזילה ע"כ מצד היותם רבבות קדש בא לישראל להשלים חסרונו ולצרף חלודת חומר שלהם כזהב המצורף באש לכך נאמר מימינו אש דת למו, כדי לצרף אותם לבלתי יטו לשמאל כ"א לימין כי לב חכם לימינו (קהלת י.ב).

ג] אף חובב עמים כל קדושו בידך וגו'. יאמר שאף בזמן שהקב"ה מראה חיבה אל העמים מ"מ אין דומה חבת ישראל לחבת העמים כי כל קדושו היינו ישראל, קדש ישראל לה' (ירמיה ב.ג) הם בידך מושגחים מידך יתברך כי לא מסרתם אל הנהגת המערכה, והם, דהיינו העמים תכו לרגליך. כי הם מסורים אל המערכה אשר תחת רגליו ית', והדין נותן זה כי האומות נדמה להם למשא וטורח דבר ה' זה"ש ישא מדברותיך, שכל דבריך ישא כי כמשא כבד יכבדו מהם (תהלים לח.ה), אבל ישראל אינן כן אלא תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, אע"פ שצוה לנו משה לאותו דור מ"מ היא מורשה לכל קהלת יעקב שבכל דור ודור כולם קימו וקבלו עליהם להוריש ולהנחיל את התורה לבניהם אחריהם, וכל זה מורה על ההפך שאין דבר ה' עליהם למשא אלא קימו וקבלו עליהם ועל זרעם בשמחה לעשותו.

ועוד אמר ישא מדברותיך. אפילו דברך הטוב אשר ישמעו מפיד הרי הוא על העמים למשא אבל ישראל אינו כן אלא אומרים אפילו התורה שצוה לנו משה שלא שמענו מפי הגבורה מ"מ היא מורשה לכל קהלת יעקב לפיכך ויהי בישורון מלך, דווקא בישראל נודע אלהים למלך אבל לא באומות.

ה] ויהי בישורון מלך. בין שקאי על הקב"ה בין על משה כד פירושו כי ישרון לשון ראיה. ובנוהג שבעולם שלפעמים אדם עולה לגדולה אף אם

אינו ראוי לה מצד שהבריות אינן מביטים בו היטב לראות מה טיבו על כן מניחין אותו בגדולתו כי עינים להם ולא יראו אחריו מה טיבו, אבל אם המה יביטו יראו במהותו כי אין בו ממש יורידוהו מגדולתו, אבל משה אינו כן אע"פ שנאמר (שמות לג.ח) והביטו אחרי משה, שהיו מדקדקים אחריו מ"מ לא מצאו בו שמץ פסול לכך ויהי בישרון מלך אפילו במביטים. ובדרך זה יפורש גם על מלכות שדי כי תמיד היו מהרהרים אחריו בכמה נסיונות ומצאו בכולם כי הוא ית' מלכם.

11 **יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר.** ברכה ראשונה זו, היא מעין ברכותיו של יעקב שאמר יתר שאת ויתר עז (בראשית מט.ג) הנה יעקב ברכו בשני ברכות אחת נקראת שאת, ואחת עז, כי השאת הוא שיהיו אנשיו רבים עד שיהיו צריכין למספר כי הדבר שהוא רב הכמות צריך מספר, ושיהיו אנשיו גבורים כי ראובן שהיה יושב על הספר היה צריך לכל זה שיהיו אנשיו רבים וגבורים כי אז לא ימותו במלחמה. והנה שאת הוא לשון מספר כמו כי תשא את ראש (שמות ל.יא). נשא את ראש (במדבר ד.כב). ועז לשון גבורה, והנה מצד שבלבל יצוע אביו היה ראוי שינטלו שניהם ממנו אך מצד הברכה נתנם לו במתנה ואמר, בדין הוא שיהיה לך יתר שאת ויתר עז. יותר מספר וגבורה פי שנים על כל השבטים אך פחו כמים אל תותר (בראשית מט.ד). אל תקח המותרות, אבל מ"מ שוה לכל השבטים תהיה בשאת ועז. וזה שגם משה ברכו בגבורה שנאמר יחי ראובן ר"ל יהיה איש חי רב פעלים במלחמה ואז אל ימות, ויהי מתיו מספר, זהו ענין השאת שהזכרנו.

והוסיף ואל ימות, לפי שאמרו רז"ל (תמיד לב.) מה יעשה אדם ויחיה ימית א"ע אבל הוא יחיה ולא יצטרך להמית א"ע וכמ"ש (תהלים פט.מט) מי גבר יחיה ולא יראה מות כי אם יחיה את עצמו אז בלי ספק ימית א"ע וכן בהפך. ורז"ל אמרו (סנהדרין צב.) יחי ראובן בעה"ז, ואל ימות לעוה"ב, ולפי שעוה"ב נעלם על כן נשארו חיי עוה"ב בדיוק של ואל ימות ברמז וסמך ליה וזאת ליהודה, כי גם הוא נתברך בעה"ב לפי שהיו עצמותיו מתגלגלין וכפירש"י. או לפי שנאמר (יחזקאל לג.יא) כי אם בשוב רשע מדרכו ויחיה וראובן היה בעל תשובה לכך נאמר יחי ראובן וגו', וזאת ליהודה. כי מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' (סוטה ז.:

12 **וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה.** רז"ל אמרו (ספרי לג.ז) שרמז ברכה לשמעון במ"ש שמע ה' גו' כי שמע נגזר מלשון שמעון, והדבר צריך ביאור. והקרוב אלי לומר שלמדו זה ממש"כ וזאת ליהודה, שנראה מיותר כי הל"ל וליהודה אמר. אלא כך פירושו, כי בקשת ואל עמו תביאנו, היתה על שמעון כי יעקב אמר לו ואפיצם בישראל, שיהיו ממנו מלמדים ועניים והנפוץ צריך קיבוץ אל עמו כי אע"פ שהיו נפוצים בתוך בני ישראל מ"מ מתוך שהוא נפוץ מפוזר ומפורד ממשפחתו ומבית אביו אינו אצל עמו, ע"כ התפלל עליו יהודה ואמר אנא ה' תביאנו אל עמו ומולדתו שלא יהיה נפוץ על פני כל הארץ.

וידוע שתפלה זו היא גם יהודה צריך, כמובן מתוך שני פירושי רש"י הסובר שתפלת ואל עמו תביאנו קאי על יהודה, ואני אומר שיהודה התפלל תפלה זו על שמעון וכל המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה (ב"ק צב.), וא"כ אותה תפלה שהתפלל יהודה על שמעון היא שעמדה גם לו וזה"ש וזאת ליהודה אותה תפלה שהתפלל על שמעון עמדה גם ליהודה, וזה"ש ויאמר שמע ה' קול יהודה, אותו קול שיתפלל בו על שמעון, ואל עמו תביאנו, ר"ל ליהודה כפשוטו לפי שבאותו קול התפלל על שמעון ע"כ דין הוא שיהיה הוא נענה תחילה ותביא גם אותו אל עמו. ולפי שתפלה זו עמדה לשניהם ע"כ אמר אח"כ ידיו רב לו הוסיף מלת לו כי ברכה זו היתה לו לבדו ולא היה לשמעון צורך בברכת ידיו רב לו. רק ליהודה שהיה מלך היה צריך בברכה זו.

[ח] ולוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך וגו'. לפי שיעקב קללו ואמר ארור אפס כי עז ועברתם כי קשתה (בראשית מט.ז). ואולי מאותה קללה נכשל משה בכעסו באמרו שמעו נא המורים (במדבר כ.ז). ע"כ אמר משה שדברי יעקב נתאמתו כבר אצלו והלואי שלא תהיה עוד כזאת בשבט לוי לפי שהם מורים הוראה בישראל וכל כעס מביא לידי טעות, ע"כ התפלל משה ואמר ללוי תומיך ואוריך לאיש חסידך, שתאיר לו הדרך שלא יכשל עוד בכעסו וא"ת ומה אעשה לדברי אבא ישראל סבא שקלל אפס, ע"ז אמר אשר נסיתנו במסה וגו', כי שם כבר נתקיימה קללתו ומעתה תכלה השנה וקללותיה ומה שקרה למשה יהיה כפרה על כל השבט כי די בזה כשנתקיימו דברי הזקן ושוב לא תקראנה כאלה עוד יען כי אותו שבט מורה הוראה בישראל.

[ט] האומר לאביו ולאמו לא ראיתו וגו'. כי רז"ל אמרו (מגילה יז. עיי"ש) כל העוסק בתורה פטור מן כיבוד או"א וראיה מיעקב שלא נענש על אותן י"ד שנים שהיה נטמן בבית שם ועבר שלא קיים בהם מצות כיבוד או"א, זה"ש האומר לאביו ולאמו לא ראיתו, שאינו צריך לראות אחריהם וכ"ש שגם את אחיו לא הכיר, אינו צריך לידע ממנו, ואת בניו לא ידע, כדאיתא במס' עירובין (כב.) מ"ד שחורות כעורב רבא אמר במי אתה מוצא התורה במי שנעשה אכזרי על בניו כעורב כי הא דרב אדא בר מתנא כי הוה אזיל לבי רב אמרה ליה דביתהו ינוקא מאי נעביד להו אמר לה איכא קרמי באגמא, זה"ש כאן ואת בניו לא ידע, שגם את בניו יעשה אי"ע כלא יודע וכל כך למה כי שמרו אמרתיך ובריתך ינצורו, יורו משפטיך ליעקב וגו', ר"ל מצד שהם צריכין לעסוק בתורה תמיד ע"כ גם את בניו לא ידע כאמור.

ישימו קטורה באפיך וגו'. כי העוסק בתורת קרבנות כאילו הקריבם (מנחות קי.), ברך ה' חילו, כחו כי התורה מתשת כחו של אדם ע"כ אמר ברך ה' חילו, היינו כחו, ופועל ידיו תרצה, שיעסוק בתורה כדי לשמור ולעשות, מחץ מתנים קמיו וגו', כי אם פגע בך מנוול זה השונא הפנימי שנקרא מנוול משכהו לבית המדרש (סוכה נב.).

יב **לבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו.** לפי שיעקב אמר בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד וגו' (בראשית מט.כז). והטורף טרף אינו אכלו בבטח כי לבו נקפו פן יחזור עליו זה שחטפו ממנו, ע"כ אמר ישכון לבטח עליו ומלת עליו חוזר על אותו שלל שהזכיר יעקב. ולפי שיעקב אמר בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל, ופירש התרגום שקאי על הקרבנות שמקריבין ערב ובקר בבהמ"ק שבחלקו, על זה הוסיף לומר חופף עליו כל היום, שלא יחרב כמו שילה ונוב וגבעון אלא תמיד תשאר השכינה בבית עולמים, ובין כתיפיו שכן, כי שם היו נושאי האפוד כי השכינה היתה באורים ותומים שנשא הכהן בין שתי כתפיו זה"ש ובין כתפיו שכן.

יג **וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו.** ברכה זו היא ממש מעין ברכת יעקב שברכו בריבוי התבואות על שהיה זן ומפרנס את כל בית ישראל, והוסיף כאן ממגד תבואות שמש וירח, כי כבר נשתעבדו לו בחלומו, והנה השמש והירח וגו' (בראשית לו.ט).

ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם. מה שלא הזכיר לשון מגד אצל הררי קדם, נוכל לומר שרמז שכל זכות אבות והאמהות תהיין לראש יוסף כי אברהם ושרה לא ילדו כ"א יצחק ויצחק אע"פ שהוליד עשו ויעקב מ"מ כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כא.יב). במקצת זרעו של יצחק ולא בכל זרעו וא"כ יעקב עיקר תולדותיו וביעקב כתיב (שם לו.ב) אלה תולדות יעקב יוסף, א"כ יוסף עיקר תולדות כולם לכך כל זכות אבות ואמהות המכונים בהרים וגבעות הכל שייך ליוסף, זה"ש ומראש הררי קדם כי האבות קדמו לעולם וזכותם יעמוד לו לנגח כל אפסי ארץ כי לאנשים המלחמה ולא לנשים, אבל הנשים מסוגלים בעשיית פרי הבטן ע"כ זכותם יעמוד לו להיות ארצו מלאה מגדים וז"ש וממגד גבעות עולם. וזה שביאר שני מיני ברכה אלו באומרו בכור שורו הדר לו. כי זה ענין ריבוי תבואות שבזכות האמהות גבעות עולם. כי רב תבואות בכח שור (משלי יד.ד). וקרני ראם קרניו, זהו ענין נצחון במלחמה שבזכות ראש הררי קדם.

והם רבבות אפרים. כי שמו על שם כי הפרני אלהים (בראשית מא.נב). ונתנו לו הרבבות מן ברכת יעקב ושמו מורה על ריבוי הפירות ועל ריבוי יוצאי יריכו, משא"כ במנשה לכך נאמר והם אלפי מנשה.

יד **ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך.** לפי שיעקב ברכם זבולון לחוף ימים, עוסק בסחורה, ויששכר חמור גרם, עוסק בתורה, נמצא זה יוצא לסחורה וזה יושב אוהלים. ושמעתי לפי שהממון אין לו שום שלימות כ"א ע"י הוצאה כי ההוצאה טוב בו מהקיבוץ לכך נאמר שמח זבולון בצאתך. אבל שלימות התורה הוא גם באהליך כי אין שלימותה תלוי בהוצאה לכך נאמר ויששכר באהליך. ועוד שקנין הממון הוא חוץ ממנו ואינו דבק בו לכך נאמר בו לשון יציאה, אבל קנין התורה מתעצם ודבק בו והיו לבשר אחד באהלו לכך נאמר באהליך. וי"א לפי שכל הולך בסחורה אינו שמח עדיין בצאתו לדרך כי לא ידע אם ירויח או לא, אבל לזבולון אמר שישמח גם בצאתו לדרך כי נכון לבו בטוח שישכיל

בכל דרכיו לפי שיששכר באהלך עוסק בתורה עליו וזכותו יעמוד גם לו, יען כי זבולון היה נותן לתוך פיו של יששכר.

עמים הר יקראו. ר"ל שיקראו אהלי זבולון ויששכר הר כי כמו ההר הטוב והלבנון מקריבים בו זבחים לה' כך בשני אהליהם גם שם יזבחו זבחי צדק. כי זבולון העוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר אין לך צדקה גדולה מזו כמ"ש (ישעיה לב.ב) אשריכם זורעי על כל מים ואין זריעה אלא צדקה שנאמר (הושע י.יב) זרעו לכם לצדקה. ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נה.א) הוי כל צמא לכו למים. ורצה בזה שהזריעה שהיא על כל מים והיא המחזיק ידי לומדי תורה אין לך צדקה כמותה וכתוב (משלי כא.ג) עשוה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבת, א"כ דין היא לקרא לאהל זבולון הר כי העולה אליו כעולה להר ה' שמקריבין בו עולה וזבחים לאלהים כי גם באהלו מקריבין זבחי צדק. וכן אהלו של יששכר שעוסקים בו בתורה וכל העוסק בתורת עולה כו' לכן ראוי לקרא לאהלו הר הקודש כי גם שם יזבחו זבחי צדק.

כי שפע ימים ינקו וגו'. כי היו זוכים בעוה"ז ובעוה"ב כי בעוה"ז שפע ימים ינקו, ולעוה"ב שפוני טמוני חול, רמז לרב טוב הצפון לצדיקים לעוה"ב ורמז עוד להשגת החכמה שנאמר בה (ישעיה יא.ט) ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים. זה"ש כי שפע ימים ינקו, וישיגו סודות התורה הנעלמים זה"ש ושפוני טמוני חול, משל על הדברים הטמונים וספונים שם ימצאו בינה והשכל.

[כ] ולגז אמר ברוך מרחיב גד וכו' לפי שאמר בסמוך צדקת ה' עשה וגו' ולעושה צדקה שייך לשון גד גו"מל ד"לים והקב"ה מרחיב לו כהנה וכהנה פי שנים כפלים, ובזכות זה כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקוד כארז"ל (ב"ק יז.) כל העוסק בתורה ובג"ח אויבים נופלים לפניו חללים כו'. ועדיין לא פירש מה הצדקה שעשה גד ע"כ אמר וירא ראשית לו, כי הוא בעצמו ראה לפסוק על עצמו מה שלא היה מחויב לעשותו מצד הדין ומהו שפסק על עצמו וירא ראשית לו כי פסק על עצמו לצאת בראש החלוץ כי סמך על זכות שבחלקו נקבר מחקק שתהיה ארצו יושבת בהשקט ובמנוחה כל זמן שיהיו המה במלחמה, ויתא ראשי עם, בראש החלוץ כי בזה עשה צדקת ה' כמו שהקב"ה עשה צדקה זו עם ישראל שנאמר (שמות י.כא) וה' הולך לפניהם וגו' כך גם המה עשו צדקה זו אבל ומשפטיו עם ישראל, כי כפי שורש המשפט לא היו צריכין לילך כ"א עם ישראל בשוה ועל צד הצדקה קבלו עליהם לצאת בראש החלוץ.

וגם לדברי המפרשים ויתא ראשי עם על משה, כך פירושו כי בכל מלחמה הלך משה לפניהם וכך צוה גם ליהושע שנאמר (דברים ג.כח) כי הוא יעבור לפני העם. ומ"מ בכל משפטיו היה עם ישראל שוה להם כי לא היה מבקש קדימה עליהם. ומ"ש וטרף זרוע אף קדקוד לפי שעור בעד עור וגו' כשמכים בחרב מלמעלה אז המוכה מרים ידו להציל בה את ראשו ואז

הוא חותך תחילה לשנים היד ואח"כ הקדקוד כי החרב יעבור דרך שניהם לכך הקדים זרוע לקדקוד ומיושב לשון אף.

[כב] לדן אמר דן גור אריה. לפי שיעקב אמר דן ידין עמו. וכל דיין צריך להיות גבור כארי כמ"ש (שמות יח. כא) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל. שלא יגור מן בעלי דינין אם יש בהם איזה אלם ע"כ אמר לדן שיהיה גור אריה יזנק מן הבשן, הבשן הוא מקום חיות רעות הטורפים כך הדיין כל קילוסו מן פרות הבשן להציל טרף מידם ע"כ צריך הדיין להיות גם הוא לבבו כלב האריה.

[כג] ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון. יעקב ברכו בברכת אילה שלוחה הנותן אמרי שפר. שפירותיו ממהרים להתבשל וע"כ מביאים מארצו בכורים תחילה זה"ש הנותן אמרי שפר כי בהבאת ביכורים משבחים ומוודים לה', לכך נאמר כאן ע"י שהוא שבע רצון כי השביעו ה' כל רצונו ע"כ הוא מלא ברכת ה' כי הוא יברך את ה' תחילה ע"י הבאת ביכורים כי במקום שאמר יעקב הנותן אמרי שפר אמר כאן ומלא ברכת ה'. ים ודרום ירשה, שיש לו חלק בים כנרת ובדרום.

[כד] ולאשר אמר ברוך מבנים אשר. לפי שבלידתו כתיב (בראשית ל. יג) באשרי כי אשרוני בנות, ע"כ הוסיף לומר שגם מבנים יהא מבורך ומאושר כי גם בן גם בת כולם יאשרוהו ויברכוהו.

ומ"ש וכימין דבאך. רמז לארז"ל (חולין כד): שמן שסכתה לי אמי בילדותי הוא שעמד לי בזקנותי, ע"כ אמר כאן וטובל בשמן רגלו, וע"י השמן יהא חזק ובריא אולם בימי הזקנה כמו בילדותו זה"ש וכימין דבאך. ולדעת האומרים שאשר נתברך בבנים הרבה ע"י שקיים מצות פו"ר בבחרותו ובזקנותו כמ"ש (קהלת יא. ה) בבוקר זרע את זרעך ולערב וגוי זה"ש וכימין דבאך וכמו שפרש"י שבא להשוות ימי הזקנה לימי הנעורים.

דברים פרק-לד

[יב] לעיני כל ישראל. שמעתי אומרים טעם על מה שהתורה מתחלת בבי"ת ומסיימת בלמ"ד, לפי שכל אותיות השם הגדול יו"ד וי"ו ה"א אם תסמוך אחת מהם אל בי"ת או אל למ"ד יהיה ממנו תיבה אחת שלימה והם בי בו בה לי לו לה מה שלא תמצא כן בכל אלפא ביתא שיהא תיבה שלימה מכל השלשה אם יסמכו לאיזה אות, כגון לעשות מן א' אי או אה שהרי אה אינו תיבה וכן לעשות מן מ' מי מו שהרי מו אינו תיבה, והביאור לזה הוא שבזה נרמז שתבל ומלואה הכל תלוי בו יתברך ושלו

הכל ותואר הבי"ת שהקב"ה מדבר בעדו ואומר בי ר"ל הכל תלוי בי
ונבראיו אומרים בו שהכל תלוי בו יתברך ולשון בו בה היינו דכר ונוקבא
שהזכירו חכמי האמת המקובלים, וכן הקב"ה אומר לי תבל ומלואה
ונבראיו אומרים כי לו ית' תבל ומלואה וכן לה בדרך שנתבאר והכל ענין
אחד כי לפי שהכל תלוי בו ית' ע"כ הכל לו יתברך וזה רמז על אחדותו
ית' והוא יסוד התורה ודבר זה הפותח והסוגר ע"כ פתח התורה בבי"ת
ומסיימת בלמ"ד להורות כי השי"ת הפותח והסוגר והכל תלוי בו בשמו
יתברך כאמור.

נשלם ספר אלה הדברים, בעזר יוצר כל יצורים.